

**T.C. SOFYA BÜYÜKELÇİLİĞİ
TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ**

**BULGARİSTAN'IN GENEL EKONOMİK DURUMU VE
TÜRKİYE İLE EKONOMİK-TİCARİ
İLİŞKİLERİ
(2022-2023)**

**TEMMUZ 2023
SOFYA**

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	7
BÖLÜM I	17
GİRİŞ	17
ÜLKE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	18
Ülke Kimliği.....	18
Ülkenin Kısa Tarihçesi	19
Siyasi ve İdari Durum	19
Yasama	19
Yürütme.....	20
Yargı	21
Coğrafi Bilgiler ve Nüfus.....	21
Coğrafi Konumu, Yer Şekilleri, Akarsular ve Göller, İklim, Bitki Örtüsü	21
Nüfus.....	22
Temel Demografik Göstergeler.....	22
Nüfusun Etnik ve Dinsel Dağılımı.....	24
Nüfusun Satın Alma Gücü.....	25
Bulgarların Hayattan Memnuniyeti	27
İnternete Erişim ve Dijitalleşme	27
Çalışma ve İş Gücü	29
Eğitim	32
Sosyal Güvenlik	34
SOSYAL VE EKONOMİK GÖSTERGELER	35
Sosyal Göstergeler.....	35
Ekonomik Göstergeler	36
GENEL EKONOMİK DURUM	37
Genel Durum	37
İş Yapma Ortamı Göstergeleri.....	42
Ekonomiyi Etkileyen İç ve Dış Olaylar	45
İç Olaylar.....	45
Dış Olaylar	46
Bulgaristan Ekonomisine İlişkin Beklentiler	47
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARET	49
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	49
Dış Ticaret	51
Dış Ticaret İstatistikleri.....	57
BULGARİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL BAZDA DEĞERLENDİRMESİ	61
Tarım	61
Genel Durum	61
Organik Tarım	63
Bulgaristan Tarım Sektöründe Temel Sorunlar	63

Sanayi	64
Ulaştırma ve Telekomünikasyon	66
Ulaştırma	66
Karayolu Ulaştırması	66
Demiryolu Ulaştırması	69
Limanlar	71
Havayolu Ulaştırması	73
İntermodal Terminaller.....	73
Telekomünikasyon.....	74
Hizmetler	75
Bankacılık	75
Turizm	77
Sigortacılık.....	77
Enerji	78
Bulgaristan'ın Enerji Sektörüne Genel Bir Bakış	78
Enerji Piyasasının Serbestleştirilmesi	80
Doğal Kaynaklar ve Madencilik	80
Para ve Sermaye Piyasaları	81
Perakende Sektörü	82
AR-GE ve Yenilikler.....	83
BÖLÜM II.....	86
TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ	86
Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu	86
Ticari İlişkiler	86
Genel Durum	86
Bulgaristan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin İlk Beş Ülke Arasında Yer Aldığı Başlıca Ürün Grupları	88
Türkiye'nin Bulgaristan ile Dış Ticaretinde Başlıca Ürün Grupları.....	88
Türk İhracatçı Firmaları İçin Potansiyel Arz Eden Sektörler	91
Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatının SWOT Analizi	91
Bulgaristan'daki Türk Mühendislik Hizmetleri.....	92
Bulgaristan'daki Türk Yatırımları	94
İKİLİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER, KEK TOPLANTILARI	99
YATIRIM VE TİCARET İLİŞKİLERİNDE BİLİNMEŞİ GEREKEN GENEL KONULAR	100
Bulgaristan'da İş Yapmak İsteyenler İçin Pratik Bilgiler.....	100
Bulgaristan'da İş Kurma Prosedürü	100
LTD şirket (OOD) kuruluşu için başvuruda gerekli olan belgeler	101
Anonim şirket (AD) kuruluşu	101
Bulgaristan'da yabancı bir şirketin şube açması	101
Bulgaristan'da yabancı bir şirketin temsilcilik açması	102
Vergiler	104
Bulgaristan'da iş yapma maliyeti	105
Elektrik ve Su	105

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

Ücretler.....	106
Kira ve Satış.....	106
Akaryakıt Fiyatları.....	106
Dikkat Edilmesi Gereken Diğer Hususlar, Görüş ve Öneriler	107
Yabancıların Yasal Statüleri.....	107
Yabancıların Bulgaristan'a Girişleri.....	108
Oturma İzinleri	110
Oturma İzni Türleri.....	110
Orta Vadeli İkamet İzinleri Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar.....	110
Uzun Vadeli Oturma İzinleri Verilmesinde Aranılan Genel Koşullar	111
Daimi Oturma İzni Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar.....	111
Oturma İzni Başvurularında Aranılan Genel Belgeler	112
Çalışma İzinleri	112
Genel Durum	112
Genel Kurallarda İstisnalar.....	114
Yabancıların İstihdam Edilmesi İçin Çalışma İzninin Gerekli Olmadığı Durumlar	119
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Bulgaristan'a Giriş ve Bulgaristan'dan Transit Geçişlerinde Tabi Oldukları Düzenlemeler.....	120
Genel Olarak Gümrük Vergileri	120
Vergilere İlişkin Uygulamalar	120
Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması.....	120
Kurumlar Vergisinden Muafiyet	120
Gelir Vergisi Uygulamaları	121
KDV Uygulamaları	121
Genel Olarak Ticari Uygulamalar: İthalat Denetimleri, İzinleri ve Sertifikasyon Gerekleri.....	122
Genel Durum	122
İthalatta aranan standartlar, teknik gerekler ve sertifikalar	125
Bulgaristan'da ithalat aşamasında ve transit geçişlerde sıkça sorun yaşanan ürünler ve konular ile bunlara ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar.....	125
Sınırdaki Bitki Sağlığı ve Veterinerlik Kontrolleri	125
Meyve-Sebze İthalatında 2019/1793 Sayılı AB Regülasyonuna Göre Kontroller.....	125
Bulgaristan'ın Savunma ile İlgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Mevzuatı.....	126
Bulgaristan Sınır Kapılarında Marka Tescil Kontrolleri	126
Bulgaristan'da Piyasa Denetimi.....	127
Yatırım Teşvikleri, Destek Veren Kuruluşlar	127
Gayrimenkul Yatırımı	135
Avrupa Birliği Fonları	135
Kamu İhaleleri.....	136
Serbest Bölgeler ve Sanayi Bölgeleri.....	137
Serbest Bölgeler.....	137
Rusçuk (Ruse) Serbest Bölgesi.....	137

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

<i>Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi</i>	<i>138</i>
<i>Burgaz Serbest Bölgesi</i>	<i>139</i>
<i>Sanayi Bölgeleri</i>	<i>139</i>
<i>Trakya Ekonomi Bölgesi (TEB)</i>	<i>140</i>
<i>Başlıca Basın-Yayın Kuruluşları, Radyo ve Televizyon Kanalları</i>	<i>141</i>
<i>TV Kanalları</i>	<i>141</i>
<i>Radyo Kanalları</i>	<i>142</i>
<i>Gazeteler</i>	<i>142</i>
<i>Dergiler</i>	<i>142</i>
<i>Firma veri tabanları/ticari kataloglar</i>	<i>142</i>
<i>YIL İÇİNDE AÇILAN FUARLAR</i>	<i>143</i>
<i>BELLİ BAŞLI EKONOMİK VE TİCARİ KURULUŞLAR, PORTALLER, RESMİ KURUMLAR</i>	<i>144</i>
<i>Belli Başlı Kuruluşlar</i>	<i>144</i>
<i>Türk İşadamları v.b. Derneklerinin İsim, Adres, Telefonları</i>	<i>147</i>
<i>Bulgaristan'daki Sektörel Kuruluşlar</i>	<i>148</i>
<i>AB Fonları ile İlgili Web Sayfaları</i>	<i>148</i>
<i>Belli Başlı Ekonomi ve Haber Portalleri</i>	<i>148</i>
<i>Bulgaristan'da Bazı Resmi Kurumların Web Siteleri</i>	<i>149</i>
<i>Diğer Resmi Kurum ve Kuruluşlar</i>	<i>149</i>
<i>Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Temsilcilikleri</i>	<i>150</i>

TABLOLAR

Tablo 1 Bulgaristan Hakkında Genel Bilgiler	18
Tablo 2 49'ncü Dönem Parlamentosunda Parlamenter Gruplar İtibariyle Milletvekili Dağılımı	19
Tablo 3 Bulgaristan Hükümeti ve Görev Dağılımı	20
Tablo 4 2021 Nüfus Sayımına Göre Etnik Gruplar Bazında 15-64 Yaş Aralığında İstihdam ve İşsizlik	29
Tablo 5 2022 Yılında Bulgaristan'da Aylar İtibariyle İstihdam Edilenlerin Sektörel/Kamu-Özel Sektör Dağılımı	30
Tablo 6 2021 Nüfus Sayımına Göre Etnik Gruplar Bazında Nüfusun Eğitim Durumu	33
Tablo 7 Bir Çalışan İçin Ödenmesi Gereken Zorunlu Sigorta/Vergiler Tablosu	34
Tablo 8 Bulgaristan'ın Sosyal Göstergeleri	35
Tablo 9 2023 Uyumlu Resmi Tatil Günleri	35
Tablo 10 Bulgaristan Ekonomik Göstergeleri	36
Tablo 11 2018-2022 Yıllarında Bulgaristan'ın Gayri Safi Katma Değerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro) ...	40
Tablo 12 Bulgaristan'ın Seçilmiş Avrupa Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Kredi Notu	43
Tablo 13 2020 Doing Business Sıralamasında Bulgaristan'ın İlk On Ülke ve Türkiye ile Kıyaslaması	44
Tablo 14 Bulgaristan'a En Çok Yatırım Yapan İlk 20 Ülkenin 2020-2022 Döneminde Yıllık Yatırımları ve 2022 Yılı İtibariyle Bulgaristan'daki Birikimli Yatırımları (Milyon Euro)	50
Tablo 15 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Yıllık Ticareti (Milyon Euro)	57
Tablo 16 2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro)	58
Tablo 17 2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro)	59
Tablo 18 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ticaretinde İlk On Ülke	60
Tablo 19 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ülke ve Mal Gruplarına Göre	60
Tablo 20 2018-2022 Yıllarında Bulgaristan'da Tarımsal Üretimin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)	62
Tablo 21 2022 Yılında Nihai Tarımsal Üretime En Çok Katkı Sağlayan Bitkisel ve Hayvansal Ürünler	63
Tablo 22 2022 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri	65
Tablo 23 Bulgaristan Karayolları (31.12.2020 itibariyle)	66
Tablo 24 Bulgaristan'da Demiryolu Transit Mesafeleri (km)	70
Tablo 25 Faaliyette Olan İntermodal Terminaller	73
Tablo 26 Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası (BMKB) Endeksleri	81
Tablo 27 2021 Yılında Bilimsel Alan ve Sektörler İtibariyle Bulgaristan'da Ar-Ge Harcamaları (Bin Leva)	84
Tablo 28 2012-2021 Döneminde Bazı Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	85
Tablo 29 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye ile Yıllık Ticareti (Milyon Euro)	88
Tablo 30 2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'den 4'lü GTİP Bazında İthalatı (Bin Euro)	89
Tablo 31 2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'ye 4'lü GTİP Bazında İhracatı (Bin Euro)	90
Tablo 32 Bazı AB Ülkelerinde Karşılaştırmalı Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları (2023)	105
Tablo 33 Haziran 2023 İtibariyle Bulgaristan'da Düzenlenmiş Piyasada Düşük Gerilim Elektrik Fiyatları	105
Tablo 34 Yatırım Sınıflarını Belirleyen Kriterler	128
Tablo 35 Yatırım Teşvikleri Kanunu Çerçevesinde Sağlanan Destekler	130
Tablo 36 Bulgaristan İnovasyon ve Büyüme Bakanlığı'nın Yıllar İtibariyle Yatırım Destekleri İçin Bütçesi (Leva):	132
Tablo 37 Bulgaristan'da Düzenlenen Önemli Fuarlar	143
Tablo 38 Bulgaristan'da Belli Başlı Fuar Organizatörleri	143

ŞEKİLLER

Şekil 1 Bulgaristan'da Sayımlara Göre Nüfus.....	22
Şekil 2 1900-2021 Dönemindeki Sayımlarda Nüfusun Yaş Grubuna Göre Dağılımı	23
Şekil 3 Aralık 2022'de Bulgaristan'da Bölgeler ve İller İtibariyle Brüt Çalışma Ücretleri (Euro)	29
Şekil 4 Yıllar İtibariyle Üniversitelerde Öğrenim Gören Yabancı Öğrenciler (Bin Kişi)	34
Şekil 5 2022 Yılında Satın Alma Gücü Standardı Olarak Kişi Başına GSYİH'nın Fiziksel Hacim Endeksi (AB Ortalaması = %100).....	37
Şekil 6 2021 Yılında Satın Alma Gücü Standartlarına Göre Kişi Başına Gerçek Bireysel Tüketim (AB Ortalaması = %100).....	37
Şekil 7 2013-2022 Döneminde Cari Fiyatlarla Bulgaristan GSYİH'sı (Milyon Euro) ve GSYİH Büyüme Oranları (%).....	38
Şekil 8 2013-2022 Döneminde Bileşenlerin GSYİH'ya Katkısı (%).....	39
Şekil 9 2022 Yılında Ürün/Hizmet Grupları Bazında Fiyat Değişimi (%)	40
Şekil 10 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Konsolide Kamu Borcu ve Borcun GSYİH'ya Oranı	41
Şekil 11 2013-2022 Döneminde Bulgaristan Ödemeler Bilançosu Bileşenleri (Milyon Euro)	41
Şekil 12 Bulgaristan'ın Uluslararası Sıralamalardaki Yeri.....	45
Şekil 13 Seçilmiş Bazı Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin 2021 Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranları (%)	46
Şekil 14 2022 Yılı Sonunda Bulgaristan'da Birikimli DYY'nin Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon Euro/%)	49
Şekil 15 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Dış Ticareti (Milyon Euro)	52
Şekil 16 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro/% Pay).....	53
Şekil 17 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro/% Pay)	54
Şekil 18 2022 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İthalat Partnerleri (Milyon Euro/%)	55
Şekil 19 2022 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İhracat Partnerleri (Milyon Euro/%)	56
Şekil 20 Yıllar İtibariyle Kayıtlı Tarımsal Üretici Sayısı	61
Şekil 21 2022 Yılında Genel Sigorta Prim Gelirlerinin Dağılımı	78
Şekil 22 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye İle Yıllık Ticareti (Milyon Euro).....	87
Şekil 23 2023 Yılında Birinci Çeyreğinde Sektörlere Göre Ortalama Aylık Ücretler (Euro).....	106

HARİTALAR

Harita 1 Bulgaristan Jeopolitik Haritası.....	17
Harita 2 Bulgaristan Fiziki Haritası	21
Harita 3 Bulgaristan Üzerinden Geçen Pan-Avrupa Transit Koridorları	67
Harita 4 Bulgaristan Demiryolu Haritası	69
Harita 5 Tuna Bölgesinin Lojistik Potansiyeli	72
Harita 6 Bulgaristan'da Belli Başlı Türk Yatırımları	95

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bulgaristan Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Ülke, toplam 265 belediyenin yer aldığı 28 idari bölgeye ayrılmıştır. Yasama organı 4 yıllığına seçilen 240 üyeli Parlamento'dur. Parlamento, Cumhurbaşkanının hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakan ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu üyelerine güvenoyu veya güvensizlik oyu vermektedir. Yürütme, doğrudan seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Bulgaristan'da yargı yetkisi Yargıtay, Danıştay, Temyiz Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri ve Asliye Hukuk Mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, kendi yetki alanında faaliyet gösteren ve 12 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2021 yılı sayımına ilişkin açıkladığı verilere göre 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan nüfusu 3.383.527 kadın (%51,9) ve 3.136.262 erkek (%48,1) olmak üzere toplam 6.519.789 kişidir. Nüfusun azalması ile yaşlanması, negatif doğal büyüme oranı ve göç nedeniyle belli bölgelerde yaşayanların sayısının oldukça azalması son 30 yıldır ülkede gözlenen olumsuz demografik trendler olup, sayım sonuçları bunu teyit eder niteliktedir. Nitekim, 2011 sayımına göre nüfusta %11,5 oranında (844.781 kişi) bir azalma meydana gelmiştir. 2001-2011 yılları arasında ortalama yıllık azalış oranı 0,7 iken 2011-2021 döneminde söz konusu oran 1,2'ye yükselmiştir. Ülke nüfusu üzerinde etki eden faktörler doğal değişim (doğum ve ölümler) ve dış göçtür. On yıllık dönemde nüfus azalışının %59,3'lük kısmı (501 bin kişi) doğal değişim, %40,7'lik kısmı (344 bin kişi) ise dış göç sayesinde meydana gelmiştir. 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan'da 5.257 yerleşim merkezi mevcuttur. Bunlardan 257'si şehir ve kasaba, 5.000'i köydür. Kentsel nüfus toplam nüfusun %73,3'ü kadar (4.782.064 kişi), kırsal nüfus ise %26,7'si kadardır (1.737.725 kişi). 2021 sayım sonuçlarına göre genel yaş bağımlılık katsayısı 60,2'dir. Bu, bağımlı olmayan yaş grubunda (15-64 yaş grubu) yer alan 100 kişiye bağımlı yaş gruplarında (15 altı ile 65 ve üstü) bulunanlardan 60 kişinin tekabül ettiğini göstermektedir. 2011 sayımında söz konusu katsayının 46,5 olması son on yıl içerisinde aktif yaştaki nüfus üzerindeki yükün arttığına işaret etmektedir. Çalışabilir yaştaki nüfusa en iyi ışık tutan gösterge, çalışabilir yaşa girenlerin (15-19 yaş grubu) çalışabilir yaştan çıkanlara (60-64 yaş grubu) oranını ifade eden demografik ikame katsayısıdır. 2021 sayımında bu katsayı 61 olup, 100 çalışabilir yaştan çıkana 61 çalışabilir yaşa giren tekabül etmektedir. Demografik ikame katsayısı 2011 sayımında 70, 2001 sayımında 124 olarak gerçekleşmiştir. 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla ülkede çalışabilir yaşta olan nüfusun oranı %58,5'tir (3.815 bin kişi). Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün en gerçekçi addedilen öngörülerine göre ülke nüfusu 2050 yılında 5.791.137 kişi ve 2080 yılında 4.872.317 kişi olacaktır. 2021 yılında gerçekleşen sayımda 5.118.494 kişi (etnik aidiyet sorusuna cevap verenlerin %84,6'sı) kendini Bulgar, 508.378 kişi (%8,4) Türk ve 266.720 kişi (%4,4) ise kendini Roman olarak tanımlamıştır.

Bulgaristan İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2022 yılında işsizlik oranı %4,3'tür. İstihdam edilenlerin sayısı yılın sonunda 2.259.847 olmuştur. 2022'de işsizlerin sayısı 140.400 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama çalışma ücretleri 900 euro olmuş, 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla asgari ücret 780 leva (399 euro) olarak belirlenmiştir. Bir taraftan azalan nüfus, diğer taraftan eğitilmiş ve kalifiye iş gücünün diğer AB üyesi ülkelere göç etmesi nedeniyle işletmeler iş gücü ediniminde büyük sorunlarla karşılaşmaktadır.

2022 yılı bütçesinde, eğitime 3,28 milyar euro ayrılmış olup, söz konusu rakam Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %4,5'ine tekabül etmektedir. Eğitim kalitesi bakımından Bulgaristan Batılı devletlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Dünya çapında ülkelerin eğitimde yerini saptayan ve belli aralıklarla yapılan önemli OECD çalışmalarından PISA'nın mevcut en son verilerine göre AB ülkeleri arasında Bulgaristan son sırada yer almaktadır. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın, üyeleri

arasında yaptığı bir anketin sonuçlarından, işverenlerin üniversite mezunlarının bilgilerini tatmin edici bulmadığı, gençlerin mesleki bilgi ve ekip çalışması yapabilecek yeteneklere sahip olmadığı, yabancı dil bilgilerinin yetersiz olduğu, girişimci düşünce tarzlarının bulunmadığı, teoriyle pratik arasındaki bağı kurulmasında zorluklarla karşılaştıkları, işe alındıklarında bilgi ve beceri eksikliklerin giderilmesi için ek eğitime tabi tutuldukları anlaşılmıştır. 2020/2021 öğretim yılında 51 üniversite ve lise düzeyinde eğitim veren toplam 1.009 okul ülkede faaliyet göstermektedir. Ülkedeki üniversitelerde 190,4 bin Bulgar, 17,6 bin yabancı öğrenci öğrenim görmektedir.

Bulgaristan ekonomisi, serbest piyasa şartlarına göre işleyen, dışa açık, özel sektörü orta düzeyde gelişmiş bir ekonomidir. Dünya Bankası, Bulgaristan ekonomisini üst orta gelirli ekonomi olarak sınıflandırmaktadır. 1 Ocak 2007’de AB’ye tam üye olan Bulgaristan, AB üyeliği koşulları sebebiyle ekonomik yapısında önemli reformlar yapmıştır. AB üyelik döneminde Bulgarların gelirleri satın alma paritesi açısından AB ortalamasının %43’ünden %59’una yükselmiştir. Ancak, kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, AB’nin en fakir ülkesi olmaya devam etmektedir. 2021 yılında Bulgaristan’da satın alma gücü paritesine göre kişi başına bireysel tüketim AB ortalamasının %65’i kadar gerçekleşmiştir.

Uluslararası Para Fonu’nun GSYİH ülke sıralamasına göre Bulgaristan 2022 yılında 71’inci sıradadır. Bulgaristan’ın güçlü yönleri *“düşük kurumlar ve gelir vergisi, çeşitlendirilmiş üretim tabanı, istikrarlı mali politikalar, görece eğitilmiş iş gücü, lojistik maliyet avantajı ve turizm”* potansiyelidir. Emek piyasasının durumuna baktığımızda *“düşük verimlilik, nitelikli iş gücü yetersizliği ve iş gücü göçü dikkat çekmektedir. Ayrıca, gittikçe azalan ve göreceli olarak fakir nüfus (gelir seviyesi AB ortalamasının yarısının biraz üzerinde), yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, yargıda sıkıntılar, son dönemlerde yaşanan siyasi istikrarsızlık, parçalanmış siyasi yelpaze, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması da rekabet gücünü etkileyen olumsuz faktörlerdir”*.

2022 yılında reel GSYİH artış oranı %3,4 olarak, GSYİH ise 84.559 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına GSYİH 12.295 euro olmuştur. Başkentin ürettiği GSYİH, ülke GSYİH’sının %42,8’i kadardır. Bulgaristan GSYİH büyüme oranının, AB ortalamasını yıllar içerisinde çoğunlukla aştığı görülmekle beraber, bu büyümenin yoksulluk ile ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine olumlu etkileri henüz sağlanamamıştır. Nitekim, ülkedeki yoksulluk ve eşitsizlik seviyeleri AB’deki en yüksek orana sahiptir. Tarım sektörünün ekonomideki payı %5, sanayinin %29,5 ve hizmetlerin %65,5 olmuştur. 2022 yılında %16,9 oranında bir enflasyon meydana gelmiştir. Bulgaristan’ın konsolide kamu borcu yıllık bazda %13,74 oranında artarak 2022 yılı sonunda 19,35 milyar euro olmuştur. 2022 sonu itibarıyla konsolide kamu borcunun GSYİH’ya oranı %22,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kamu borcunun GSYİH’ya oranı bakımından 2022 yılında Bulgaristan, AB ülkeleri arasında Estonya’dan sonra en düşük ikinci orana sahiptir. 2022 yılında Bulgaristan’ın ödemeler bilançosu cari hesabında 577,7 milyon euro açık meydana gelmiştir. Sermaye hesabı 793,3 milyon euro ve finansal hesabı 689,2 milyon euro fazla vermiştir. Cüzi cari açık kaydedilen 2015 yılı hariç son on yıllık dönemde Pandemi sonrası 2021 ve 2022’nin kayda değer seviyelerde cari açık gerçekleşen yıllar olması dikkat çekmektedir. Pandemi yılı 2020’de finansal hesapta muazzam bir düşüş yaşanmış ve bir yılda 2.966 milyon euroluk fazladan 3.685 milyon euroluk açığa geçilmiştir.

Bulgaristan, Dünya Bankası’nın 2020 Doing Business raporunda 190 ülke arasında 61’inci, Dünya Ekonomik Forumu’nun 141 ülkeyi kapsayan 2019 Küresel Rekabetçilik Endeksi sıralamasında 49’uncu, Transparency International’ın 2022 yılı Yolsuzluk Algısı Endeksi’nde 180 ülke arasında 72’nci, Heritage Sivil Toplum Kuruluşu’nun 2023 yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi sıralamasında 176 ülke arasında 32’nci sırada yer almıştır.

Bulgaristan’da 2021-2022 yıllarında dört Milletvekili seçimi gerçekleştirilmiş, ancak bir türlü uzun vadeli hükümet kurulamamıştır. İki yıllık bir siyasi istikrarsızlık dönemi ardından 2 Nisan 2023 tarihinde gerçekleştirilen beşinci genel seçimlerde Parlamento’ya girmek için %4’lük barajı 6 parti/ittifak aşabilmiştir. Seçimi ikinci sırada tamamlayan Değişime Devam Ediyoruz – Demokratik Bulgaristan İttifakı, seçimi birinci sırada tamamlayan GERB-SDS’nin desteğiyle hükümet kurmuştur. Bu süre zarfında istikrarlı çalışan bir Parlamantonun olmaması AB fonlarından, özellikle de Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı kapsamında sağlanan kaynaklardan faydanılmasını geciktirmiştir. Siyasi istikrarsızlık döneminde risk arz eden bir diğer konu Bütçe Kanun güncellemelerinin zamanında yapılamaması ve bu durumun ülkenin bütçe açığını olumsuz etkilemesidir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık sebebiyle Euro Bölgesine katılım için şart koşulan yasal paketi Bulgaristan henüz kabul etmemiştir. Bu noktada Bulgaristan Merkez Bankası Kanunu, Kara Para Aklamaya Dair Kanun ve Ticaret Kanununun kilit rolleri vardır. Yüksek enflasyonun da Bulgaristan’ın Euro Bölgesine katılımı önünde bir engel olduğu uzmanlarca değerlendirilmektedir.

Bulgaristan, bölgedeki diğer ülkelere göre dışa daha açık bir ekonomiye sahiptir. Bu nedenle ülke, küresel ve bölgesel çapta meydana gelen gelişmelere oldukça bağımlıdır. Dışa bağımlılığının en belirgin yaşandığı alan Bulgaristan’ın AB’ye, özellikle de Euro Bölgesine yüksek derecedeki finansal ve ticari entegrasyonudur. Ülke ekonomisinde oluşan yapısal dengesizliklerden kaynaklanan riskler dışarıdan gelen olumsuzluklarla birleştiğinde daha da güçlenmektedir. Dünya çapında gözlenen süreçler, Bulgaristan ekonomisinde meydana gelen döngülerin küresel ekonomide yaşanan döngülerle büyük uyum içinde tezahür ettiğine işaret etmektedir. Korona virüs pandemisinden arta kalan etkiler, Ukrayna’da 2022 yılında başlayan savaşa bağlı gıda ve enerji krizleri, enflasyonun hız kazanması, borç yükünde artış 2022 yılında dünyayı sarsan etkenler olmuştur. Bunun yanı sıra ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini daha da çok hissetmeye başlamıştır. Bulgaristan’ın da küresel ekonomiye entegre bir ülke olması bakımından Bulgar üreticiler kilit hammadde eksiklikleri, yüksek hammadde ve malzeme fiyatları, yüksek taşıma giderleri, geciken teslimatlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa Komisyonu’nun 2023 yılı tahminlerine göre ekonomik gidişat büyük ölçüde ücret ve fiyat gelişmeleri arasındaki etkileşime bağlı olacaktır. Hizmetler sektöründeki fiyat artışlarının devam etmesi nedeniyle enflasyonda büyük oranda değişiklik öngörülmemektedir. Ücretlerin güçlü bir şekilde artmaya devam etmesi ve hanehalkı tüketimini desteklemesi beklenmektedir. 2022’deki hızlı ihracat büyümesi, Ukrayna’daki savaşın neden olduğu gıda, metal ve diğer malzemelerdeki arz yetersizliğini giderme amacıyla ortaya çıkan fırsatlarla desteklenmiştir. Bu ihracat artışı dikkate alındığında, 2023 yılında ihracatta büyümenin önemli ölçüde yavaşlayacağı, 2024 yılında ise ihracatta artışın dış talebe bağlı olacağı değerlendirilmektedir. Toparlanma ve Gelişim Planına ilişkin parasal kaynakların kullanımı başta olmak üzere AB fon kullanımında yaşanacak artışların hem 2023 hem de 2024’te toplam yatırımı destekleyeceği öngörülmektedir. Avrupa Komisyonu’nun Mayıs 2023 ekonomik tahminlerine göre ülke ekonomisi 2023 yılında %1,5, 2024 yılında %2,4 oranında büyüyecektir. Enflasyon oranı 2023 yılında %7,8, 2024’te %4 olacaktır.

Bulgaristan’a 2022’de yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) tutarı bir önceki yıla göre %48,7 oranında artarak 2.379 milyon euro olmuştur. Bulgaristan Merkez Bankası’nın verilerine göre 2022 yılının sonunda Bulgaristan’da birikimli doğrudan yabancı yatırımların toplam büyüklüğü 53,8 milyar eurodur. 2022 yılında birikimli yatırımlar sıralamasında ilk beş ülke sırasıyla Hollanda, Avusturya, Almanya, İsviçre ve Yunanistan’dır. Ülkemiz 2022 yılı sıralamasında bulunduğu yeri muhafaza ederek 13’ncü olmuştur.

Bulgaristan, küçük, dış ticaret açığı olan, dışa açık bir ekonomidir. Düşük emek verimliliği, öncelikli sektörlerde yatırım eksikliği ve üretimde AR-GE yetersizliği Bulgaristan'ın dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Dünya ticaretinde Bulgaristan'ın payı %1,9 civarındadır. Bulgaristan DTÖ kurallarıyla uyumlu liberal bir dış ticaret rejimi uygulamaktadır. AB üyesi olarak ülkenin dış ticaret mevzuatı AB mevzuatı ile uyumludur. Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre 2022'de ülkenin ihracatı yıllık bazda %36,6 oranında artarak 47,8 milyar euro, ithalatı %40,8 artarak 55,3 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi %38,9 büyümüş ve 103,1 milyar euro olmuştur. Dış ticaret açığı önceki yıla göre %75,5 artarak 7,5 milyar euro seviyesinde kayıtlara geçmiştir. 2022 yılında ithalatın bileşenlerinden en büyük payı 7,2 milyar euro ile ham petrol ve doğal gaz alırken, ikinci sırayı yaklaşık 4,8 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemeler almaktadır. Makina ve cihazlar (4,1 milyar euro), yiyecek-içecek-sigara (4 milyar euro), yedek parça ve teçhizat (3,2 milyar euro), plastik ve kauçuk (2,8 milyar euro) en çok ithalatı yapılan diğer ürün gruplarıdır. 2022 yılında ihracatın bileşenlerine bakıldığında, birinci sırayı yaklaşık 4,9 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemelerin aldığı görülmektedir. Demir dışı metaller (4,1 milyar euro), petrol ürünleri (4 milyar euro), gıda sektörü hammaddeleri (3,7 milyar euro), gıda (3,7 milyar euro), diğer yatırım malları (3,5 milyar euro), diğer enerji ürünleri (3,1 milyar euro) en çok ihracatı yapılan diğer ürün gruplarıdır. Bulgaristan'ın en büyük dış ticaret fazlası Romanya (2.230 milyon euro), Almanya (1.562 milyon euro), Belçika (504 milyon euro) ve İtalya (488 milyon euro) ile ticaretinde meydana gelmektedir. En büyük dış ticaret açığı ise Rusya (5.658 milyon euro), Çin (5.060 milyon euro), Türkiye (1.420 milyon euro) ve Ukrayna (601 milyon euro) ile ticarete oluşmaktadır. 2022 yılında toplam dış ticaret açığı 7,5 milyar euro iken Rusya ve Çin ile ticarete meydana gelen açık 10,7 milyar eurodur. Bulgaristan'ın en büyük ithalat partnerleri Rusya, Çin, Almanya, Türkiye, İtalya, Yunanistan, Romanya, Ukrayna, Hollanda ve ABD'dir. Ülkenin ithalatındaki ilk 10 ticari partner Bulgaristan 2022 yılı toplam ithalatının %62,8'ini oluşturmuştur. En büyük ihracat partnerleri ise Almanya, Romanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Fransa, İspanya, Hollanda, Belçika ve Ukrayna'dır. Bulgaristan ihracatındaki ilk 10 ülke toplam ihracatın %57,3'ünü teşkil etmiştir.

Uzun vadede Bulgaristan ihracatının kompozisyonunda katma değeri göreceli düşük ürünler ağırlıktadır. 2022 yılında işlenerek nihai ürüne dönüşebilecek ara ürünler toplam ihracatın %65'ini oluşturmuştur. Ürünlerin sadece %18'i nihai üründür. Ancak ihracatta daha yüksek katma değeri olan ürün çeşitliliği giderek artmaktadır. Özel ürün (savunma sanayi ürünleri gibi) ihracatı hariç bu ihracat, toplam ihracatın dörtte birini oluşturmaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin ana pazarları büyük AB ülkeleri olmakla birlikte, söz konusu ürünler küresel çapta da satılmaktadır.

Bulgaristan'ın gerek toprak gerekse de iklim yapısı tarıma elverişlidir. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte tarım sektörüne Avrupa finansmanı sağlanmaktadır. 2018-2022 döneminde tarım sektörü yıllık çıktısı 4-6,6 milyar euro arasında gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün Bulgaristan ekonomisindeki payı 2021-2022 yıllarında %5 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında Bulgaristan'da sanayi sektörü gayri safi katma değer %29,5'ini oluşturmaktadır. Otomotiv, elektronik, metalurji, makina, kimya, gıda-içecek, odun işleme ve mobilya sanayide önemli sektörlerdir.

Bulgaristan Türkiye, Batı Avrupa, Rusya ve Karadeniz bölgelerini birbirlerine bağlayan çok önemli uluslararası yol güzergahında stratejik bir konumdadır. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz kentlerinin limanları ile Tuna Nehri üzerinde Rusçuk limanları bulunmakta ve böylece ülke gerek deniz gerekse nehir taşımacılığında ulaşım imkanları sunmaktadır. Altyapının eski ve yetersiz olması ulaştırma sektörünün en büyük zaaf noktasıdır ve halihazırda artan ulaştırma ihtiyaçlarını

zor karşılayacak durumdadır. Bulgaristan, AB fonlarından da yararlanarak, ulaşım altyapısını yenileme ve genişletme çalışmalarını sürdürmektedir.

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı telekomünikasyon alanında devlet politikalarını belirlemektedir. Öte yandan özerk bir devlet kuruluğu olan Haberleşme Denetim Komisyonu, devletin telekomünikasyon politikasını yürütmekte, telekomünikasyon faaliyetinin düzenlemesini ve kontrolünü gerçekleştirmektedir.

Bulgaristan Merkez Bankası (BNB) Nisan 2023 sonu itibariyle, bankacılık sektörü aktiflerinin 81,76 milyar euro olduğunu açıklamıştır. Brüt kredi portföyü 45,6 milyar euro, mevduat büyüklüğü 69,9 milyar euro olarak kayıtlara geçmiştir. Sistem bilançosunda öz sermeye 9,05 milyar euro seviyesindedir. Ocak-Nisan 2023 dönemi bankacılık sistemi karı 511 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Likidite tamponu 23,16 milyar eurodur. Bulgaristan'da bankalar üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, varlıkları baz alınarak belirlenen en büyük beş lisanslı bankadan oluşmaktadır. İkinci gruba diğer bankalar dahildir. Üçüncü grup ise yabancı bankaların Bulgaristan'daki şubelerini kapsamaktadır. 30 Nisan 2023 itibariyle birinci gruba DSK Bank, UniCredit Bulbank, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria ve First Investment Bank dahildir. İkinci grup Central Cooperative Bank, Allianz Bank Bulgaria, ProCredit Bank (Bulgaria), Bulgarian Development Bank, Investbank, Bulgarian-American Credit Bank, TBI Bank, Municipal Bank, International Asset Bank, D Commerce Bank, Texim Ban ve Tokuda Bank bankalarından oluşmaktadır. Üçüncü gruba ise Citibank Europe - Bulgaristan Şubesi, ING Bank N.V. – Sofya Şubesi, BNP Paribas Personal Finance S.A. - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas S.A. - Sofya Şubesi, T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi, Varengold Bank AG - Sofya Şubesi ve Bigbank AS – Bulgaristan şubesi dahildir.

Bulgaristan, Karadeniz kıyısındaki sahil şeridi, tarihi mirası, dağları, kaplıcaları, geniş düzlükleri, ırmakları, gölleri ve mağaraları ile hem yaz hem de kış turizminde önemli bir potansiyele sahiptir. Yaz turizmi Bulgaristan'ın geleneksel olarak güçlü olduğu turizm alanıdır. Ancak ülke Yunanistan, Türkiye, Mısır, Tunus gibi ülkelerle son yıllarda rekabette sıkıntı yaşamaktadır. Kış tatili için gelen turistlerin büyük bölümü komşu Balkan ülkelerindendir. Son yıllarda Bulgaristan kültür ve SPA turizminde olumlu gelişmeler kaydetmektedir. Bulgarların yurtdışında yaptıkları tatillerde ise Türkiye en çok tercih edilen destinasyonlardandır.

31 Aralık 2022 itibariyle genel sigortacılık alanında 23 şirket, hayat sigortası alanında 10 şirket, reasürans alanında ise 9 şirket faaliyette bulunmuştur. 2022 yılında Bulgaristan'da şirketlerin genel sigorta prim gelirleri toplam 1,53 milyar eurodur. Sektör şirketlerinin toplam hayat sigortası prim geliri 319,76 milyon eurodur. Reasürans prim gelirleri 2022 yılında 1,8 milyar euro olmuştur.

Bulgaristan'ın enerji koridorlarının üzerinde bulunması, AB üyesi olarak enerji etkinliği ve çevre konularında birçok hukuksal yükümlülüğü yerine getirme gerekleri ülkenin enerji jeopolitiğinde etkin rol almasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan Balkanlar'da ve Avrupa'nın bütününde enerji güvenliği açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun farkında olan Bulgaristan birçok uluslararası enerji projesinde yer almakta, bunun yanı sıra kendi inisiyatifiyle bazı uluslararası projelere önderlik de yapmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan, ülke, Güneydoğu Avrupa'nın önde gelen elektrik enerjisi ihracatçılarından biridir ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha etkin kullanarak daha fazla elektrik ihracatı yapma potansiyeline sahiptir. Bulgaristan'ın enerji sektörü köklü bir sektör olmasına rağmen küçük bir sektördür. Ülkenin önemli miktardaki yerel doğal kaynakları, güçlü yerel elektrik enerjisi üretimi, büyük petrol işleme kapasitesi bulunmaktadır. Ancak, elektrik dağıtım altyapısının eski ve yetersiz olması, elektrik üretiminde

halen kömürün temel girdi olması, ülkenin ham petrol ve doğalgaz tedariklerinde çeşitliliğin kısıtlı olması arz güvenliği bakımından risk oluşturmaktadır. Nitekim 2022 yılında vuku bulan Ukrayna savaşı akabinde Rusya'ya uygulanan yaptırımlar kapsamında bu ülkeden doğalgaz ithalatı tamamen durmuş, Bulgaristan alternatif kaynak arayışına girmiş ve zorlu bir dönem yaşamıştır. Ülkenin enerji sektörü elektrik üretimine dayanmaktadır. Elektrik enerjisi yerel nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerinde üretilmektedir. Bulgaristan, nükleer yakıtını Rusya'dan ithal etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Bulgaristan'ın doğal kaynaklarının yeterli seviyede işletilmediği değerlendirilmektedir. Burada su, güneş, biokütle, jeotermal ve rüzgar enerjisinde büyük potansiyel olduğu düşünülmektedir.

Bulgaristan'da kömür madenciliği sektörü boyut anlamında küçük olmakla birlikte büyük öneme sahiptir. Bulgaristan'ın enerji kalemleri içinde kömür en önemli kalemdir. Plevne düzlüğünde petrol kaynakları bulunmaktadır. Ancak söz konusu petrol ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bulgaristan'da demir, kurşun, çinko ve bakır cevherleri bulunmaktadır. Ancak demir kaynakları yetersiz olduğu için ithalat da yapılmaktadır. Bulgaristan'da yoğun olarak kireç taşı ve granit de bulunmaktadır.

Günümüzde Bulgaristan sermaye piyasasının bel kemiğini Finansal Denetleme Komisyonu, Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası – Sofya (BMKB), interbank ve aracılar oluşturmaktadır. 2022 yılında Bulgar Menkul Kıymetler Borsası'nın SOFIX endeksinde %5,38 oranında bir düşüş meydana gelmiş, endeks 635,68'den 601,49'a düşmüştür. BGBX 40 da 143,68'den 139,28'e gerileyerek %3,06 oranında küçülmüştür. Aynı dönemde işlem sayısı önceki yıla göre %16,3 artarak, yaklaşık 101 bin düzeyinde gerçekleşmiştir. Cirolar 2021 yılında yaklaşık 419 milyon euro iken 2022'de %22,64 artarak 514 milyon euroya ulaşmıştır. Piyasa sermaye değeri geçen yıla göre %1,97 oranında daralarak yaklaşık 15,43 milyar euro olmuş ve GSYİH'nin %19,53'üne tekabül etmiştir.

2022 yılında dünya çapında etkili olan enflasyon, Ukrayna'daki savaştan dolayı oluşan zorlu jeopolitik durum ve pandemi nedeniyle dünya ticaretinde yaşanan zorluklar Bulgaristan piyasasında fiyat artışını beraberinde getirmiştir. Hızlı tüketim ürün piyasasında Eylül 2021 – Eylül 2022 arasında birim fiyatlarında meydana gelen artış ortalama %12 olmuştur. Diğer taraftan satış hacimlerinde cüzi bir düşüş gözlenmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda satış ciroları %11,6 artarak 5,78 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında Bulgaristan mobilya üretimi 600 milyon dolar olup, dünyada en büyük 55'nci mobilya üreticisidir. Üretilen mobilyanın %85'inden fazlası ihraç edilmektedir. Ülke içerisindeki mobilya piyasasının büyüklüğü ise 420 milyon dolar olup, dünyada 66'ncı sıradadır. 2022 yılında Bulgaristan'da üretilmiş mobilyanın piyasa payı %16'dır. 2022 yılında AB menşeli mobilyanın piyasa payı %43, üçüncü ülke menşeli mobilyanın payı ise %41'dir. 2021 yılında Bulgaristan perakende mobilya piyasasının yarısından fazlasını yaklaşık yarım milyar euroluk cirolarıyla sektördeki en büyük beş şirket ellerinde tutmaktadır (JYSK, Videnov Mobilyaları, IKEA, Aiko, Interior). 2021 yılında elektronik sektöründe en büyük beş şirket Technopolis, Technomarket, Zora, eMag ve Magnum-D (Techmart) olup, 2021'de toplam ciroları 876,3 milyon euroya ulaşmıştır.

2021 yılında Bulgaristan'da 550 milyon euro AR-GE harcaması yapılmıştır. Yapılan AR-GE harcamalarında yıllık bazda %4,9 artış olmuştur. Söz konusu harcamaların GSYİH'ya oranı 2020 yılında %0,85 iken 2021'de %0,77 olmuştur.

Ortak bir tarihsel ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaştığımız komşumuz Bulgaristan, Türkiye açısından önemli bir ülkedir. Türkiye, Bulgaristan'ın önemli bir ticaret ortağı durumundadır. Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü

Bulgaristan üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Balkanlar'ın coğrafi olarak merkezi konumundadır. İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine de çok yakındır. Bulgaristan'ın AB'ye üye olması, ülkenin Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin bir parçası olmasından dolayı ikili ticarete sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin sıfırlanması, Bulgaristan'da kurumlar ve gelir vergisi oranlarının %10 olması Bulgaristan'ı Türk yatırımcıları gözünde cazip kılan özelliklerdir. Sonuç itibariyle ülke hem yatırım imkanları hem de AB pazarına giriş için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Krizin etkilerinin azalmaya başlamasıyla ikili ticaret, 2014 yılına kadar dengesiz bir şekilde Türkiye aleyhine gelişmiştir. Söz konusu dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı yıllık ortalama %11,4'lük oran ile büyümüş, Türkiye'den ithalat ise %4,7'lik yıllık büyüme oranında kalmıştır. Netice itibariyle 2009 yılında ikili ticarete 89 milyon euro açık veren Bulgaristan, dengeyi lehine dönüştürerek 2014 yılında 683,3 milyon euroluk fazla vermiştir. 2015-2022 döneminde trend tersine dönmüştür. Türkiye'ye ihracat ortalama %3,9 yıllık oranla artmış, Türkiye'den ithalat ise %14,9'luk bir yıllık büyüme oranına ulaşmıştır. Bu gelişmenin sayesinde Bulgaristan'ın Türkiye ile dış ticaret fazlası açığa dönüşmüştür ve 2022 yılında söz konusu açık 1.421,1 milyon euro seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı 2,82 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracatta yıllık bazda %31,3 oranında bir artış meydana gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın ihracatında %5,9'luk payla, beşinci sırada yer almıştır. Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatı 4,25 milyar euro olmuştur. Söz konusu ithalatta yıllık bazda %38,6 oranında bir artış meydana gelmiştir. Toplam ithalattaki %7,7'lik payıyla ülkemiz Bulgaristan'ın dördüncü büyük ithalat partneri olmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 7,1 milyar euro olmuştur. Bulgaristan'ın Türkiye ile ticaret hacminin Bulgaristan'ın toplam ticaretindeki payı %6,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Almanya ve Romanya'nın ardından Bulgaristan'ın üçüncü büyük ticaret ortağı olmuştur. 2022 yılında Türkiye'ye ihracatta artış Türkiye'den ithalattaki artıştan küçük olduğu için Türkiye lehindeki denge 2022 yılında %55,7 büyüyerek 1,42 milyar euroya ulaşmıştır. 2022 yılında Türkiye Bulgaristan'a en çok petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, bakır cevherleri ve konsantreleri, bakır teller, elektrik enerjisi, işlenmemiş alüminyum, demir/çelik yassı mamul, izole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler, tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar ihraç etmiştir. Arıtılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımları, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, izole edilmiş teller ve kablolar, demir-çelik hurdaları, işlenmemiş kurşun, işlenmemiş çinko, propilen ve diğer benzer polimerler, sülfirik asit, oleum, kakao hamuru 2022 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye en çok ihraç ettiği ürün grupları olmuştur.

Bulgaristan'da önemli yatırımcı konumunda faal durumda bulunan 70 adet Türk firması mevcuttur. Ülkede Türk yatırımlarının toplam tutarı 2,5 milyar euroya yakın bir seviyededir. Türk firmaları tarafından 15.000'den fazla kişi istihdam edilmektedir. Müteahhitlerimiz Bulgaristan'da otoyol, metro, tünel, atık ve su arıtma tesisleri, AVM yapım projeleri başta olmak üzere her türlü müteahhitlik işlerini takip etmekte ve hem ana yüklenici hem de taşeron olarak bu tür projelerde yer almaktadır.

Bulgaristan'da şirket kuruluşu Adalet Bakanlığı'na bağlı Kayıtlar Ajansı çerçevesinde tutulan Ticaret Siciline kayıt ile gerçekleşmektedir. **Türkiye'den farklı olarak ticaret ve sanayi odalarına kayıt gönüllülük esasına dayalıdır.** Ticaret Siciline kayıt olduktan sonra firmalar hukuki varlık kazanmakta, faaliyetlerine başlayabilmektedir. Bulgaristan'da %100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. Limited Şirket, Anonim Şirket, Kolektif Şirket ve Komandit Şirket türleri Bulgaristan Ticaret Kanunu'nun öngördüğü şirket türleridir. Bunların dışında, Bulgaristan'da ticari faaliyetler tek şahıs tacir, holding, şube ve kooperatif şeklinde de yürütülebilmektedir. Kendi

ülkesinin kanunları çerçevesinde ticari faaliyette bulunmak üzere kayıt yaptırmış her yabancı kişinin Bulgaristan Ticaret Kanununa göre Bulgaristan’da yabancı kişi şubesi açma hakkı bulunmaktadır. Şube açma başvurusu Ticaret Sicilini tutmakla görevli Kayıtlar Ajansı’nın herhangi bir bölge temsilciliğine yapılabilmektedir. Bulgaristan Yatırımları Teşvik Kanunu gereğince ulusal mevzuatlarına göre ticari faaliyette bulunabilen yabancı kişiler Bulgaristan’da ticari temsilcilik açabilmektedir. Temsilciliklerin Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası’na kaydolması zorunludur. Ticari temsilcilik, genellikle Türkiye’deki ana şirket adına Bulgaristan’da destek faaliyetler icra eder (reklam, promosyon, müşteri bulma vs.). Ticari temsilcilik kendi adına gelir ve kazanç elde edemez.

Bulgaristan’da KDV oranı (otellilikte, kitaplarda, bebek mama ve bezlerinde ve pandemi nedeniyle geçici olarak başka bazı ürün ve hizmetlerde uygulanan %9 KDV oranı hariç) %20’dir. Kurumlar vergisi oranı %10’dur. İşsizlik oranının ülke ortalamasının %25 üzerinde olan bölgelerde vergi mükellefleri belirli koşullar altında kurumlar vergisinden muaftır. Gelir vergisi oranı %10, stopaj vergisi oranı %5’tir.

Hanehalkı dışındaki elektrik tüketicileri kullandıkları elektriği serbest piyasadan almaktadır. Serbest piyasada elektrik satışları muhtelif elektrik dağıtım şirketleriyle anlaşmaya varılan koşullar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bağımsız Enerji Borsası IBEX’de alım-satımlarda ulaşılan fiyat seviyeleri serbest piyasadaki fiyatlara ışık tutmaktadır. Bulgaristan genelinde su fiyatları belediyelere göre değişim göstermektedir. Sofya’da sanayi kullanımı için suyun m³ fiyatı KDV dahil, 1,53 euro – 1,84 euro arasında değişmektedir. 2023 yılının birinci çeyreğinde sektörlere göre ücret 561-2.341 euro arasında değişim arz etmektedir. Sofya’da A sınıf ofis kiralari m² başına aylık 13–15 euro arasında değişmektedir. B sınıf ofis kiralari ise ortalama ayda 9-10 euro/m²’dir. Sofya’da ofislerin satış fiyatı m² başına 1.500 euro civarındadır.

Aksi bir anlaşma ile belirlenmedikçe tüm yabancılar Bulgaristan’a girişleri ve burada ikamet etmeleri için vize temin etmek zorundadırlar. Yabancı Uyruklular Yasası vize türlerini “havayolu transit vizesi, kısa süreli vize ve uzun süreli vize” olmak üzere üçe ayırmaktadır. İki ülke vatandaşlarının tabi olduğu vize düzenlemesi 10 Mart 1993 tarihli Vize Anlaşması’na dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının Bulgaristan’a giriş ve bu ülkeden transit geçiş için Bulgaristan’ın Ankara, İstanbul, Bursa veya Edirne diplomatik misyonlarına veya konsolosluklarına vize başvurusunda bulunmaları gerekmektedir.

Bulgaristan’da dört tür oturma izni bulunmaktadır: Kısa vadeli (kısa süreli vize ülkeye giriş tarihinden sonraki 6 aylık süre zarfı içinde 3 aya kadar oturma izni sağlamaktadır), orta vadeli (1 yıllık oturma izni ile sağlanır), uzun vadeli (5 yıllık oturma izni ile sağlanır), daimi (süresiz oturma izni ile sağlanır).

Türk vatandaşları Bulgaristan’da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir. Bulgaristan’da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni aracılığı ile Türk vatandaşlarının istihdam edilebilmesi için uyulması gereken bazı şartlar mevcuttur. Ancak Bulgaristan Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı uygun gördüğü durumlarda ve ülkedeki yatırımları teşvik etmek amacıyla bahse konu şartlardan bağımsız olarak çalışma izni verebilmektedir.

AB İşleyiş Anlaşması’nın 207. maddesine göre ortak ticaret politikası AB’nin ayrıcalıklı yetki alanıdır ve Avrupa Komisyonu tarafından icra edilmektedir. Avrupa Komisyonu’nun temel hedeflerinden biri yerel üretimi haksız ticari uygulamalardan korumaktır. Bu doğrultuda çeşitli anti-damping önlemleri, devlet destekli ithalat önlemleri ve koruma önlemleri uygulanabilmektedir. Bulgaristan

gümrük rejimi ilke olarak liberal bir özellik gösterse de özel durumlarda milli güvenliğin, kamu düzeninin ve ahlakın, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamının ve sağlığının, milli zenginliği oluşturan sanat eserleri, tarihi ve arkeolojik değerlerin, sınai ve fikri hakların korunmasına ilişkin birtakım gerekçelere dayanan yasak ve sınırlamalar getirilebilmektedir. Söz konusu kısıtlama ve yasaklamalar AB mevzuatına ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır.

Bulgaristan, BM Güvenlik Konseyi, AB ve AGİT kararları ile uyumlu bir şekilde silah ve silahlara ilişkin ekipmanın satış ve tedarikinde yasak veya gözetim uygulamakta ve ayrıca silah ve muhtemel ikili kullanımı olan mal ve teknolojilerin dış ticaretini kontrol etmektedir. Çifte kullanımı olan ürünlerin Bulgaristan'dan transit geçiş yapabilmesi için Bulgaristan yetkili merciinden izin alınması gerekmektedir.

Bulgaristan gümrük kapılarında yapılan marka tescil kontrolleri neticesinde Bulgar Patent Ofisince tescillenmiş markalara sahip ihraç malları taşıyan Türk kamyonları, marka tescil evrakları sürücü tarafından hemen tevsik edilemeyince durdurulmakta ve sürücüler kimi zaman savcılığa sevk edilmektedir.

Ürünlerin serbest dolaşımına ilişkin mevzuat ile Eski ve Yeni Yaklaşımın ilkeleri birçok Bulgar yasa ve yönetmeliğine dahil edilmiştir. Böylelikle piyasaya sürülecek ürünlerin güvenli ve uyumlaştırılmış kurallara uygun olması sağlanmıştır. Yasal olarak aranan şartların uygulanmasını teminen Bulgaristan'da çeşitli denetim organlarının yer aldığı bir sistem mevcuttur. "Piyasa denetim organları" olarak adlandırılan söz konusu organlar, tehlikeli ve mevzuata uygun olmayan ürünlerin piyasaya arz edilmesini önlemek amacıyla kontrol ve denetim prosedürleri icra etmektedir.

Bulgaristan'da yapılan büyük çaplı yatırımlar Bulgaristan Yatırım Ajansı tarafından desteklenmektedir. Yatırımlar, belirli kriterler baz alınarak sınıflandırılmaktadır ve çeşitli desteklerden yararlanabilmektedir.

2014-2020 planlama döneminde Avrupa yapısal ve yatırım fonlarından Bulgaristan'a toplam 10,7 milyar euro tahsis edilmiştir. Haziran 2023 itibarıyla tahsis edilen bu kaynakların kullanım oranı %67,7'dir. 2021-2027 planlama döneminde Avrupa ortak yönetim fonları kapsamında Bulgaristan'a tahsis edilen parasal kaynak 9,6 milyar euro olup, Haziran 2023 itibarıyla kullanım oranı %0,6'dır. Bunun yanı sıra Pandeminin olumsuz etkilerinin giderilmesini amaçlayan Toparlanma ve İstikrar Mekanizması kapsamında ülkeye toplam 6,3 milyar euro tahsis edilmiştir. Söz konusu parasal kaynağın 2026 yılının sonuna kadar Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı kapsamında yatırıma dönüştürülmesi planlanmaktadır.

Kamu ihaleleri sistemi aracılığıyla, Avrupa fonları ve programları çerçevesinde gelen finansman dahil, ülke ölçeklerine göre önemli büyüklükte kamusal kaynakların dağılımı sağlanmaktadır. 2022 yılında 21.955 kamu ihalesi açılmıştır. Bunlardan 4.416'sı inşaat, 10.794'ü ürün tedariki, 6.745'i hizmet alımı sektörlerinde açılmıştır. Aynı yıl 10,6 milyar euro değerinde 30.284 kamu ihalesi sözleşmesi ve 3.595 sözleşme eki imzalanmıştır.

Ülkede her biri önemli ulaşım rotaları üzerinde kurulu 3 serbest bölge bulunmaktadır: Rusçuk (Ruse) Serbest Bölgesi, Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi ve Burgaz Serbest Bölgesi. Bahse konu bölgelerde yasal olan her çeşit ekonomik faaliyete izin verilmektedir. Bölgelerdeki imkanlar, kolaylıklar ve hizmetler depolama, paketlenme, markalama, dağıtım, re-eksport v.b. genel ticari

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

faaliyetler için elverişli ve uygundur. Diğer taraftan, Bulgaristan'daki sanayi parkları, üretim, depolama, lojistik ve diğer faaliyetler için oldukça çekici koşulları uygun fiyatlara sunmaktadır. Yatırım projeleri devlet, belediyeler ve çeşitli yerel ve yabancı ticaret ve sanayi odaları tarafından desteklenmektedir. Devlet, sanayi bölgeleri ve teknoloji parkları kurulumunu ve doğrudan yabancı yatırım akışını desteklemek amacıyla Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'ni kurmuştur.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu rapor, T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği tarafından Bulgaristan ve çeşitli uluslararası kaynaklardan elde edilen verilere dayanılarak hazırlanmıştır. Rapor, Bulgaristan hakkında tarih, coğrafya, siyaset ve nüfus gibi konularda genel bilgileri içerirken yoğun olarak sektörleriyle, ticari ve yatırım potansiyeliyle ve mevzuatıyla Bulgaristan ekonomisini irdelemektedir. İçerdiği bilgiler Türk iş adamlarının daha çok uygulamaya dönük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla elde edilmiştir.

Rapor hazırlanırken 2022 yılı sonu itibarıyla en güncel bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. Daha güncel ve detaylı bilgilere T.C. Ticaret Bakanlığı İnternet sitesindeki Bulgaristan ülke profili sayfasından ulaşılabilmektedir.

Harita 1 **Bulgaristan Jeopolitik Haritası**

ÜLKE HAKKINDA GENEL BİLGİLER**Ülke Kimliği**Tablo 1 **Bulgaristan Hakkında Genel Bilgiler**

Devletin adı	Bulgaristan Cumhuriyeti
Başkenti	Sofya
Yönetim biçimi	Parlamenter Cumhuriyet
Resmi dili	Bulgarca
Alfabesi	Kiril alfabesi
Cumhurbaşkanı	Rumen Radev
Başbakan	Nikolay Denkov
Dinsel dağılım	Hristiyan (%71,5), Müslüman (%10,8)
Para birimi	Leva (BGN), 1 leva=100 stotinki
Ölçü sistemi	Metrik
Üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar	AB, NATO, BM, IMF, WTO, Dünya Bankası vs.
Sabit döviz kurları	leva/euro – 1,95583
Yüzölçümü	110.993 km ²
Nüfus (2021 sayımı)	6.519.789
Kadın	3.383.527
Erkek	3.136.262
Kentsel nüfus	%73,3
Ortalama yıllık nüfus artışı (%)	- 1,2
Nüfus yoğunluğu (kişi /km²)	58,7
Mesai saatleri ve günleri	9.00-17.30 – Pazartesi-Cuma
Haftalık çalışma saati (Ortalama)	40
Büyük kentler ve limanlar	Sofya, Filibe (Plovdiv), Varna (liman), Burgaz (Burgas, liman), Rusçuk (Ruse, liman), Eski Zağra (Stara Zagora), Plevne (Pleven)
Türkiye ile saat farkı	Yaz döneminde yok, kış döneminde 1 saat geride
Uluslararası telefon kodu	+359

Ülkenin Kısa Tarihçesi

Günümüz Bulgaristan'a ait toprakların ilk sakinleri Hint-Avrupa kökenli bir kavim olan Traklar'dır. Milatla birlikte bu topraklar önce Roma İmparatorluğu daha sonra da Bizans İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir. M.S. 7. yüzyılda bu topraklara yerleşen Bulgar kavmi, bir süre önce bu topraklara gelmiş olan Slavlar ile birlikte eskiden Trakların medeniyet kurduğu bu bölge üzerinde Bulgaristan'ın başlangıcı sayılan Birinci Bulgar Devleti'ni kurmuştur. İdareci sınıfının oluşturan kavim bir süre sonra Slav dilini, 9. yüzyıldan itibaren de Hristiyanlığı kabul etmiştir.

14. yüzyılda Türklerin Rumeli'ye geçmesinin ardından bağımsızlıklarını yitirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlaması ve Çarlık Rusyası'nın da desteğiyle, Balkanlar'ın tümünde olduğu gibi Bulgaristan'da da bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı 1878 yılında içişlerinde bağımsız Prenslik olarak, 1908 yılında ise tam bağımsız Çarlık olarak tanımıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlılarla aynı cephede savaşa katılan Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'na da Almanya saflarında katılmış ve her iki savaştan da yenilgiyle çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlar'da ilerleyen Sovyet ordusunun da yardımıyla Georgi Dimitrov önderliğinde sosyalist rejime geçen ülke, soğuk savaş yıllarında Varşova Paktı'nın üyesi olmuştur.

Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla birlikte 1989 yılından sonra ülke, demokratik bir düzene ve serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. 2 Nisan 2004'te NATO'ya, 1 Ocak 2007 tarihinde ise AB'ye üye olmuştur.

Siyasi ve İdari Durum

Bulgaristan Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Ülke, toplam 265 belediyenin yer aldığı 28 idari bölgeye ayrılmıştır.

Yasama

Tablo 2 49'ncü Dönem Parlamentosunda Parlamenter Gruplar İtibariyle Milletvekili Dağılımı

Parlamentoda Parti Grupları	Milletvekili Sayısı
Bulgaristan'ın Avrupai Gelişimi için Vatandaşlar – Birleşik Güçler Birliği (GERB-SDS)	69
Değişime Devam Ediyoruz – Demokratik Bulgaristan Koalisyonu (PP-DB)	63
Diriliş (Vızrajane)	37
Hak ve Özgürlükler Hareketi (DPS)	36
Bulgaristan için Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)	23
Var Böyle Bir Millet (İTN)	11
Parti Grubuna Ait Olmayanlar	1

Kaynak: <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarygroups>

Yasama organı 4 yıllığına seçilen 240 üyeli Parlamento'dur. Parlamento, Cumhurbaşkanının hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakan'a ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu üyelerine güvenoyu veya güvensizlik oyu vermektedir.

Yürütme

Yürütme, doğrudan seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Cumhurbaşkanı beş yıllık süreyle seçilir. Halihazırdaki Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev, 13 Kasım 2016 tarihinde gerçekleşen seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve 22 Ocak 2017 tarihinde görevi bir önceki Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev'den devralmıştır. 21 Kasım 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de Radev kazanmış olup, ikinci dönem Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmektedir.

2021 yılının ilkbaharından itibaren Bulgaristan'da bir dizi parlamenter seçim gerçekleştirilmiş olmasına rağmen istikrarlı bir hükümet kurulamamıştır. Aralık 2021 – Haziran 2022 arasındaki altı aylık dönemde Değişime Devam Ediyoruz partisinin önderliğinde kurulan ve dördü koalisyon olarak da anılan hükümet haricinde ülke Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in atadığı geçici hükümetlerle yönetilmiştir. 2 Nisan 2023 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerden sonra ikinci büyük siyasi oluşum Değişime Devam Ediyoruz – Demokratik Bulgaristan İttifakı, GERB-SDS İttifakının desteğiyle çoğunlukla uzmanlardan oluşan ve Prof. Nikolay Denkov ile Avrupa Birliği eski Komiseri Maria Gabriel'in 9 aylık dönemlerle dönüşümlü olarak başbakanlık yapacağı hükümet 6 Haziran 2023 tarihinde Parlamento'da aldığı 132 "evet" oyuyla göreve getirilmiştir.

Tablo 3 **Bulgaristan Hükümeti ve Görev Dağılımı**

Başbakan	Prof. Nikolay Denkov
Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı	Maria Gabriel
Maliye Bakanı	Asen Vasilev
Ekonomi ve Sanayi Bakanı	Bogdan Bogdanov
Çevre ve Su İşleri Bakanı	Yulian Popov
Bölgesel Gelişim ve Bayındırlık Bakanı	Andrey Tsekov
İçişleri Bakanı	Kalin Stoyanov
Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı	İvanka Şalapatova
Savunma Bakanı	Prof. Todor Tagarev
Adalet Bakanı	Doç. Atanas Slavov
Eğitim ve Bilim Bakanı	Prof. Galin Tsokov
Sağlık Bakanı	Prof. Hristo Hinkov
Kültür Bakanı	Kristyu Kristev
Tarım Bakanı	Kiril Vitev
Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı	Georgi Gvozdevkov
İnovasyon ve Büyüme Bakanı	Milena Stoyçeva
Elektronik Yönetim Bakanı	Aleksandır Yolovski
Enerji Bakanı	Rumen Radev
Turizm Bakanı	Zaritsa Dinkova
Spor Bakanı	Doç. Dimitir İliev

Yargı

Bulgaristan'da yargı yetkisi Yargıtay, Danıştay, Temyiz Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri ve Asliye Hukuk Mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, kendi yetki alanında faaliyet gösteren ve 12 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.

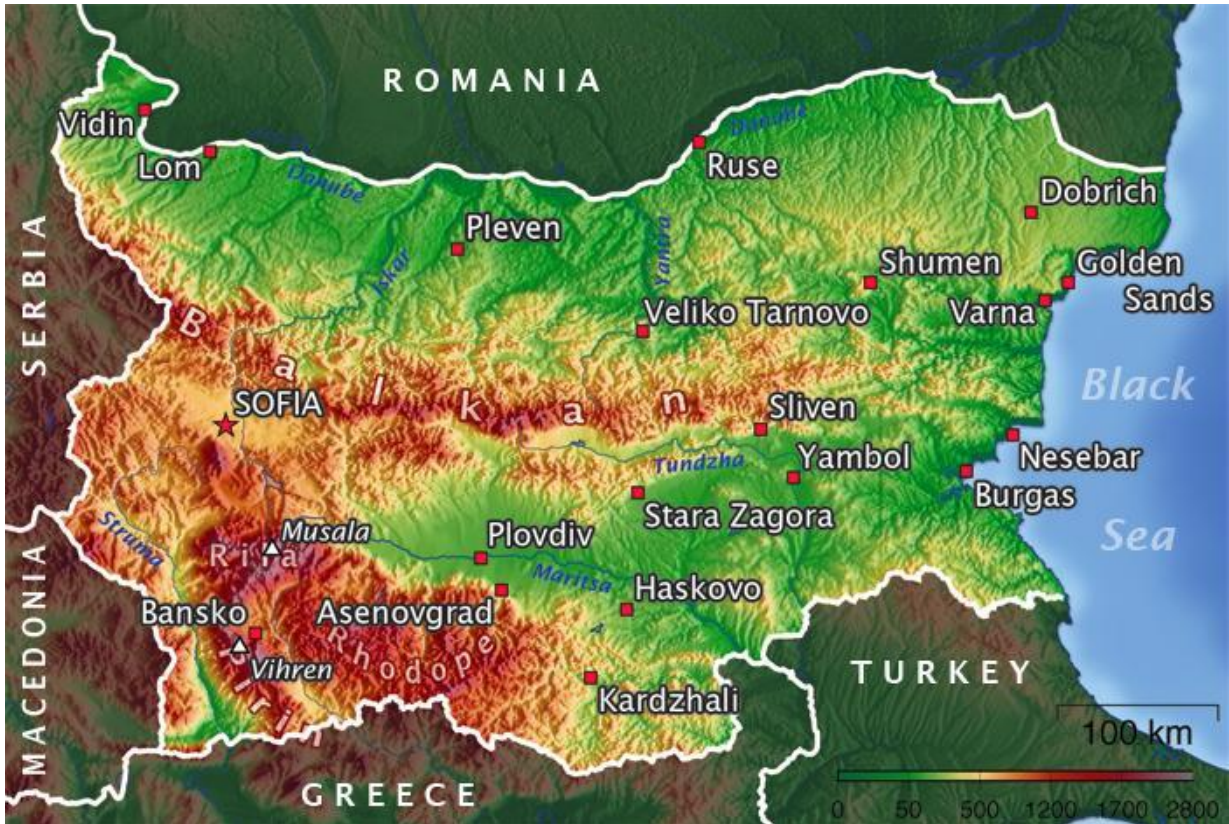
Dünya Adalet Projesi örgütünün 2022 "Hukuk Üstünlüğü" endeksinde Bulgaristan 140 ülke arasında 60'ncı olmuştur.

Yolsuzlukla mücadelede dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan Transparency International'ın 2022 Yolsuzluk Algı Endeksinde Bulgaristan'ın puanı önceki yıla göre 1 puan artarak 43 olmuştur. Bu puanla Bulgaristan 180 ülke arasında 72'nci sırada yer almıştır. AB ülkeleri arasında Bulgaristan Macaristan'ın önünde olup, sondan önceki sıradadır. AB üyesi ülkelerin ortalama puanı ise 63,11'dir.

Coğrafi Bilgiler ve Nüfus

Coğrafi Konumu, Yer Şekilleri, Akarsular ve Göller, İklim, Bitki Örtüsü

Harita 2 **Bulgaristan Fiziki Haritası**

Koca Balkan Dağları (Stara Planina) Bulgaristan'ı, kuzeyde Tuna Düzlüğü, güneyde ise Trakya Düzlüğü olarak iki coğrafi bölgeye ayırır. Oldukça dağlık bir coğrafyaya sahip olan güney Bulgaristan'da Rodop, Rila ve Pirin sıradağları yer alır. Rila Dağı, 2.925 metrelik Musala tepesi ile ülkenin ve Balkanlar'ın en yüksek dağıdır.

Ülkenin en önemli nehirlerinden biri olan Tuna (Dunav), Romanya-Bulgaristan sınırının büyük bir bölümünü oluşturur. Tuna, Bulgaristan'da su taşımacılığı yapılabilen tek nehirdir.

Bulgar sınırları içerisinde doğup, Yunanistan-Türkiye sınırını oluşturduktan sonra Ege Denizi'ne dökülen Meriç (Maritsa), Bulgaristan'ın bir diğer önemli akarsuyudur. Bunların dışında İskır, Tunca, Yantra, Struma da diğer büyük ırmaklardır. Bulgaristan, çok sayıda göle sahip olduğu gibi doğal kaynak suyu açısından da zengin bir ülkedir.

Bulgaristan'da genel olarak karasal-ılıman iklim hakimdir. Ancak, coğrafi özellikleri sebebiyle bazı bölgelerinde farklı mikro iklimler de gözlenmektedir. Balkan Dağları, kuzey ve güneyden gelen hava akıntıları için bir bariyer niteliği taşımakta, bunların karşı tarafa geçmesini engellemekte, kuzey ve güneyde sıcaklık ve yağış farklılıklarının oluşmasına sebep olmaktadır. Kuzeyde belirgin dört mevsimli karasal-ılıman iklim yaşanmaktadır. Güneyde ise Akdeniz etkisi görülmektedir. Kışın kuzeyde ortalama hava sıcaklığı -2, güneyde ise 0 derecedir. Yazın ortalama sıcaklığı 22 derecedir. Karadeniz bölgesinde denizin etkisiyle sıcaklık ülkenin diğer bölgelerine göre daha az değişmektedir. Bulgaristan'ın bitki örtüsü genellikle karasal-ılıman iklimde görünen bitkilerden oluşmaktadır.

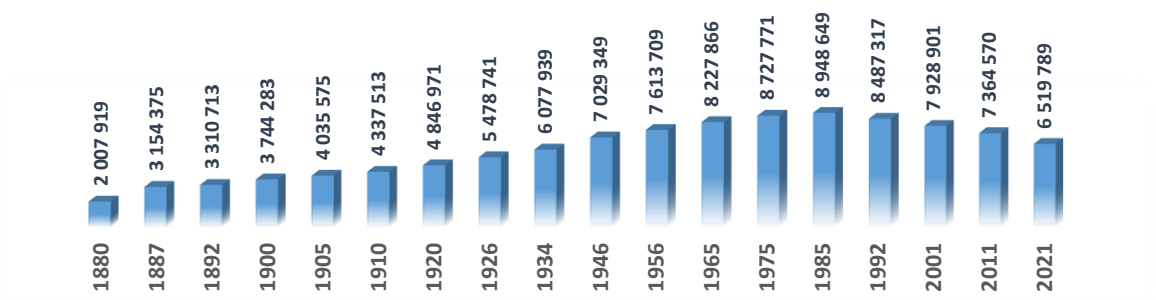
Nüfus

Temel Demografik Göstergeler

7 Eylül – 10 Ekim 2021 tarihleri arasında Bulgaristan'da 18'nci nüfus ve konut sayımı yapılmıştır. Nüfusun azalması ile yaşlanması, negatif doğal büyüme oranı ve göç nedeniyle belli bölgelerde yaşayanların sayısının oldukça azalması son 30 yıldır ülkede gözlenen olumsuz demografik trendler olup, sayım sonuçları bunu teyit eder niteliktedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2021 sayımına ilişkin açıkladığı verilere göre 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla ülke nüfusu 3.383.527 kadın (%51,9) ve 3.136.262 erkek (%48,1) olmak üzere toplam 6.519.789 kişidir.

Şekil 1 **Bulgaristan'da Sayımlara Göre Nüfus**

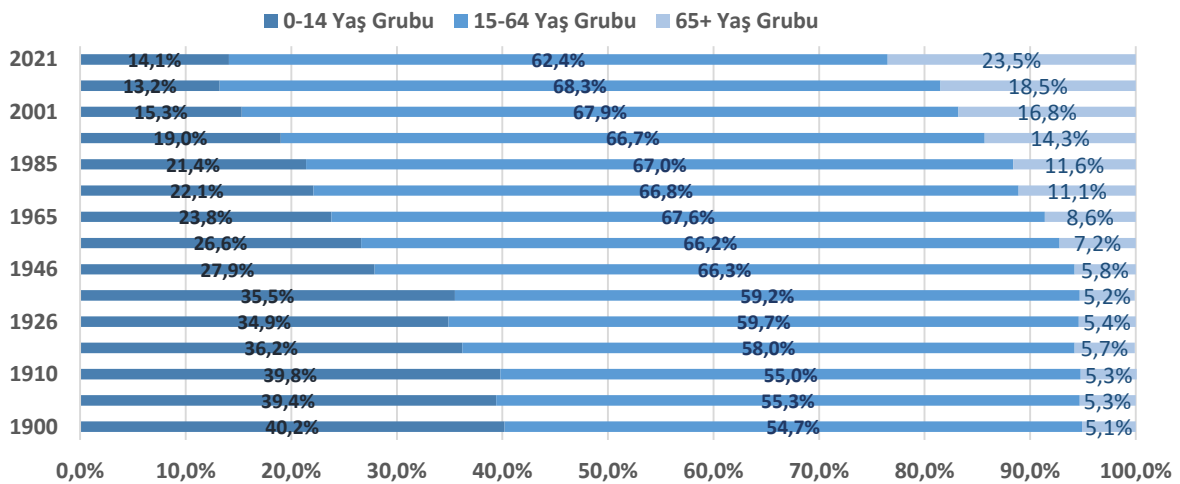
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

2011 sayımına göre nüfusta %11,5 oranında (844.781 kişi) bir azalma meydana gelmiştir. 2001-2011 yılları arasında ortalama yıllık azalış oranı 0,7 iken 2011-2021 döneminde söz konusu oran 1,2'ye yükselmiştir. Ülke nüfusu üzerinde etki eden faktörler doğal değişim (doğum ve ölümler) ve dış göçtür. On yıllık dönemde nüfus azalışının %59,3'lük kısmı (501 bin kişi) doğal değişim, %40,7'lik kısmı (344 bin kişi) ise dış göç sayesinde meydana gelmiştir.

7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan'da 5.257 yerleşim merkezi mevcuttur. Bunlardan 257'si şehir ve kasaba, 5.000'i köydür. Kentsel nüfus, toplam nüfusun %73,3'ü kadar (4.782.064 kişi), kırsal nüfus ise %26,7'si kadardır (1.737.725 kişi). İki sayım arasında kentsel nüfus %10,4 oranında (556 bin kişi), kırsal nüfus ise %14,2 oranında (289 bin kişi) azalmıştır. Bulgaristan'da 6 şehrin nüfusu 100 binin üzerindedir: Sofya, Filibe, Varna, Burgaz, Rusçuk ve Eski Zağra. Her üç kişiden biri bu şehirlerden birinde yaşamaktadır. En küçük kasaba, 161 kişilik nüfusu ile Melnik, en büyük köy 6.471 kişilik nüfusu ile Lozen'dir. 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla ülkede 6 bölge, 28 il ve 265 belediye mevcuttur. Başkent Sofya ili 1.274.290 kişilik nüfusu ile en büyük ildir. Filibe (634.497 kişi), Varna (432.198 kişi) ve Burgaz (380.286) illeri diğer büyük illerdir. Söz konusu illerde ülke nüfusunun %41,7'si yaşamaktadır. En küçük il 75.408 kişilik nüfusu ile Vidin'dir. İki sayım arasındaki 10 yıllık süre zarfında bütün illerde nüfus azalışı kaydedilmiştir. Vidin (%25,4), Paşmaklı (%20,9) ve Dobriç (%20,8) nüfusu en çok azalan iller olmuştur. Başkent Sofya ilinde ve Sofya bölgesinde azalış oranları en düşük olup, sırayla %1,3 ve %6,3 olarak gerçekleşmiştir. 83 belediyede nüfus 6.000'in altındadır. Bu belediyelerin nüfusu toplam nüfusun %4,7'si kadardır. Sekiz belediyede yaşayanların sayısı 100 bini aşmaktadır. Söz konusu belediyelerde nüfusun %40,2'si ikamet etmektedir. Nüfus yoğunluğu Treklyano Belediyesindeki 1,68 kişi/km²'den Filibe Belediyesindeki 3.135,7 kişi/km²'ye kadar değişim arz etmektedir.

Nüfusun yaş yapısına ilişkin olumsuz trendi belirleyen demografik yaşlanma süreci devam etmektedir. Yıllar içerisinde yapılan sayımlarda nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı şöyledir:

Şekil 2 1900-2021 Dönemindeki Sayımlarda Nüfusun Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

2021 sayım sonuçlarına göre genel yaş bağımlılık katsayısı 60,2'dir. Bu, bağımlı olmayan yaş grubunda (15-64 yaş grubu) yer alan 100 kişiye bağımlı yaş gruplarında (15 altı ile 65 ve üstü) bulunanlardan 60 kişinin tekabül ettiğini göstermektedir. 2011 sayımında söz konusu

katsayının 46,5 olması son on yıl içerisinde aktif yaştaki nüfus üzerindeki yükün arttığına işaret etmektedir. Çalışabilir yaştaki nüfusa en iyi ışık tutan gösterge, çalışabilir yaşa girenlerin (15-19 yaş grubu) çalışabilir yaştan çıkanlara (60-64 yaş grubu) oranını ifade eden demografik ikame katsayısıdır. 2021 sayımında bu katsayı 61 olup, 100 çalışabilir yaştan çıkana 61 çalışabilir yaşa giren tekabül etmektedir. Demografik ikame katsayısı 2011 sayımında 70, 2001 sayımında 124 olarak gerçekleşmiştir. 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla ülkede çalışabilir yaşta olan nüfusun oranı %58,5'tir (3.815 bin kişi).

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün en gerçekçi addedilen öngörülerine göre ülke nüfusu 2050 yılında 5.791.137 kişi ve 2080 yılında 4.872.317 kişi olacaktır.

Nüfusun Etnik ve Dinsel Dağılımı

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün açıkladığı 2021 yılı nüfus sayım sonuçları, demografik süreçlerin üç ana etnik grupta yer alan nüfusun azaldığına ve etnik dağılımın neredeyse değişmediğine işaret etmektedir.

7 Eylül 2021 itibarıyla Bulgar etnik grubu 5.118.494 kişiyi kapsamakta olup, etnik aidiyet sorusuna cevap verenler içerisindeki payı %84,6'dır. 2011 sayımına göre bu grubun payı yüzde olarak 0,2 puan azalmıştır. 508.378 kişi ya da etnik aidiyet sorusuna cevap verenlerin %8,4'ü Türk etnik grubuna ait olduklarını ifade etmektedir. Türk etnik grubunun payı önceki sayıma göre yüzde olarak 0,4 puan azalmıştır. Romanlar 266.720 kişi olup, etnik aidiyet sorusuna cevap verenlerin %4,4'ünü teşkil etmektedir. Bu etnik grubun payı yüzde olarak 0,5 puan azalmıştır. 79.006 kişi (%1,3) başka etnik gruplara ait olduklarını belirtmiştir. 15.746 kişi (%0,3) etnik aidiyetini belirleyemediğini, 63.767 kişi (%1) ise etnik aidiyet sorusuna cevap vermek istemediğini ifade etmiştir.

1900'lerin başında kentlerde yaşayan Bulgarların oranı %18,2, Türklerin oranı %16,1 ve Romanların oranı %20,5'tir. Zamanla Bulgar etnik grubunda şehirleşme süreci diğer iki ana gruba göre daha yoğun gerçekleşmiştir. Nitekim, 7 Eylül 2021 itibarıyla şehirlerde yaşayan Bulgarların oranı %77,5, Türklerin oranı %38,4 ve Romanların oranı %51'dir. Şehirleşme sürecinin Türk etnik grubunu en az etkilediği ve Türklerin büyük bir çoğunluğunun 1900-2021 döneminde kırsal bölgelerde yaşamaya devam ettiği dikkat çekmektedir. Etnik Bulgarlar, Kırcaali ve Razgrad illeri haricinde bütün illerde çoğunluktadır. Bu illerde ise Bulgarların oranı sırayla %29 ve %39,7'dir. Kendini etnik Türk olarak tanımlayanların yoğunlaştığı iller Kırcaali (il nüfusunun %64,5'i), Razgrad (%50,4'ü), Tırговиште (%37,7), Silistre (%37,1) ve Şumnu'dur (%31,3). Söz konusu beş ilde Türk etnik grubuna mensup olanların %48,4'ü yaşamaktadır. Romanlar ülkenin bütün illerine dağılmıştır. En çok Roman İslimiye (%15,3), Montana (%11,5), Şumnu (%8), Dobriç (%7,2) ve Yanbolu'da (%7,1) yaşamaktadır.

65+ yaş grubunun payı Bulgar etnik grubunda %25, Türk etnik grubunda %19,8, Romanlarda %7,3'tür. 0-14 yaş grubunun payı ise bu etnik gruplarda sırayla %12, %13,8 ve %26,6'dır. Etnik aidiyetini belirleyemeyenlerin üçte biri ve cevap vermek istemeyenlerin beşte biri 0-14 yaş grubundadır.

Bulgarca 5.037.607 kişinin (nüfusun %85,3'ü), Türkçe 514.386 kişinin (%8,7), Romanca 227.974 kişinin (%3,9) anadilidir. 62.906 kişi (%1,1) başka bir anadil belirtmiştir. Anadilini

belirleyemeyenler 10.633 kişi (%0,2), cevap vermek istemeyenler 49.602 kişidir (%0,8). Söz konusu veriler, etnik gruba aidiyet ile anadil arasında güçlü bir bağ olduğuna işaret etmektedir.

4.219.270 kişi (%71,5) kendini Hristiyan olarak tanımlamaktadır. Bunlardan 4.091.780'i (Hristiyanların %97'si) Ortodoks, 69.852'si (%1,7) Protestan, 38.709'u (%0,9) Katolik ve 5.002'si (%0,1) Ermeni Apostolik Kilisesi mensubudur. 638.708 kişi (nüfusun %10,8'i) Müslüman, 1.736 kişi Yahudi ve 6.451 kişi diğer dinlerdendir. 305.102 kişi herhangi bir dine ait olmadığını belirtmektedir. En çok Hristiyan Küstendil (%88,5), Vidin (%86,9), Pernik (%86,6) ve Sofya'da (%83,4) yaşamaktadır. Hristiyanların en az bulunduğu iller ise Kırcaali (%15,6), Paşmaklı (%24,2) ve Razgrad'dır (%35,8). Müslümanlar Kırcaali (%69,6), Razgrad (%55), Tırговиште (%43,7), Paşmaklı (%41,1), Silistre (%39,1) ve Şumnu'da yoğunlaşmıştır.

Nüfusun Satın Alma Gücü

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre Bulgaristan'da satın alma standardı olarak kişi başına GSYİH, AB ortalamasının %59'u kadardır. Bulgaristan AB'nin en fakir ülkesidir. Ancak 2022 yılında Bulgaristan'ın cari fiyatlarla kişi başına GSYİH artış oranı, AB'de en yüksek artış oranı olarak gerçekleşmiştir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü, 2022 yılında hanehalkı üyesi başına yıllık ortalama gelirinin 2021'e göre %16,9 artarak 4.606 euro olduğunu açıklamıştır. 2013-2022 döneminde söz konusu gelir 1,9 kat artmıştır. 2022 yılında enflasyondan arındırılmış reel hanehalkı geliri yıllık bazda %1,4 artmış, 2013 yılına göre reel gelirde artış endeksi %146,2 olmuştur. Gelir yapısında çalışma ücreti en büyük paya sahip olup, 2022 yılında söz konusu pay %53,9 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında çalışma ücretinden gelir yıllık bazda %10,8 artarak 2.480 euro olmuştur. Emeklilik maaşlarının payı %33,7 olmuştur. Kendi işinden elde edilen gelirin payı %4,7 olmuştur.

2022 yılında hanehalkı üyesi başına yıllık gider 2021 yılına göre %19,1 artarak 4.289 euro olarak gerçekleşmiştir. 2013-2022 döneminde giderler 1,9'a katlanmıştır. Tüketim giderlerinin toplam giderler içerisindeki payı son on yılda %82,2'den %83,1'e çıkmıştır. 2022 yılında gıda giderlerinin toplam giderlerdeki payı %30,1 olarak gerçekleşmiştir. Evle ilgili elektrik-su-ısıtma gibi giderlerin payı %14,1, sağlık giderlerinin payı %6,5, ulaştırma giderlerinin payı %7,3, kültür-eğlence-eğitim giderlerinin payı %4,5 olmuştur. Vergi ve sosyal sigorta primlerinin payı %12,1 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında bir hanehalkı üyesi 75,6 kg ekmek ve unlu mamul, 37,8 kg et, 15,4 kg et ürünü, 18,5 l süt, 28,5 kg yoğurt, 53,6 kg meyve, 75,1 kg sebze, 27,5 kg patates, 82,5 l alkolsüz içecek, 32 l alkollü içecek tüketmiştir.

2022 yılında hanelerin %92,5'i kendine ait evde yaşamıştır, %3,1'i ise kiraladığı evlerde yaşamıştır. Hanelerin %4,4'ü kira ödemedi kendilerine ait olmayan evlerde yaşamıştır. Ailelerin %8,9'u ikinci ev sahibidir. Hanelerin %90,6'sı 1990 yılından önce inşa edilmiş evlerde oturmaktadır, %66'sı bir veya iki yatak odalı evlerde yaşamaktadır, %20,3'ü ise garaj sahibidir. Evlerin %80,7'sinde elektrik, su, kanalizasyon, banyo ve tuvalet bulunmaktadır. Merkezi ısıtma sistemi evlerin %20,6'sında mevcuttur. Hanelerin %53,8'i otomobil sahibidir, %7,2'sinin otomobil satın almaya ve bakımını üstlenmeye gücü yoktur, %38,8'i ise otomobile ihtiyaçları

olmadığını belirtmektedir. Ailelerin %99,7'si televizyon, %99,5'i buzdolabı, %96,7'si otomatik çamaşır makinası sahibidir. Ne sabit ne de cep telefonu olmayan hanelerin oranı %1,1'dir. Sadece sabit telefonu olanların oranı %2,1, sadece cep telefonu olanların oranı %86,4, her iki tür telefonu olanların oranı ise %10,4'tür. Hanelerin %53,8'inin bilgisayarı, %68,3'ünün evlerinde internet bağlantısı mevcuttur. Klima sahibi hanelerin oranı %54,2'dir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün açıkladığı verilere göre 2022 yılında ülkede yoksulluk sınırı hanehalkı üyesi başına ayda 269 eurodur. Nüfusun %22,9'u (1.571,9 bin kişi) bu sınırın altında bulunmaktadır. Önceki yıla nazaran yoksulluk sınırında %4,3 artış yaşanmıştır. Göreceli olarak fakir nüfusun oranı ise yüzde olarak 0,8 puan artmıştır. Ekonomik faaliyet grupları bazında yoksulların göreceli payı 2022 yılında aşağıdaki gibidir:

- Faal olanlar: %9,7,
- İşsizler: %56,9,
- Emekliler: %36,8,
- Diğer faal olmayanlar: %33,6.

Çalışanların eğitim durumuna göre yoksulluk bilgileri aşağıdaki gibidir:

- Eğitimsiz ve ilkökul mezunu: %68,5'i yoksulluk sınırının altında,
- Ortaokul mezunu: %32,9'u yoksulluk sınırının altında,
- Lise mezunu: %8,8'i yoksulluk sınırının altında,
- Üniversite mezunu: %3,2'si yoksulluk sınırının altında.

Etnik gruba göre yoksulluk bilgileri aşağıdaki gibidir:

- Ülke ortalaması: %22,9'u yoksul,
- Bulgar: %17,3'ü yoksul,
- Türk: %24,1'i yoksul,
- Roman: %63,2'si yoksul,
- Diğer: %29,5'i yoksul,
- Ait olduğu etnik grubu tanımlamayan: %27,9'u yoksul,
- Etnik grubunu açıklamak istemeyen: %27,2'si yoksul.

2022 yılında nüfusun %18,7'si ağır maddi ve sosyal mahrumiyet/yoksulluk içinde yaşamıştır. Nüfusun %32,2'si ise fakirlik ve sosyal dışlanma riski altındadır. Yoksulluk sınırı Vidin ve Montana'da (191 euro) en düşük, Başkent Sofya'da (425 euro) en yüksektir.

Allianz Trade şirketinin 57 ülkeyi kapsayan dünya zenginliğine ilişkin yıllık raporuna göre son on yılda Bulgarların refahı neredeyse üçe katlanmıştır. 2011-2021 döneminde kişi başına net varlıklar 11.410 euroya ulaşmıştır. Buna rağmen ülkede orta sınıf küçülmüştür. Bulgaristan kişi başına net varlık bakımından 36'ncı sırada, kişi başına brüt varlık bakımından ise 39'ncü sırada yer almaktadır. Rapor, Bulgaristan'da fakirler ve zenginler arasındaki farkın açılma trendine girdiğine dikkat çekmektedir. Orta sınıf varlıkları son on yılda %2 oranında azalmıştır. Bu aşamada söz konusu varlıkların payı %40'ın üzerinde olup, göreceli olarak yüksek kalmaya devam etmektedir. Ancak uzmanlara göre son gelişmeler, refahın dağılım modelinde kırılmalar olduğuna bir işarettir. Bu nedenle son on yılda Bulgaristan, refahın adil dağılımını ölçen endekste 10 sıra gerilemiştir. Araştırmaya göre artan emlak fiyatlarına rağmen Bulgaristan'da konut alımı birçok AB ülkesinde olduğundan daha kolaydır.

Bulgarların Hayattan Memnuniyeti

Eurostat verilerine göre AB’de Bulgar halkı yaşamdan en az memnun olan halktır. 0-10 puan aralığında Bulgarların hayattan memnuniyetlerine verdiği ortalama not 5,7 olup, Bulgaristan AB’de ortalama notunun 6’dan düşük olduğu tek ülkedir. Buna göre Bulgarlarda memnuniyetten ziyade hayattan memnuniyetsizliğin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Eurobarometer’in 2023 yılının başında Avrupa Parlamentosu için yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre ankete katılan Bulgarların %96’sı hayat pahalılığından, %86’sı yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinden, %85’i Ukrayna’daki savaşın diğer ülkelere sirayet etme olasılığından, %69’u iklim değişikliğinden, %32’si son zamanda yaşanan çok sayıda krize ulusal idarecilerin aldığı önlemlerden endişelidir. Araştırmaya katılan Bulgarların %53’ü halihazırda hayat standartlarında bir düşüş meydana geldiğini, %28’i ise 2023 yılında bunun yaşanmasını beklediklerini ifade etmektedir. 2021 yılından itibaren hesaplarını çoğu zaman veya bazen ödemekte zorlanan AB vatandaşlarının oranı %30’dan %39’a çıkmıştır. Bulgaristan’da bu oran %64’tür.

İnternete Erişim ve Dijitalleşme

2022 internet hız testleri sıralamasına göre 2022 yılında Bulgaristan, geniş band internet hızı bakımından Güneydoğu Avrupa’da en iyi 4 ülke arasında olup, küresel çapta ilk 60 arasında yer almıştır. Sırbistan, Hırvatistan ve diğer Batı Balkan ülkeleri bu göstergede Bulgaristan’ın ardında yer almaktadır. Cable.co.uk sıralamasına göre ülke, megabayt başına ortalama fiyat bakımından Avrupa’da en düşük altıncı fiyata sahiptir. İnternet Romanya, Moldova, Belarus, Rusya ve Ukrayna’da daha ucuzdur.

2022 yılında Bulgaristan’da hanelerin %87,3’ünün evlerinde internet erişimi bulunmaktadır. On yıllık dönemde bu oranda yüzde olarak 33,6 puan artış gözlenmiştir. İnternet bağlantısı olan hanelerin payı Güneybatı bölgesinde en büyük (%90,5), Kuzeybatı’da ise en düşüktür (%83,1). Çocukların olduğu haneler global ağı daha aktif kullanmaktadır ve bu grupta internet kullanım oranı %96’dır. Çocukların olmadığı hanelerde internet kullanım oranı ise %84,4’tür. 2022 yılında 16 ila 74 yaş grubunda günlük internet kullanıcıların oranı %79 olarak gerçekleşmiştir. 16-24 yaş grubu (%95,1) ve üniversite mezunları (%94,2) interneti en aktif kullanan gruplardır. 2022’de nüfusun %12,8’i hiç internet kullanmamıştır.

Avrupa Komisyonu’nun yayınladığı “Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi DESI 2022” dijital okuryazarlık, internete erişim, dijital KOBİ’ler ve kamu hizmetlerinde dijitalleşme olmak üzere AB üye ülkelerinin 2022 yılında 4 kilit alanda gelişimini incelemektedir. Endekse göre Bulgaristan AB’de dijitalleşme konusunda en düşük performans sergileyen ülkeler arasında yer almakta, 27 ülke arasında 26’ncı sıraya yerleşmektedir. Sıralamada Bulgaristan’dan sonra sadece Romanya bulunmaktadır. Son beş yılda Bulgaristan’ın skorunun yılda %9 oranında artmasına rağmen Avrupa Komisyonu bunu diğer ülkelere yaklaşıması yolunda yeterli bulmamaktadır.

Dijital okuryazarlıkta 32,6 olan ülke skorunun AB ortalaması 45,7’nin oldukça gerisinde kalması Bulgaristan’da dijital becerilerin yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Temel dijital beceriye sahip olanların oranı ve becerileri temel dijital becerilerin üzerinde olanların oranı

AB ortalamasının altındadır. Bunun yanı sıra bilişim uzmanlarının emek gücüne oranı bakımından da Bulgaristan'ın AB'nin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bulgaristan'da bu oran %3,5, AB'de ise %4,5'tir. Bu alanda kadın uzmanların oranının yüksek olması olumlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

İnternete erişim kategorisinde Bulgaristan, optik bağlantıda çok iyi performans sergilemektedir. Ülkede optik ağın hanelerin %85'ini kapsamına karşılık AB'de bu oran %50'dir. Bulgaristan'da bir yandan fiyatlar düşük, diğer yandan sabit ve mobil geniş bant internet erişiminden toplam faydalanma oranı da oldukça düşük seviyededir.

Dijital teknolojilerin KOBİ'ler tarafından kullanımı kategorisinde AB'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin %55'inin temel dijital teknolojileri kullandığı, Bulgaristan'da ise bu oranın %25 olduğu dikkat çekmektedir. Verilerin işletmelerde dijitalleşme sürecinin ilerlediğini göstermesine rağmen bulut hizmetleri ve yapay zeka gibi ileri teknolojilerin hala şirketler tarafından yeterli ölçüde kullanılmadığı görülmektedir. Bulgaristan'da işletmelerin sadece %6'sı büyük veri tabanları, %10'u bulut hizmeti ve %3'ü yapay zeka kullanmaktadır.

Kamu hizmetinde dijitalleşme sürecinde Bulgaristan çok sayıda engelle karşılaşmakta, AB ortalama düzeyinde bulunduğu açık veri tabanları haricindeki alanlarda yetersiz ilerleme kaydetmektedir. AB'de %65'e karşılık Bulgaristan'da internet kullanıcıların sadece %34'ü devlet idaresiyle online iletişimde bulunmaktadır.

Bulgaristan Elektronik Ticaret Derneği verilerine göre 2022 yılında ülkedeki nihai tüketiciye (B2C) online satışlar yıllık bazda %31 oranında büyüyerek 1,642 milyar euroya ulaşmıştır. İlk defa elektronik B2C ticaretin GSYİH'ya oranı (e-GDP) %2'yi geçerek %2,14 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa'da e-GDP %5 - %6 büyüklüğündedir. Bulgaristan elektronik ticaret piyasasının gelecek 3 ila 5 yılda muazzam bir gelişim potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Pandemiyle birlikte e-ticarete en çok büyüme yaşanan ürün ve hizmet grupları gıda ve içecek, catering, mobilya, ev ve bahçe eşyaları, elektronik ürünler, kitap, ilaç ve sağlık ürünleri, gıda takviyeleri, vitaminler, oyuncak, spor ürünleri, temizlik ürünleri olarak sıralanmaktadır. eMag.bg, RemixShop.com, Technolopis.bg, Obuvki.bg, Ozone.bg, Technomarket.bg, SportDepot.bg, Ikea.bg, FashionDays.bg, Videnov.bg, Praktiker.bg, Ardes.bg, Store.bg, Remedium.bg, Helikon.bg, Zora.bg ve Decathlon.bg e-ticarete en çok kullanılan sitelerden önde gelenlerdendir. Bulgaristan Gelirler Ajansı'nda tutulan sicilde kayıtlı e-ticaret siteleri listesine <https://portal.nra.bg/details/online-store-nrareg> linkinden ulaşılabilir.

Visa partnerliğinde EVO Group'un inisiyatifiyle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan "Ödeme Yöntemlerine Bakış" adlı uluslararası araştırmaya göre Bulgarların ödeme yapma tercihlerinde banka kartı (%54) ikinci sırada, nakit para (%67) ise birinci sırada yer almaktadır. Ankete katılanların %38'i nakit ödemelerinin nedeni olarak alışveriş yaptıkları veya hizmet aldıkları yerde dijital işlem yapma imkanlarının bulunmamasını göstermektedir. Katılımcıların sadece %25'i son ödemelerini kart, telefon, akıllı saat veya başka bir cihazla yaptığını ifade etmektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre Bulgar tüketiciler dijital ödeme yapılabilen marketleri olumlu değerlendirmekte, söz konusu tüketicilerin %41'i bu marketleri modern olarak tanımlamakta, %42'si ise müşteri odaklı olduklarını düşünmektedir. Ankete katılanların beşte biri gıda satılan marketten kart ile ödeme yapamadıkları durumlarda alışveriş yapmadan

ayrıldıklarını ifade etmektedir. Dijital ödeme yöntemlerinin eksikliğinin en çok hissedildiği yerler pazarlar (%42), kuaför/berber/kozmetikçi (%45), taksi (%42), doktor/dişi/fizik tedavi merkezleri (%35) olarak vurgulanmaktadır.

Çalışma ve İş Gücü

Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2022 yılında:

- İşsizlik oranı %4,3'tür;
- 15–64 yaş grubunda 3.191.200 kişi ülkenin iş gücüne dahildir. Bu yaş aralığındaki iş gücünde ekonomik olarak faal olma yüzdesi %73,6'dır;
- 15+ yaş grubunda işsizlerin sayısı 140.400'dür. Bunların 78.200'ü erkek, 62.200'ü kadındır.

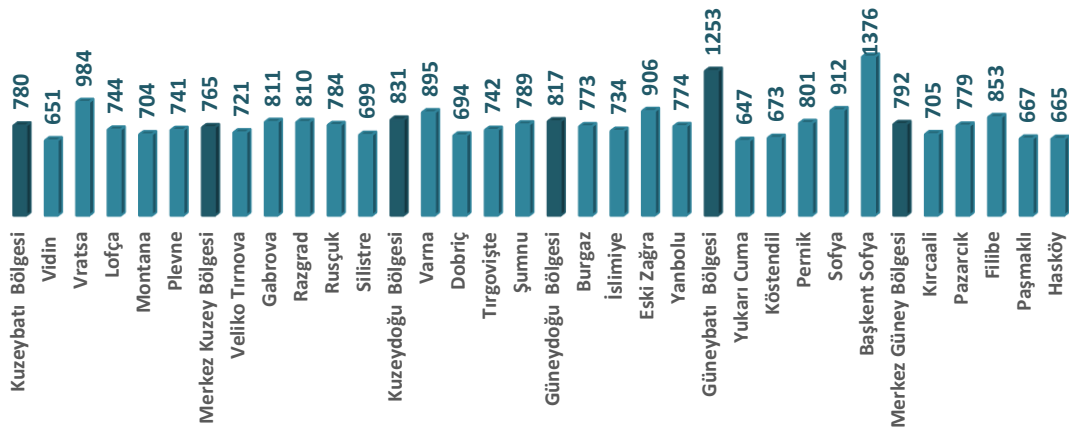
Tablo 4 **2021 Nüfus Sayımına Göre Etnik Gruplar Bazında 15-64 Yaş Aralığında İstihdam ve İşsizlik**

Etnik Grup	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Ekonomik Olarak Faal Olmayanlar (%)
Bulgar	66,8	8,4	27,1
Türk	44,1	20,9	44,3
Roman	21,6	51,2	55,6
Diğer	50,7	13,9	41,1
Etnik Aidiyetini Belirleyemeyenler	42,7	17,2	48,5
Cevap Vermek İstemeyenler	48,8	14,6	42,9

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla Bulgaristan'da asgari ücret 780 leva (399 euro) olarak belirlenmiştir. Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre 2022 yılında Bulgaristan'da ortalama çalışma ücreti 900 euro olarak gerçekleşmiştir. Ortalama aylık çalışma ücreti Aralık 2022'de 955 euro olmuştur. Kamu sektöründe ortalama ücret 1.088 euro, özel sektörde 965 euro olmuştur.

Şekil 3 **Aralık 2022'de Bulgaristan'da Bölgeler ve İller İtibarıyla Brüt Çalışma Ücretleri (Euro)**

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

Tablo 5 2022 Yılında Bulgaristan'da Aylar İtibariyle İstihdam Edilenlerin Sektörel/Kamu-Özel Sektör Dağılımı

Faaliyet Alanları	2022												Değişim Aralık/Ocak
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	65 459	65 617	66 801	68 246	69 323	69 860	70 329	70 342	70 318	69 126	67 752	67 134	2,6%
Madencilik	19 176	19 123	19 098	19 062	19 046	19 053	19 028	19 117	19 155	19 114	18 903	18 881	-1,5%
İmalat sanayi	474 341	473 737	472 484	470 633	469 016	470 576	468 827	466 477	465 966	466 378	467 016	464 381	-2,1%
Elektrik ve ısı enerjisi ile gaz üretimi ve dağıtımı	29 291	29 340	29 377	29 255	29 181	29 279	28 874	28 850	28 751	28 686	28 656	28 541	-2,6%
Su iletimi, kanalizasyon ve atık yönetimine ilişkin faaliyetler	36 576	36 576	36 521	36 594	36 691	36 889	36 921	36 755	36 818	36 549	36 590	36 497	-0,2%
İnşaat	128 378	126 740	125 874	124 302	123 918	124 374	123 152	121 568	121 874	121 734	122 767	121 697	-5,2%
Ticaret, otomobil ve motosiklet tamiri	380 867	380 892	380 718	379 870	379 733	383 013	384 231	381 690	379 038	378 500	381 077	380 208	-0,2%
Ulaştırma, lojistik ve posta hizmetleri	142 163	142 313	142 816	142 020	142 170	142 840	142 145	141 745	141 187	140 404	140 269	139 264	-2,0%
Otel ve lokanta işletmeciliği	86 891	86 136	87 158	90 931	99 672	113 703	124 026	117 829	94 429	88 336	87 881	88 923	2,3%
Bilgi ve fıkri ürünler üretimi ve dağıtımı, haberleşme	113 938	114 440	114 784	114 897	115 246	115 942	116 606	116 891	117 262	117 871	118 325	118 264	3,8%
Finans ve sigortacılık	56 379	56 354	56 231	56 224	56 175	56 134	56 266	56 190	55 703	55 486	55 634	55 660	-1,3%
Emlakçılık	20 995	20 979	21 163	21 309	21 451	22 028	22 274	22 173	21 547	20 922	20 913	20 839	-0,7%
Mesleki faaliyetler ve bilimsel araştırmalar	82 958	83 096	82 915	82 803	82 688	82 347	82 486	82 517	82 361	82 046	82 280	82 118	-1,0%
İdari ve destekleyici faaliyetler	117 190	117 618	118 466	118 722	118 876	123 006	122 717	121 775	121 777	121 314	121 092	114 542	-2,3%
Devlet idaresi	113 919	113 915	114 023	113 928	113 966	114 168	114 106	113 719	113 438	113 702	113 820	113 506	-0,4%
Eğitim	168 775	169 232	169 113	169 072	168 104	166 423	162 511	161 164	168 033	169 738	170 489	170 004	0,7%
Sağlık ve sosyal faaliyetler	164 470	164 963	165 208	165 812	165 869	166 222	166 616	166 975	167 386	167 144	167 902	167 819	2,0%
Kültür, spor ve eğlence	35 024	35 308	35 151	34 763	34 858	35 961	36 392	35 790	35 173	34 694	34 950	35 568	1,6%
Diğer faaliyetler	36 354	36 309	36 109	36 030	36 202	36 572	36 760	36 574	36 133	36 243	36 173	36 001	-1,0%
Toplam	2 273 144	2 272 688	2 274 010	2 274 473	2 282 185	2 308 390	2 314 267	2 298 141	2 276 349	2 267 987	2 272 489	2 259 847	-0,6%
Sektörler	2022												Değişim Aralık/Ocak
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Kamu	551 966	552 758	552 987	553 494	553 191	557 434	554 969	553 269	560 017	560 523	561 538	555 001	0,5%
Özel	1 721 178	1 719 930	1 721 023	1 720 979	1 728 994	1 750 956	1 759 298	1 744 872	1 716 332	1 707 464	1 710 951	1 704 846	-0,9%
Toplam	2 273 144	2 272 688	2 274 010	2 274 473	2 282 185	2 308 390	2 314 267	2 298 141	2 276 349	2 267 987	2 272 489	2 259 847	-0,6%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Tablodan görüleceği üzere, 2022'de istihdam edilenlerin en büyük kısmı imalat sanayinde çalışmaktadır. İmalat sanayini ticaret/otomobil ve motosiklet tamirinde çalışanlar ile eğitim sektörü çalışanları izlemektedir. İstihdam edilen kişi sayısı bakımından en küçük sektörler madencilik ve emlakçılık sektörleridir.

Bir taraftan azalan nüfus, diğer taraftan eğitilmiş ve kalifiye iş gücünün diğer AB üyesi ülkelere göç etmesi nedeniyle işletmeler iş gücü ediniminde büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. 2022 yılında yapılan bir araştırmaya göre işverenlerin %70'inden fazlası çalıştırabilecekleri nitelikli personel bulmakta ciddi sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. İş gücü eksikliği (özellikle Sofya dışında bulunan yerlerde), tecrübesizlik, nitelik ve motivasyon eksikliği, çalışmak isteyenlerin gerçekçi olmayan beklentileri, emek piyasasındaki aşırı hareketlilik, personel arayan işverenlerin sayısında artış en büyük sorunlar olarak görülmektedir. Araştırma sonuçları, 3 ila 5 yılda 174 bin kişilik üniversite mezunu istihdam ihtiyacı doğacağına işaret etmektedir. En çok pedagoji, iktisat, elektrik, elektronik, otomasyon alanlarında personel aranacaktır. Yine aynı zaman diliminde Bulgar şirketler 209 bin lise mezununu istihdam etmek isteyecektir. Toptan ve perakende satışlar, imalat (tekstil, giyim, ayakkabı ve deri), makine üretimi, metal imalatı ve işleme lise mezunu personelin istihdam edilmek üzere aranacağı sektörler olacaktır.

İlerleyen zaman içerisinde işverenler kıdemsiz uzman ve stajyer bulmada dahi zorlanacaklardır. Genel veya özel nitelikli olması fark etmeksizin nitelikli iş gücü bulmada işverenler daha da büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Yakın gelecekte düşük istihdam sağlayan ve çalışma koşulları kötü olan bölgelerden göçün hızlanması beklenmektedir. Uzmanlara göre iş gücü göçü sadece ücret ödemelerinden değil daha çok sayıda çalışanın becerilerini geliştirmek için fırsat arayışlarından kaynaklanmaktadır. İşe alma sürecinde sosyal beceriler daha da kritik öneme sahiptir.

Nitelikli iş gücü bulma zorlukları ekseninde gelecek yılların kritik olacağı değerlendirilmektedir. Bu dönemde iş gücü piyasasına giriş yapacak gençlerin, iş gücü piyasasından çıkacak emeklilerin sadece üçte ikisini karşılayabileceği hesaplanmaktadır. Nitelikli personel bulma zorluklarından en fazla etkilenecek meslekler olarak teknik meslekler gösterilmektedir.

AB üyesi ülkeler dışından işçi/personel transferinde karşılaşılan hukuki ve bürokratik zorluklar/engeller emek piyasasında iş adamlarının karşılaştığı sıkıntıları daha da artırmıştır. Ülkedeki işverenler ve sanayiciler yurtdışından kalifiye işçi getirmenin alternatifi olmadığı, insan kaynakları sorununun giderek derinleştiği ve yakın zamanda yatırım yapılacak insanın kalmayacağı üzerinde hemfikirlerdir. Onlara göre, yurtdışından işçi getirmek için yapılan mevzuat değişiklikleri yetersiz ve Bulgaristan mevzuatı işçi getirmek konusunda hala en katıları arasındadır. İşveren ve sanayicilere göre mevcut işsizler iş gücü piyasası için bir kaynak değildir, bu işsizlerin bir kısmı iş aramayı reddetmektedir.

Bulgaristan güncel emek piyasasının özet durumu, çeşitli açılardan ele alınarak aşağıda verilmektedir:

- 2022 sonu itibarıyla çalışabilir yaşa girenlerin (15-19 yaş) sayısının çalışabilir yaştan çıkanların (60-64 yaş) sayısına oranı 66:100'dür. 2001 yılında söz konusu oran 124:100 olarak gerçekleşmiştir. 2050 yılında her beş kişiden üçü emekli, ikisi ise çalışan olacaktır.

- Çalışabilir yaşta olan nüfusun %79,2'si lise ve üstü eğitim görmüştür, bu yaş grubunda üniversite mezunlarının payı ise %25,9'dur. 20-24 yaş grubundaki nüfusun %88'i en az lise mezunudur. 25-34 yaş grubunda üniversite mezunlarının payı %33,8'dir.
- Çalışabilir yaştaki nüfusun %50'si en az bir yabancı dil bilmektedir. 25-34 yaş grubunda bu oran %60'a varmaktadır. En çok kullanılan diller İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve İspanyolcadır.
- 2017-2021 döneminde 11,6 bin öğrenci bilgisayar mühendisliği, yazılım geliştirme, matematik ve istatistik bölümlerinden mezun olmuştur. Öte yandan bu dönemde bahse konu bölümlerden mezun olanların sayısı istikrarlı bir artış çizgisinde seyretmiştir.
- Eurostat verilerine göre 2021 yılında Bulgaristan'da saat başına çalışma maliyeti 7 euro olup, AB'de en düşük olandır. AB ortalaması 29,1 euro, maliyetin en yüksek olduğu Danimarka'da ise 46,9 eurodur.
- 2021 nüfus sayım sonuçlarına göre son 10 yılda Bulgaristan'ın nüfusu 845 bin kişi azalmış, bu kapsamda 344 bin Bulgar ülkeden göç etmiştir.
- 15 yaş üzerindeki öğrencilerin yaklaşık %40'ı sosyal ve ekonomik hayatta verimli bir şekilde yer almak için yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir.
- Mesleki eğitime ilgi düşüktür.
- Üniversite mezunu uzman açığı (hibrit uzmanlar, bilgi ve iletişim teknoloji uzmanları, yüksek teknoloji uzmanları, mühendisler, fonksiyonel yöneticiler, iş değerlendirme uzmanları, finans uzmanları, pazarlama uzmanları).
- Düşük verimlilik, yeterlilik ve beceri eksikliği, uzmanlaşma ve hayat boyunca eğitim görme konusunda kayıtsızlık.

Uzman görüşlerine göre yakın gelecekte outsourcing, yüksek teknoloji ve sanayi sektörlerinin yoğun iş gücü talepleri olacaktır. Outsourcing sektörü, sektörde çalışan insan sayısının artmasının yanı sıra artan çalışan maliyetleri ve şirketler tarafından ödenen vergilerin de ortaya koyduğu gibi, tercih edilen bir işveren olarak konumunu sağlamlaştırmaktadır. Nitekim, pandeminin ikinci yılı olan 2021 yılında sektörde çalışanların sayısı yıllık bazda neredeyse 10.000 artmış ve 89.165'e ulaşmıştır. Bu rakam ekonominin bütününde istihdam edilenlerin %2,9'unu teşkil etmektedir. Aynı zamanda sektör, ekonomideki tüm ücret maliyetlerinin %11,4'ünü oluşturmaktadır.

Eğitim

Eğitim kalitesi bakımından Bulgaristan Batılı devletlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Dünya çapında ülkelerin eğitimde yerini saptayan ve belli aralıklarla yapılan önemli OECD çalışmalarından PISA'nın mevcut en son verilerine göre AB ülkeleri arasında Bulgaristan son sırada yer almaktadır. PISA, birçok ülkede 15 yaşında tamamlanan zorunlu eğitim sonucunda öğrencilerin sosyal ve ekonomik hayatta verimli bir şekilde yer almak için edindikleri bilgi ve becerileri ölçmektedir. Bu çerçevede, dokuzuncu sınıf Bulgar öğrencilerin okullarda edindikleri becerilerle gün geçtikçe hayata daha da az hazırlıklı oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu öğrencilerin %47'sinin en düşük düzeyde dahi okuma yetenekleri bulunmamaktadır. Bu, okuduklarını anlamadıkları anlamına gelmektedir. Öğrencilerin %44'ünün matematik alanında kritik asgari düzeyde dahi bilgi ve becerileri yoktur, %47'sinin ise fen bilimlerinde çarpıcı bilgi eksiklikleri vardır. Öğrencilerin sadece %2'si daha zor ve uzun metinleri çok iyi ve mükemmel bir şekilde anlama ve analiz etme becerisine sahiptir. Bulgar öğrencilerin AB ortalama

performansına göre oldukça geride kalmaları Bulgaristan eğitim sisteminde kalitenin düşük olma durumunun devam ettiğine ve eğitim program ve metotlarında, eğitim süreçleri düzeninde değişimin elzem olduğuna işaret etmektedir.

Eğitimde kalite düşüklüğüne bir diğer örnek Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın, şirketlerin eğitim ile ilgili görüşlerini almak ve uzmanlık alanları itibariyle personel ihtiyaçlarını ortaya koymak amacıyla üyeleri arasında yaptığı bir anketin sonuçlarıdır. Anket sonuçlarından, işverenlerin üniversite mezunlarının bilgilerini tatmin edici bulmadığı, gençlerin mesleki bilgi ve ekip çalışması yapabilecek yeteneklere sahip olmadığı, yabancı dil bilgilerinin yetersiz kaldığı, girişimci düşünce tarzlarının bulunmadığı, teoriyle pratik arasındaki bağın kurulmasında zorluklarla karşılaştıkları, işe alındıklarında bilgi ve beceri eksikliklerin giderilmesi için ek eğitime tabi tutuldukları anlaşılmıştır.

Bulgaristan başkenti Sofya, nüfusun eğitim düzeyinin en yüksek olduğu ildir. Çalışabilir yaştaki nüfusun %57,7'si üniversite mezunudur. Rusçuk (%30,9), Varna (%30,2) ve Veliko Tırnovo (%28,6) çalışabilir yaştaki nüfusun eğitim düzeyi yüksek olan diğer illerdir. İslimiye, Razgrad ve Tırgovişte nüfusun eğitim düzeyi en düşük olan illerdir.

Tablo 6 **2021 Nüfus Sayımına Göre Etnik Gruplar Bazında Nüfusun Eğitim Durumu**

Etnik Grup	Üniversite (%)	Lise (%)	Ortaokul (%)	İlkokul (%)	Eğitimsiz (%)
Bulgar	29,2	50,5	12,6	4	3,7
Türk	8,1	35,9	38,1	10,2	7,7
Roman	0,8	14,4	41,7	23,2	19,9
Diğer	31,9	41,8	17,3	5,4	3,6
Etnik Aidiyetini Belirleyemeyenler	19,7	34,4	20	11	14,8
Cevap Vermek İstemeyenler	23,7	41,7	18,6	7,7	8,4
Genel	25,5	47,1	16,4	5,8	5,2

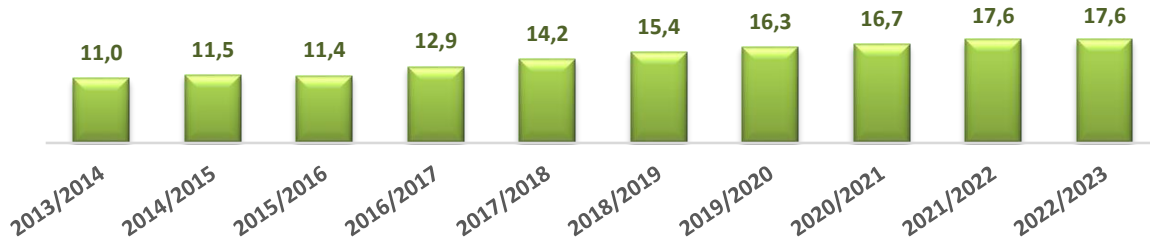
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Bulgaristan'da öğretim yılı, 15 Eylül'de başlayıp Mayıs/Haziran sonunda sona ermekte ve iki dönemden oluşmaktadır. Okul öncesi eğitim 3-7 yaş grubunu kapsamakta ve ana okullarında gerçekleşmektedir. 4 yaşını dolduranların okul öncesi eğitimi zorunluluk arz etmektedir. Okulda eğitim ise 16 yaşına kadar zorunludur. 2022/2023 öğretim yılında 216,5 bin çocuk ana okullarında kayıtlıdır. İlkokul 1-4 sınıfları, ortaokul 5-7 sınıfları kapsamaktadır. Lise eğitimi 8-12 sınıfları kapsamaktadır. Lise düzeyinde eğitim hem düz lise hem de mesleki eğitim veren liselerde gerçekleşmektedir. Bulgaristan'da yükseköğretim kurumları Parlamentonun denetimi altında bulunmaktadır. 2022/2023 öğretim yılında 51 üniversite ve lise düzeyinde eğitim veren toplam 1.009 okul ülkede faaliyet göstermektedir.

2022/2023 öğretim yılında, ülkedeki üniversitelerde 190,4 bin Bulgar, 17,6 bin yabancı öğrenci öğrenim görmektedir. Bulgar öğrencilerin payı %91,5 olup, yıllık bazda sayılarında 4,6 bin azalış olmuştur. Yabancı öğrenci sayısında bir değişiklik yaşanmamıştır. Yabancı öğrencilerden en büyük pay %22 ile Yunanistan'dan gelen öğrencilere aittir. %14,4 pay ile İngiliz, %9,8 pay ile Almanyalı, %9,1 pay ile Ukraynalı, %5,5 pay ile Makedonyalı öğrenciler Yunanistan öğrencilerini takip etmektedir.¹

¹ https://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2022_4UPGZS4.pdf

Şekil 4 Yıllar İtibariyle Üniversitelerde Öğrenim Gören Yabancı Öğrenciler (Bin Kişi)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Ayrıca kolejlerde Lisans diploması almak üzere 2022/2023 yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 6.783 olmuştur.

2022 yılı bütçesinde, eğitime 3,28 milyar euro ayrılmış olup, söz konusu rakam Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %4,5'ine tekabül etmektedir.

Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, Sosyal Sigorta Yasası ile düzenlenmektedir. Sosyal güvenlik; geçici iş göremezlik, çalışma gücünde geçici azalma, sakatlık, doğum, yaşlılık ve ölüm durumlarında tazminat, maddi yardım ve emeklilik maaşı ödenmesini kapsamaktadır. 2023 yılında sigorta tavanı 3.400 leva (1.738 euro) olarak belirlenmiş olup, söz konusu tutarın üzerinde brüt ücret alanlar ücretin tavanı aşan kısmı için sigorta primi ödememektedir.

Tablo 7 Bir Çalışan İçin Ödenmesi Gereken Zorunlu Sigorta/Vergiler Tablosu

(Örnektir; Aylık Brüt Ücret 1000 leva)

Sigorta Kalemleri	Sigorta Oranı	Ücret (leva)	Kesintiler (leva)	İşveren Payı (leva)
Ücret		1.000,00		
Sosyal Sigorta	8,38%		83,80	
Sağlık Sigortası	3,20%		32,00	
Ek Zorunlu Emeklilik Sigortası	2,20%		22,00	
Gelir Vergisi*			86,22	
İşveren Sosyal Sigortası	10,92%			109,20
İşveren Sağlık Sigortası	4,80%			48,00
Ek Zorunlu Emeklilik Sigortası	2,80%			28,00
Mesleki Kazalar Fonu	0,50%			5,00
Toplam Ücret		1.000,00		
Toplam Kesinti			224,02	
İşveren Sigorta Payı				190,20
Net Ücret		775,98		
Emeklilik İçin Baz Ücret		1.000,00		

SOSYAL VE EKONOMİK GÖSTERGELER**Sosyal Göstergeler**Tablo 8 **Bulgaristan'ın Sosyal Göstergeleri**

Ortalama Ömür (yıl)	71,9
Yüksek Öğretim Okul Sayısı	51
Yüksek Öğretimdeki Öğrenci Sayısı	214.800
Hastane Sayısı	319
Doktor Başına Düşen Kişi Sayısı	231
Gelen Turist Sayısı*	10.887.952
Giden Turist Sayısı*	7.252.301
Eğitim Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	4,5
Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	5,4
Karayolu Uzunluğu (km)	19.942
Otoyol Uzunluğu (km)	825
Demiryolu Uzunluğu (km)	4.029
Kişi Başına Yıllık Elektrik Tüketimi (KWH/Kişi)	5.150
Asgari Ücret	399 euro (780 leva – 1 Ocak 2023 tarihinden itibaren)

*Dinlenme, gezi, iş ve diğer amaçlarla yapılan turistik gezileri kapsamaktadır

Tablo 9 **2023 Uyumlu Resmi Tatil Günleri**

Tarih	Tatil Adı	Tatil Türü	Notlar
1 Ocak	Yeni Yıl	Resmi Tatil	1 Ocak – Yeni Yıl Pazar gününe denk geldiği için 2 Ocak da tatil ilan edilmiştir
3 Mart	Bağımsızlık günü	Milli Bayram	Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinden bağımsızlığı
16 Nisan	Paskalya	Resmi Tatil	2023'te 16 Nisan'da kutlanan Paskalya, Ortodoks takvimine göre her yıl değişmektedir. 14-17 Nisan tarihleri tatildir.
1 Mayıs	İşçi Bayramı	Resmi Tatil	
6 Mayıs	Kahramanlık ve Bulgar ordusu günü	Resmi Tatil	6 Mayıs Kahramanlık ve Bulgar Ordusu Günü Cumartesi gününe denk geldiği için 8 Mayıs tatil ilan edilmiştir
24 Mayıs	Bulgar aydınlanması, kültür ve Kiril alfabesi bayramı	Resmi Tatil	
6 Eylül	Bulgaristan'ın birleşmesi bayramı	Resmi Tatil	Doğu Rumeli ve Bulgar Prenslığının birleşmesi
22 Eylül	Bulgaristan bağımsızlık günü	Resmi Tatil	
24 Aralık	Noel arifesi	Resmi Tatil	
25 Aralık	Noel	Resmi Tatil	
26 Aralık	Noel	Resmi Tatil	

Ekonomik Göstergeler

Tablo 10 *Bulgaristan Ekonomik Göstergeleri*

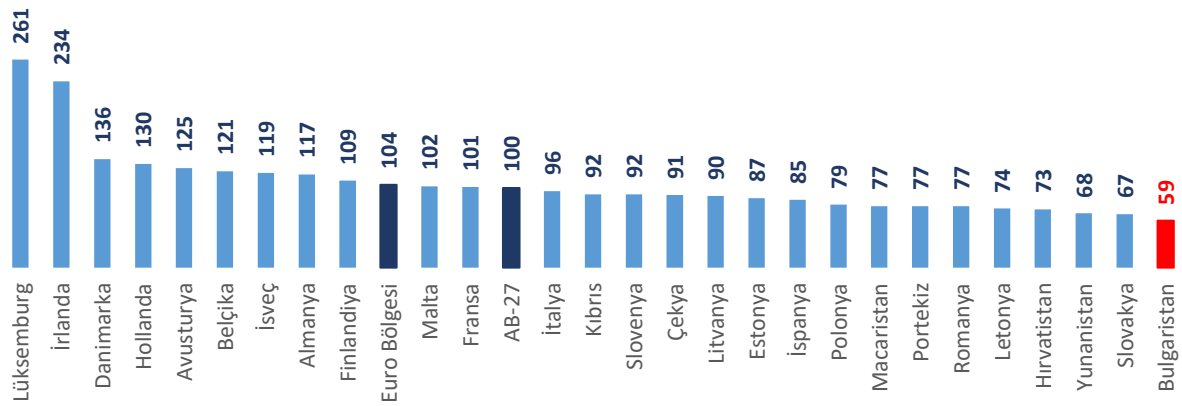
	2019	2020	2021	2022
GSYİH (Milyon leva)	120.396	120.553	139.012	165.384
GSYİH (Milyon €)	61.558	61.638	71.076	84.559
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	4	-4	7,6	3,4
Kişi Başına GSYİH (Nominal €)	8.824	8.889	10.334	12.295
Enflasyon Oranı				
Tüketici Fiyat Endeksindeki Yıllık Artış (%)	3,8	0,1	7,8	16,9
İşgücü (Bin Kişi)	3.376	3.290	3.248	3.291
İşsizlik oranı (%)	4,2	5,1	5,3	4,3
Sektörler itibariyle GSKD (%)				
Tarım	3,8	4	5	5
Sanayi	25,1	25,1	23,8	29,5
Hizmet	71,1	70,8	71,2	65,5
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon €)	1.639	2.974	1.600	2.379
Dış Ticaret (Milyon €)	63.630	58.751	74.226	103.067
İhracat	29.890	28.008	34.988	47.804
İthalat	33.740	30.743	39.238	55.263
Denge	-3.850	-2.734	-4.250	-7.459
Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)	0,18	0,18	0,18	0,18
Dünya İthalatı İçindeki Payı (%)	0,19	0,20	0,20	0,20
Türkiye ile Ticaret (Milyon €)	4.379	3.995	5.215	7.069
İhracat	2.172	1.806	2.151	2.824
İthalat	2.207	2.189	3.064	4.245
Denge	-36	-383	-913	-1.421
Toplam Ticarete Türkiye'nin Payı (%)				
İhracat	7,3	6,4	6,1	5,9
İthalat	6,5	7,1	7,8	7,7
Cari İşlemler Dengesi (Milyon €)	1.148	24	-1.316	-578
Borç Stokları (Milyon €)				
Gayri Safi Dış Borç Stoku (Yıl sonu itibariyle)	37.716	38.991	41.214	44.431
Orta ve Uzun Vadeli	31.342	32.987	34.331	35.678
Kısa Vadeli	6.374	6.005	6.883	8.753
Yıl Sonu İtibariyle Dolaşımda Olan Para Hacmi (Milyon Leva)	19.105	21.241	24.697	27.425
Seçilmiş Oranlar (%)				
İhracat/İthalat	88,6	91,1	89,2	86,5
İhracat/GSYİH (FOB)	48,6	45,4	49,2	56,5
İthalat/GSYİH (CIF)	54,8	49,9	55,2	65,4
Cari İşlem Dengesi/GSYİH	1,9	0	-1,9	-0,7
Gayri Safi Dış Borç/GSYİH	61,3	63,3	58	52,5

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası, Ulusal İstatistik Enstitüsü, Dünya Ticaret Örgütü

GENEL EKONOMİK DURUM**Genel Durum**

Bulgaristan ekonomisi, serbest piyasa şartlarına göre işleyen, dışa açık, özel sektörü orta düzeyde gelişmiş bir ekonomidir. Dünya Bankası, Bulgaristan ekonomisini üst orta gelirli ekonomi olarak sınıflandırmaktadır. 1 Ocak 2007’de AB’ye tam üye olan Bulgaristan, AB üyeliği koşulları sebebiyle ekonomik yapısında önemli reformlar yapmıştır. AB üyelik döneminde Bulgarların gelirleri satın alma paritesi açısından AB ortalamasının %43’ünden %59’una yükselmiştir. Ancak, kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, AB’nin en fakir ülkesi olmaya devam etmektedir.

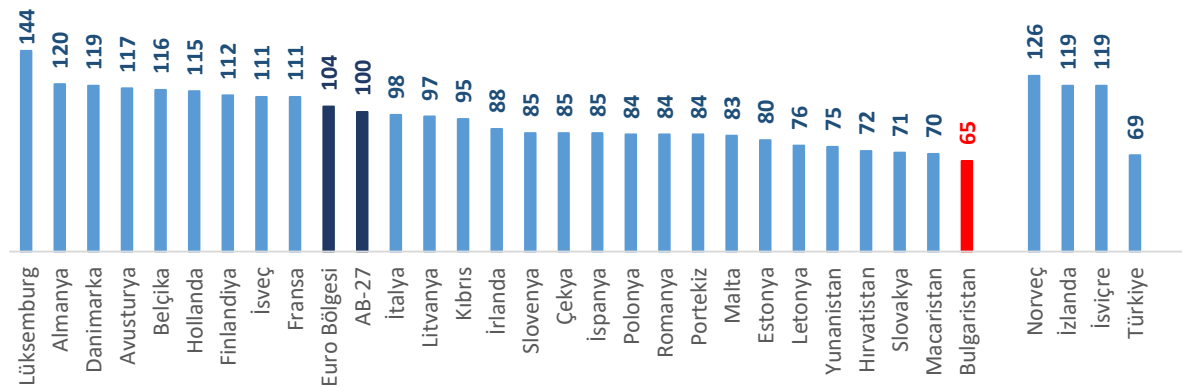
Şekil 5 2022 Yılında Satın Alma Gücü Standardı Olarak Kişi Başına GSYİH’nın Fiziksel Hacim Endeksi (AB Ortalaması = %100)

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/all_themes

2021 yılında Bulgaristan’da satın alma gücü paritesine göre kişi başına bireysel tüketim AB ortalamasının %65’i kadar gerçekleşmiştir.

Şekil 6 2021 Yılında Satın Alma Gücü Standartlarına Göre Kişi Başına Gerçek Bireysel Tüketim (AB Ortalaması = %100)

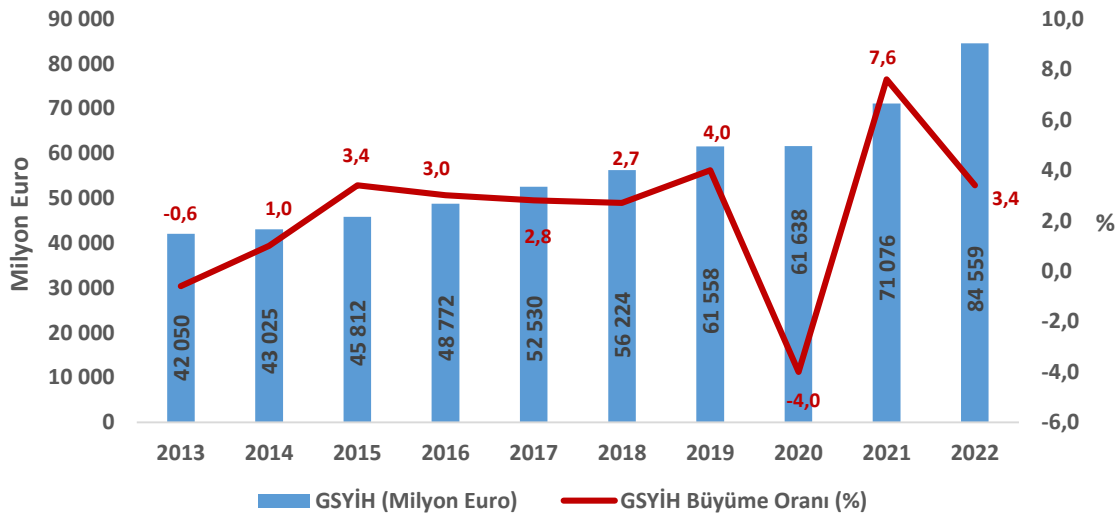
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesi altındaki nüfusun payı yıllar itibarıyla ciddi bir düşüş yaşamış, 2015’te %43,4 olan bu oran 2022’de 1.571,9 bin kişiye tekabül eden %22,9 olmuştur.

Uluslararası Para Fonu'nun GSYİH ülke sıralamasına göre Bulgaristan 2022 yılında 71'inci sıradadır. Dünya Bankası'nın İş Yapma Kolaylığı 2020 raporunda ise Bulgaristan, 190 ülke içerisinde 61'inci sırada yer almaktadır. Bulgaristan'ın güçlü yönleri düşük kurumlar ve gelir vergisi, çeşitlendirilmiş üretim tabanı, istikrarlı mali politikalar, görece eğitilmiş iş gücü, lojistik maliyet avantajı ve turizm potansiyelidir. Emek piyasasının durumuna baktığımızda düşük verimlilik, nitelikli iş gücü yetersizliği ve iş gücü göçü dikkat çekmektedir. Ayrıca, gittikçe azalan ve göreceli olarak fakir nüfus (gelir seviyesi AB ortalamasının yarısının biraz üzerinde), yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, yargıda sıkıntılar, son dönemlerde yaşanan siyasi istikrarsızlık, parçalanmış siyasi yelpaze, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması da rekabet gücünü etkileyen olumsuz faktörlerdir.

1989 yılından sonra planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte yapısal reformların yetersiz kalması nedeniyle Bulgaristan ekonomisi doksanlı yıllarda ciddi krizler yaşamıştır. Yurt dışında pazar kaybına uğramış, üretim daralmış, yaşam standardı önemli ölçüde düşmüş, yerel para büyük oranda değer kaybına uğramıştır. 1997 yılında alınan ekonomik istikrar programı ile birlikte hükümetin para ve döviz politikaları üzerindeki yetkisi sınırlandırılarak bir para kurulu oluşturulmuştur. Döviz kuru istikrara kavuşturulmuş ve 1 Alman markı/1 Bulgar levası (daha sonra 1 euro/1,95583 Bulgar levası) oranında sabitlenmiştir. Bankaların kamu tarafından desteklenmesi politikasına son verilerek, Merkez Bankası özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu kararların ardından Bulgaristan, tarihinin en uzun ekonomik büyüme dönemine girmiştir. Bulgar hükümetlerinin sıkı para ve maliye politikaları ile AB üyeliği süreci sayesinde Bulgaristan ekonomisi, 2007 krizinin başlamasıyla sona eren 9-10 yıllık dönem içinde istikrarlı büyümüş, krize kadarki 5 yıl boyunca banka kredileri, tüketim ve yabancı yatırımların olumlu etkisiyle her yıl %5-6'lık büyüme oranını yakalamıştır.

Şekil 7 2013-2022 Döneminde Cari Fiyatlarla Bulgaristan GSYİH'sı (Milyon Euro) ve GSYİH Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

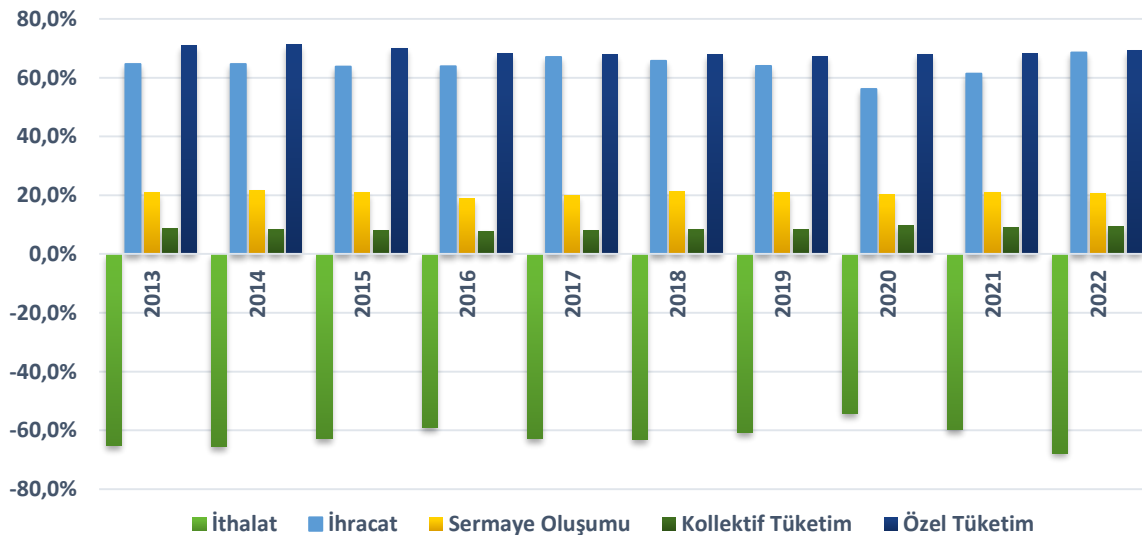
GSYİH'nın %4,2 oranında daralma yaşadığı 2009 krizinden sonra, beş yıl boyunca ekonomi ortalama %1,1 oranında büyümüştür. 2015 -2019 döneminde büyüme oranı bir sıçrama ile yılda ortalama %3,2 seviyesine ulaşmıştır. Ancak Covid-19 salgınının etkisi altında geçen 2020

yılında GSYİH %4'lük bir oranla sert bir reel düşüş yaşayarak cari fiyatlarla 61.638 milyon euro seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020'den sonra iki yıl art arda %7,6 ve %3,4 büyüyen GSYİH 2022 yılında 84.559 milyon euroya ulaşmıştır.

Bulgaristan GSYİH büyüme oranının, AB ortalamasını yıllar içerisinde çoğunlukla aştığı görülmekle beraber, bu büyümenin yoksulluk ile ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine olumlu etkileri henüz sağlanamamıştır. Nitekim, ülkedeki yoksulluk ve eşitsizlik seviyeleri AB'deki en yüksek orana sahiptir. Uzmanlar, büyüme oranının olumlu etkilerinin toplumda görülebilmesi için, uzun vadeli ve kalıcı olarak en azından %5 oranında bir büyümenin sağlanması gerektiğini düşünmektedirler.

Serbest Piyasa Ekonomisi Enstitüsü'nün "2022 Sofya Ekonomik ve Yatırım Profili" adlı raporuna göre Sofya'nın ekonomisi ülke ekonomisi içerisinde baskındır. Başkent'in ürettiği GSYİH, 26 milyar euro büyüklüğünde olup, ülke GSYİH'sının %42,8'i kadardır. Söz konusu rakam ikinci büyük il olan Filibe ekonomisinin beş katı, Varna ekonomisinin ise yedi katıdır. Analize göre başkent ekonomisi pandemi sonuçlarını hızlı bir şekilde aşmakta, daha iyi eğitim ve iş imkanları dolayısıyla ülkenin her yerinden göç alma trendini devam ettirmektedir. Sofya'da kişi başına GSYİH 19,9 bin euro olup, ülke ortalamasının 2,2 katıdır. 2017-2020 döneminde başkentte kişi başına GSYİH %26 artarken ülke genelinde %19 artmıştır. Sofya'nın diğer illerin epey önünde olmasının sebebi hizmetler alanında tam bir hakimiyet sağlamış olmasıdır. Şöyle ki, Sofya'daki hizmetler sektörünün yarattığı katma değer 19,4 milyar euro olup, başkent ekonomisinin %86'sı kadardır. Sanayide gayri safi katma değer ise 3,1 milyar euro olup, geri kalan %14'ü oluşturmaktadır. Böylece Sofya, Bulgaristan'da sanayide üretilen gayri safi katma değer dördte birini, hizmetlerde üretilen katma değer ise yarısını üretmektedir.

Şekil 8 2013-2022 Döneminde Bileşenlerin GSYİH'ya Katkısı (%)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

2022 yılında gayri safi katma değer, gayri safi yurtiçi hasılanın %88'ini oluşturmuştur. Tarım sektörünün katma değer içerisindeki payı %5, sanayinin %29,5 ve hizmetlerin %65,5 olmuştur.

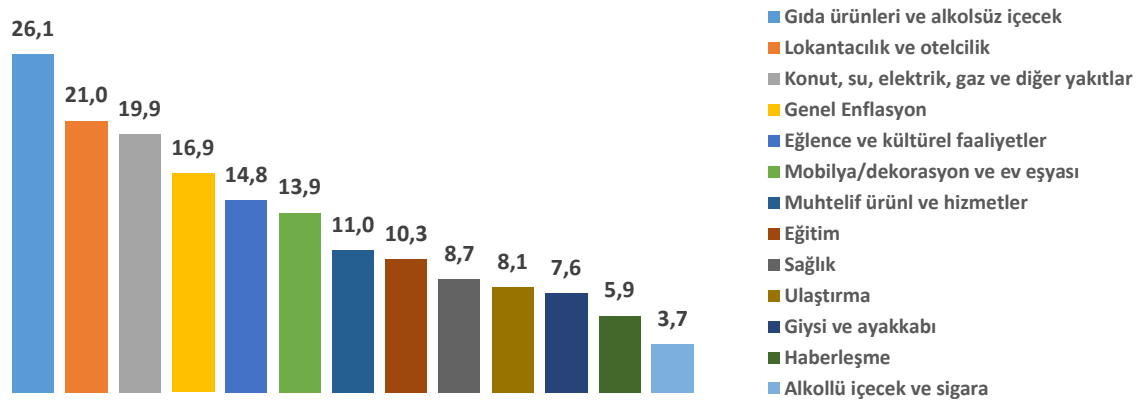
Tablo 11 2018-2022 Yıllarında Bulgaristan'ın Gayri Safi Katma Değerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)

Sektör	2018	2019	2020	2021	2022	2022 Pay
Tarım	1 903	1 995	2 150	3 104	3 720	5,0%
Sanayi	12 597	13 349	13 446	14 817	21 974	29,5%
Hizmetler	34 215	37 806	37 875	44 256	48 757	65,5%
Toplam Katma Değer	48 715	53 150	53 470	62 177	74 451	100%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü, Müşavirliğimizin Hesaplamaları

2022 yılında %16,9 oranında bir enflasyon meydana gelmiştir. Fiyat düşüşleri hiçbir ürün/hizmet grubunda görülmemiştir. Gıda ürünleri ve alkolsüz içecekler (%26,1), lokantacılık ve otelcilik (%21), konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar (%19,9), eğlence ve kültürel faaliyetler (%14,8) en büyük fiyat artışları gözlenen ürün/hizmet grupları olmuştur. Aşağıdaki şekilde 2022 yılında ürün/hizmet grupları fiyatlarının değişimine ilişkin bilgi yer almaktadır.

Şekil 9 2022 Yılında Ürün/Hizmet Grupları Bazında Fiyat Değişimi (%)

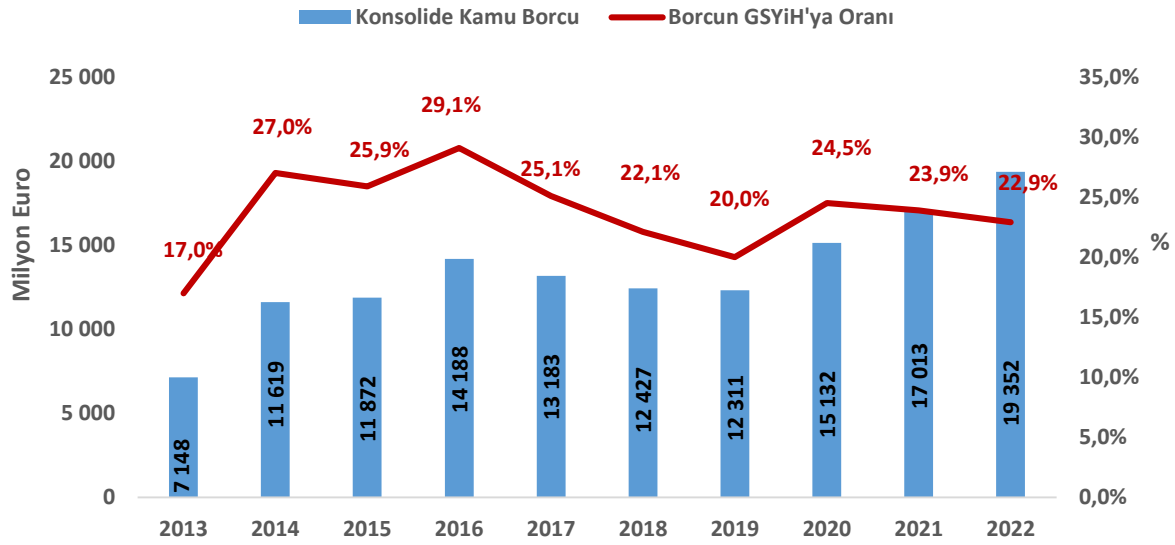
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Ulusal İstatistik Enstitüsü, 2022 yılı işsizlik oranını %4,3 olarak açıklamıştır. Erkeklerde işsizlik oranı %4,5, kadınlarda ise %4,1 olarak gerçekleşmiştir.

Bulgaristan'ın konsolide kamu borcu yıllık bazda %13,74 oranında artarak 2022 yılı sonunda 19,35 milyar euro olmuştur. 2022 sonu itibarıyla konsolide kamu borcunun GSYİH'ya oranı %22,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kamu borcunun GSYİH'ya oranı bakımından 2022 yılında Bulgaristan, AB ülkeleri arasında Estonya'dan sonra en düşük ikinci orana sahiptir.²

² <https://www.nsi.bg/bg/content/11476/%D0%B1%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D0%B4%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD-%D0%B4%D1%8A%D0%BB%D0%B3>

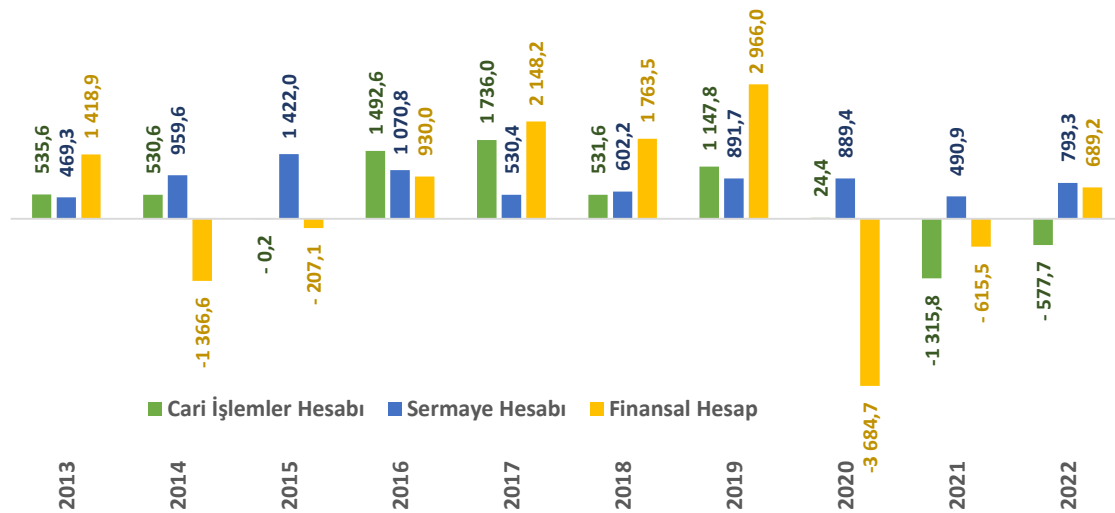
Şekil 10 2013–2022 Döneminde Bulgaristan’ın Konsolide Kamu Borcu ve Borcun GSYİH’ya Oranı

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

2022 yılında Bulgaristan’ın ödemeler bilançosu cari hesabında 577,7 milyon euro açık meydana gelmiştir. Sermaye hesabı 793,3 milyon euro ve finansal hesap 689,2 milyon euro fazla vermiştir. Cüzi cari açık kaydedilen 2015 yılı hariç son on yıllık dönemde Pandemi sonrası 2021 ve 2022’nin kayda değer seviyelerde cari açık gerçekleşen yıllar olduğu dikkat çekmektedir. Pandemi yılı 2020’de finansal hesapta muazzam bir düşüş yaşanmış ve bir yılda 2.966 milyon euroluk fazladan 3.685 milyon euroluk açığa geçilmiştir.

Şekil 11 2013-2022 Döneminde Bulgaristan Ödemeler Bilançosu Bileşenleri (Milyon Euro)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

İş Yapma Ortamı Göstergeleri

Ekonomik yakınsama sürecinde olan diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi Bulgaristan'ın da bazı ekonomik zaafıları mevcuttur. Küçük, istikrarsız ve dengesiz büyüme, yetersiz iç ve dış yatırımlar, şirket karlarının ve yatırım yapılabilecek gelirlerin daralması, emek piyasasının durumu, devlet şirketlerinde birikmiş önemli büyüklükteki borçlar bunların başlıcalarıdır. Özel yerel yatırımların ve doğrudan yabancı yatırımların yetersizliği AB kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı düşük verimli kamu yatırımları tarafından telafi edilememektedir. Hal böyleyken, döngüsel dalgalanmalara dirençli bir iç ekonomik ortam sağlanamamaktadır. Ekonomik gelişim modelinin değişmesine rağmen Bulgaristan ekonomisinin yapısı genel olarak aynı kalmaktadır. Şöyle ki, ekonomik büyüme 2004-2007 döneminde yabancı yatırım destekli, 2010-2016 döneminde ihracat destekli ve 2017 sonrasında iç tüketim destekli gerçekleşmiştir. Ancak ekonomi uzmanlarına göre ekonominin zayıf yönleri yapısal özellik olduğu için ekonomik döngü aşamasından bağımsızdır ve bunların çözümü için yapısal reformların yapılması gereklidir. Bunun da ötesinde, 2008 krizi sonrası dönemde gerçekleşen büyüme oranları kriz öncesinde gerçekleşen oranlardan düşüktür. Bu, gelişmiş Avrupa ekonomilerine yakınlaşmayı sağlayacak büyüklükte bir büyüme oranına ulaşılması için mevcut ekonomik yapının potansiyelini yitirdiğine işaret etmektedir.

AB'ye üye olduktan sonra Bulgaristan'a AB fonlarından büyük kaynaklar tahsis edilmiştir. Bulgaristan, bu finansmanı diğer üye ülkelere nazaran daha düşük ekonomik gelişim seviyesi, yetersiz altyapısı ve düşük yaşam standardını gidermek için kullanmıştır. AB finansmanı, özellikle kamu ve özel yatırımların sınırlı olduğu kriz dönemlerinde ekonomide yapılan yatırımlar için ana kaynak olmuştur. AB finansmanının Bulgaristan ekonomisine olan etkisini ölçen SİBİLA 2.0 programı ile Maliye Bakanlığı'nın yaptığı hesaplamalara göre 2014-2022 döneminde Avrupa fonlarının ekonomi üzerindeki etkisi şöyle özetlenmektedir:

- GSYİH'da %10,6 artış;
- İhracatta %0,9 artış;
- İthalatta %8 artış;
- Özel tüketimde %12,9 artış;
- Özel yatırımlarda %22,3 artış;
- İstihdamda %16,6 artış;
- İşsizlikte yüzde olarak 7,15 puan düşüş;
- Ortalama çalışma ücretinde %16,3 artış;
- Enflasyonda %4,5 artış.

Avrupa Parlamentosu FISC vergi işleri alt komisyonunun 2022 yılı raporuna göre Bulgaristan'da gri ekonomi yaklaşık 55 milyar leva (28,1 milyar euro) olup, bu rakam GSYİH'nın %33,1'ine tekabül etmektedir. Verimsiz kurumsal işleyiş, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü konusundaki sorunlar, aşırı bürokrasi ülkede kayıt dışı ekonominin bu denli büyük olmasının başlıca sebepleri olarak gösterilmektedir. Bulgaristan, AB'de kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranının en yüksek olduğu ülkedir. AB ortalaması ise %17,3'tür.

94 ülkeden CEO'lar, yöneticiler, brokerler ve sigorta uzmanları da dahil olmak üzere 2.700'den fazla uzmanın görüşlerini içeren Allianz Global Corporate & Specialty'nin (AGCS) 2023'te

12'ncisini düzenlediği Dünya Çapında Temel İş Riskleri Araştırması'na göre siber tehditler ve faaliyetin durması, üst üste ikinci yıl küresel çapta şirketlerin en büyük endişeleri arasında yer almaktadır. Enflasyon, finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar ve yaklaşan resesyon gibi makroekonomik göstergeler Allianz Risk Barometresi'nin araştırmasında 7 puan yükselerek 3. sıraya yerleşmiştir. Katılımcıların %22'si, enerji krizinin etkisi gibi yeni bir risk faktörünün de olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmelerin Covid-19 ve Ukrayna'daki savaşın küresel ekonomik ve siyasi yansımalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ülkenin makroekonomik gelişimi (%40), işlerin durması (%31) ve enerji krizi (%31) Bulgaristan'da en büyük riskler olarak tanımlanmaktadır. Yerel işletmeler için istikrarsız siyasi durum, Ukrayna'daki kriz, mali politika ve artan fiyatlar iş dünyasını etkileyen en endişe verici faktörler arasında yer almaktadır. Siber saldırılar da sıralamada 5 basamak yükselerek 2023'te 4'ncü sıraya yerleşmektedir (2022'de 9'uncu sırada). Bulgaristan'da şirketler için yeni bir risk de ortaya çıkmıştır: hırsızlık, dolandırıcılık ve yolsuzluk (katılımcıların %9'u).

Bulgaristan'da iş dünyası için ilk 10 risk:

1. Makroekonomik gelişmeler (%40)
2. Faaliyetin durması (%31)
3. Enerji krizi (%31)
4. Siber saldırılar (%26)
5. Pandemi (%26)
6. Yasa ve yönetmeliklerden kaynaklanan problemler (%14)
7. Kalifiye iş gücü yetersizliği (%14)
8. Piyasa gelişmeleri (%11)
9. Doğal afetler (%11)
10. Hırsızlık, dolandırıcılık ve yolsuzluk (%9)

Tablo 12 **Bulgaristan'ın Seçilmiş Avrupa Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Kredi Notu**

Ülke	S&P		Moody's		Fitch	
Bulgaristan	BBB	Stable	Baa1	Stable	BBB	Positive
Çekya	AA-	Stable	Aa3	Negative	AA-	Negative
Hırvatistan	BBB+	Stable	Baa2	Stable	BBB+	Stable
İspanya	A	Stable	Baa1	Stable	A-	Stable
İtalya	BBB	Stable	Baa3	Negative	BBB	Stable
Macaristan	BBB-	Stable	Baa2	Stable	BBB	Negative
Polonya	A-	Stable	A2	Stable	A-	Stable
Romanya	BBB-	Stable	Baa3	Stable	BBB-	Stable
Sırbistan	BB+	Stable	Ba2	Stable	BB+	Stable
Türkiye	B	Negative	B3	Stable	B	Negative
Ukrayna	CCC	Negative	Ca	Stable	CC	n/a

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Uluslararası Kuruluşların Sıralamalarında Bulgaristan'ın yeri:

Dünya Bankası'nın **2020 Doing Business** raporunda Bulgaristan, 190 ülke arasında 61'inci sırada yer almaktadır. 2014 yılında Bulgaristan 36'ncı sıraya tırmanmış ve bundan sonra sıralamada hep düşmüştür. Ülke, 2020'de önceki yıla göre iki sıra gerilemiştir. Bundan önceki iki yıl 11 ve 9 pozisyon kaybetmiştir.

Tablo 13 **2020 Doing Business Sıralamasında Bulgaristan'ın İlk On Ülke ve Türkiye ile Kıyaslaması**

Sıra	Ülke
1	Yeni Zelanda
2	Singapur
3	Hong Kong
4	Danimarka
5	Güney Kore
6	ABD
7	Gürcistan
8	İngiltere
9	Norveç
10	İsveç
33	Türkiye
61	Bulgaristan

Kaynak: Dünya Bankası

Bulgaristan, elektrik bağlantısına erişimde 151'inci sıraya yerleşmiş ve en kötü performansını sergilemiştir. Erişim süresi 2018 yılından bu yana değişmemiş olup 262 gündür. İş kurmak Bulgaristan'da kolay olmayıp, ülkeyi dünyada 113'üncü pozisyona yerleştirmektedir. Üç yıl art arda krediye erişimde Bulgaristan sıralamada güç kaybetmektedir. 2018 yılında bu göstergede 42'nci olan Bulgaristan 2019'da 60'ıncı sıraya gerilemiş, 2020'de ise 66'ncı olmuştur.

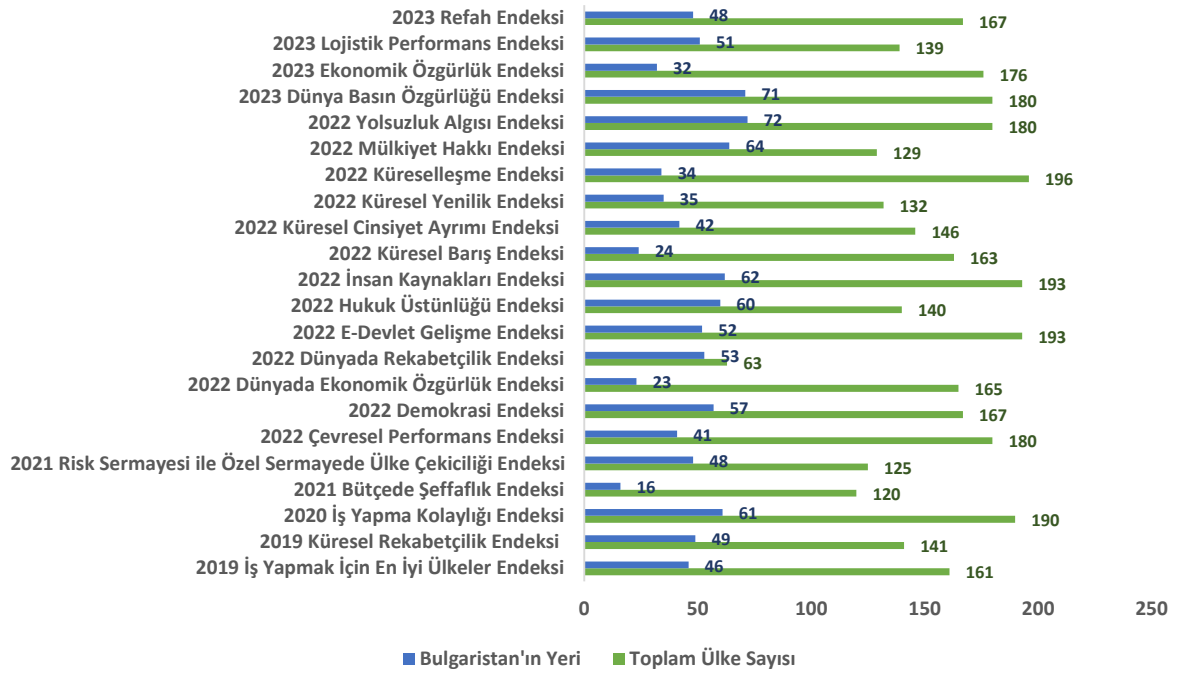
Bulgaristan, Dünya Ekonomik Forumu'nun 141 ülkeyi kapsayan **2019 Küresel Rekabetçilik Endeksi** sıralamasında 100 üzerinden 64,9'luk puanıyla iki sıra ilerleyerek 49'uncu pozisyonda yer almıştır. Endeks, art arda 7'nci yıl ülkenin performansının iyileştiğine işaret etmektedir. Romanya (51), Yunanistan (59), Hırvatistan (63), sıralamada Bulgaristan'dan sonra yer almaktadır. Bulgaristan'ın göreceli olarak en kötü performans sergilediği göstergeler sağlık (81'nci sıra), finansal sistem (73), piyasa büyüklüğüdür (64). En iyi performans ise enformasyon ve haberleşme teknolojilerinin kullanımı (30), emek piyasası (40) ve makroekonomik istikrar (43) göstergelerinde görülmektedir.³

Ülke, Transparency International'ın 2022 yılı **Yolsuzluk Algısı Endeksi**'nde (Corruption Perception Index) 180 ülke arasında 43 puanla 72'nci sırada olup, Avrupa Birliği ülkeleri sıralamasının sonunda Macaristan'dan önce yer almaktadır. Önceki yıla göre Bulgaristan'ın endeksinde 1 puan artış olmuştur. Ancak ülke, kritik olarak kabul edilen 50 puanlık sınırı 2022'de de aşamamıştır. Dolayısıyla ülkede yolsuzluk sistematik bir sorun olmaya devam etmiş olup, yolsuzlukla mücadelede halen ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. 2012-2022 döneminin analizi diğer AB üyelerinin birçoğunda meydana gelen olumlu gelişmeler fonunda Bulgaristan'ın ciddi bir şekilde geri kaldığına işaret etmektedir.⁴

Heritage Sivil Toplum Kuruluşu'nun 2023 yılı **Ekonomik Özgürlük Endeksi** sıralamasında Bulgaristan, 176 ülke arasında 69,3 puanla 32'nci sıraya yerleşmiştir. Bulgaristan'ın skoru Avrupa ve dünya ortalamasının üzerindedir. Avrupa'da 44 ülke içerisinde 19'ncu sıradadır.

³ http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/economy-profiles/?doing_wp_cron=1601385863.0254020690917968750000#economy=BGR

⁴ <https://transparency.bg/index-na-vazpriqtig-na-korpucigta-2022-2/>

Şekil 12 **Bulgaristan'ın Uluslararası Sıralamalardaki Yeri**

Ekonomiyi Etkileyen İç ve Dış Olaylar

İç Olaylar

Bulgaristan'da 2021-2022 yıllarında dört Milletvekili seçimi gerçekleştirilmiş, ancak bir türlü uzun vadeli hükümet kurulamamıştır. İki yıllık bir siyasi istikrarsızlık dönemi ardından 2 Nisan 2023 tarihinde gerçekleştirilen beşinci genel seçimlerde Parlamento'ya girmek için %4'lük barajı 6 parti/ittifak aşabilmiştir. Seçimi ikinci sırada tamamlayan Değişime Devam Ediyoruz – Demokratik Bulgaristan İttifakı, ilk sırada tamamlayan GERB-SDS'nin desteğiyle hükümet kurmuştur.

Bu süre zarfında istikrarlı çalışan bir Parlamentonun olmaması AB fonlarından, özellikle de Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı kapsamında sağlanan kaynakların kullanılmaya başlamasını geciktirmiştir.

Siyasi istikrarsızlık döneminde risk arz eden bir diğer konu Bütçe Kanun güncellemelerinin zamanında yapılamaması ve bu durumun ülkenin bütçe açığını olumsuz etkilemesidir.

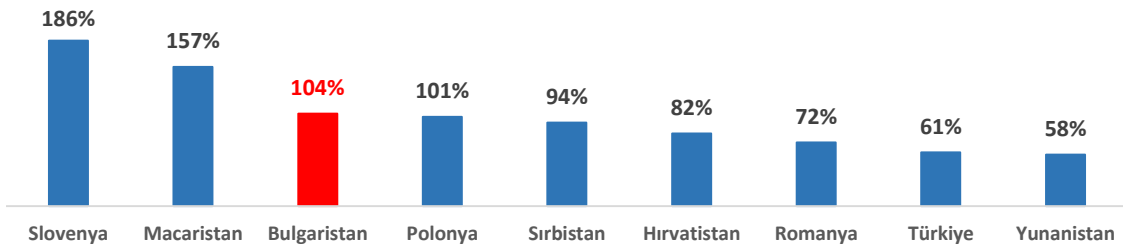
Ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık sebebiyle Euro Bölgesine katılım için şart koşulan yasal paketi Bulgaristan henüz kabul etmemiştir. Bu noktada Bulgaristan Merkez Bankası Kanunu, Kara Para Aklamaya Dair Kanun ve Ticaret Kanununun kilit rolleri vardır. Yüksek enflasyonun da Bulgaristan'ın Euro Bölgesine girişi için önünde bir engel olduğu uzmanlarca değerlendirilmektedir. Kabul kriterlerine göre Euro Bölgesine girecek olan ülkede enflasyonun, halihazırda bölgede yer alan ülkelere en düşük üç enflasyonlu ülkenin enflasyon ortalamasının yüzde olarak en fazla 1,5 puan üzerinde olmalıdır. Fitch Ratings,

Bulgaristan’da bu göstergenin “istikrar” seviyelerinden oldukça uzak olduğunu ve kısa sürede kriterlere uyum sağlama belirtilerinin görünmediğini açıklamaktadır.

Dış Olaylar

Bulgaristan, bölge ülkelerine göre göreceli olarak dışa daha açık bir ekonomiye sahiptir. Aşağıda yer alan şekil bunu teyit eder niteliktedir. Dış Ticaret Hacmi/GSYİH oranı %103,9 olan Bulgaristan’ın dış ticaret hacmi GSYİH’sını aşmaktadır.

Şekil 13 Seçilmiş Bazı Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin 2021 Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Bu nedenle ülke, küresel ve bölgesel çapta meydana gelen gelişmelere oldukça bağımlıdır. Dışa bağımlılığının en belirgin yaşandığı alan Bulgaristan’ın AB’ye, özellikle de Euro Bölgesine yüksek derecedeki finansal ve ticari entegrasyonudur. Ülke ekonomisinde oluşan yapısal dengesizliklerden kaynaklanan riskler dışarıdan gelen olumsuzluklarla birleştiğinde daha da güçlenmektedir. Dünya çapında gözlenen süreçler, Bulgaristan ekonomisinde meydana gelen döngülerin küresel ekonomide yaşanan döngülerle büyük uyum içinde tezahür ettiğine işaret etmektedir.

Korona virüs pandemisinden arta kalan etkiler, Ukrayna’da 2022 yılında başlayan savaşa bağlı gıda ve enerji krizleri, enflasyonun hız kazanması, borç yükünde artış 2022 yılında dünyayı sarsan etkenler olmuştur. Bunun yanı sıra ülkeler iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini daha da çok hissetmeye başlamıştır. Dünya ekonomisine büyük zarar veren Ukrayna savaşından dolayı Birleşmiş Milletler 2023 yılının son on yıllık dönemde en düşük büyüme oranına tanıklık edileceğini öngörmektedir. Kuruluş yetkililerince küresel GSYİH’nın 2023’te %1,9 büyümesi beklenmektedir. Bulgaristan GSYİH büyüme oranının 2023’te %1,5’e kadar gerileyeceği değerlendirilmektedir. Ancak 2023’te AB’de büyüme oranı %0,2 olarak beklendiği için Bulgaristan’ın en iyi performans gösterecek üyeler arasında olacağı düşünülmektedir.

Bulgaristan’ın da küresel ekonomiye entegre bir ülke olması bakımından Bulgar üreticiler kilit hammadde eksiklikleri, yüksek hammadde ve malzeme fiyatları, yüksek taşıma giderleri, geciken teslimatlar ile karşı karşıya kalmaktadır.

25 Ocak 2022’de Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (OECD) Konsey kararı ile Bulgaristan’ın kuruluşa üyeliği için görüşmeler başlatılmıştır. 10 Haziran 2022 tarihinde Bulgaristan’a resmen “Üyelik Yol Haritası” sunularak entegrasyon süreci başlatılmıştır. Ekonomik ve kamusal alanda dönüşümlerin gerçekleşmesine zemin hazırlayacak OECD üyeliğine Bulgaristan’ın atfettiği

önem büyük olup, söz konusu üyelik “öncelikli” olarak tarif edilmektedir. Aynı zamanda NATO ve AB üyeliğinden sonra ülkenin en ciddi entegrasyon çabası olarak görülmektedir.

Bulgaristan Ekonomisine İlişkin Beklentiler

Maliye Bakanlığı’nın 2023 ilkbahar projeksiyonları 2026 yılına kadar küresel ve ulusal gelişmelere dair beklentileri içermektedir. Bu kapsamda Bakanlık, yüksek enflasyonun ve artan faizlerin gelişmiş ekonomilerde tüketim ve yatırım faaliyetlerini büyük ölçüde sınırlandırmasını ve buna bağlı olarak GSYİH artış hızının yavaşlamasını beklemektedir. Dış talepte ve artan faiz oranları nedeniyle finansman koşullarında yaşanan bozulmaların Bulgaristan’da GSYİH artış oranı üzerinde olumsuz etkileri olacağı değerlendirilmekte olup, 2023 yılında ekonomik büyümenin %1,8’e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Projeksiyonun kapsadığı diğer yıllarda güvende artış sonucunda artacak hanehalkı tüketimi ve özel yatırımlar sayesinde GSYİH büyüme oranının %3 ila %3,3 olması beklenmektedir. Enerji ve gıdada düşen fiyatların enflasyon artış oranının düşmesine sebep olması ve söz konusu oranın 2023 yılının sonunda %5,6, 2024’te %3,2, 2025’te %2,8, 2026’da ise %2,2 seviyesine gelmesi beklenmektedir. 2026 yılına kadar ülkenin istikrarlı dış pozisyonunun korunacağı değerlendirilmektedir. Cari açığın 2023 yılında değişmeyeceği, 2024’te ise ithalat artış oranının ihracat artış oranını aşması nedeniyle büyüyeceği tahmin edilmektedir. Projeksiyon döneminin sonunda söz konusu açığın GSYİH’ya oranının %2 civarında olması beklenmektedir.

Avrupa Komisyonu’nun 2023 yılı tahminlerine göre ekonomik gidişat büyük ölçüde ücret ve fiyat gelişmeleri arasındaki etkileşime bağlı olacaktır. Hizmetler sektöründeki fiyat artışlarının devam etmesi nedeniyle enflasyonun düşeceği öngörülmemektedir. Ücretlerin güçlü bir şekilde artmaya devam etmesi ve hanehalkı tüketimini desteklemesi beklenmektedir. 2022’deki hızlı ihracat büyümesi, Ukrayna’daki savaşın neden olduğu gıda, metal ve diğer malzemelerdeki arz yetersizliğini giderme amacıyla ortaya çıkan fırsatlarla desteklenmiştir. Bu ihracat artışı dikkate alındığında, 2023 yılında ihracatta büyümenin önemli ölçüde yavaşlayacağı, 2024 yılında ise ihracatta artışın dış talebe bağlı olacağı değerlendirilmektedir. Toparlanma ve Gelişim Planına ilişkin parasal kaynakların kullanımı başta olmak üzere AB fon kullanımında yaşanacak artışların hem 2023 hem de 2024’te toplam yatırımı destekleyeceği öngörülmektedir.

Avrupa Komisyonu’nun Mayıs 2023 ekonomik tahminlerine göre ülke ekonomisi 2023 yılında %1,5, 2024 yılında %2,4 oranında büyüyecektir. Enflasyon oranı 2023 yılında %7,8, 2024’te %4 olacaktır.

“Dünya Ekonomik Görünümü” raporunda IMF, Bulgaristan GSYİH’da 2023 yılında %3’lük büyüme öngörmektedir. Çok sayıda yorumcunun ağır krizlerden bahsetmesine ve ekonomi için karamsar tablolar çizmesine rağmen Bulgaristan’ın aslında meydan okumalara oldukça iyi cevap verdiği değerlendirilmektedir. IMF’in görüşü, ülkedeki fiyat artışlarının zirveyi ardında bıraktığı yönündedir. 2023 enflasyonunun %5,2 olması beklenmektedir. Rapora göre işsizlikte de olumsuz gelişmeler beklenmemektedir.

Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü, alışılmadık derecede dengesiz ve dalgalı perspektifleri, enerji piyasasındaki gelişmelerle ilgili önemli riskleri ve artan faiz oranlarına karşı artan finansal kırılganlığı ele aldığı “Ekonomik Perspektifler” raporunda Bulgaristan GSYİH

büyümesinin 2023'te %1,7'ye yavaşlayacağını, ardından 2024'te AB fonlarından yapılan yatırımlarla desteklenerek %3,1'e çıkacağını öngörmektedir. Avrupa'da kötüleşen makroekonomik durumun ihracatı olumsuz etkilemesi, yüksek enerji fiyatları ve artan faiz oranlarının da tüketimi baskılaması beklenmektedir. Ekonomistlere göre enflasyon, enerji fiyatlarının istikrara kavuşması ve ekonomik aktivitedeki durgunluk nedeniyle yavaş yavaş düşecektir. Yeni dönemde doğalgaza olan görece düşük bağımlılık, yeni gaz boru hattı ve net elektrik ihracatçısı olma konumu sayesinde ülkenin enerji arzı güvence altına alınmış durumdadır. OECD ekonomistleri Bulgaristan'ın 2024'ün başında Euro Bölgesi'ne gireceğini varsaymaktadır.

EUROCHAMBRES'in 25 Avrupa ülkesinde 800'den fazla girişimci ve Bulgar iş dünyasının temsilcileri dahil olmak üzere 42.000'den fazla şirket arasında yaptığı ekonomik araştırma, Bulgar iş dünyasının 2023'teki ekonomik gelişmelere yönelik olumlu tutumu olduğunu göstermektedir. Bulgaristan'dan alınan sonuçlar, 2023 yılında iş ortamının bir önceki yıl ile aynı seviyede kalacağı ve ardından pozitif bir ivme kaydedeceği yönündedir. Yatırımların korunması ve artırılmasına ilişkin olumlu değerlendirmeler, şirketlerin Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planından fonlara erişim konusundaki büyük beklentisiyle ilgilidir. Bunun yanı sıra, ülke ekonomisinin hemen hemen tüm sektörlerinde kronik bir şekilde personel açığı mevcut olup, krizlere rağmen işsizlik çok düşük seviyelerde seyretmeye devam etmektedir. 2023 yılında ülkedeki temel zorlukların enerji ve hammadde fiyatları, ardından personel eksikliği ve işçilik maliyetleri ile ilgili olması beklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma gereklilikleri henüz Bulgar girişimciler tarafından en büyük zorluklardan biri olarak görülme de bazı Avrupa ülkelerinde gündemdedir.

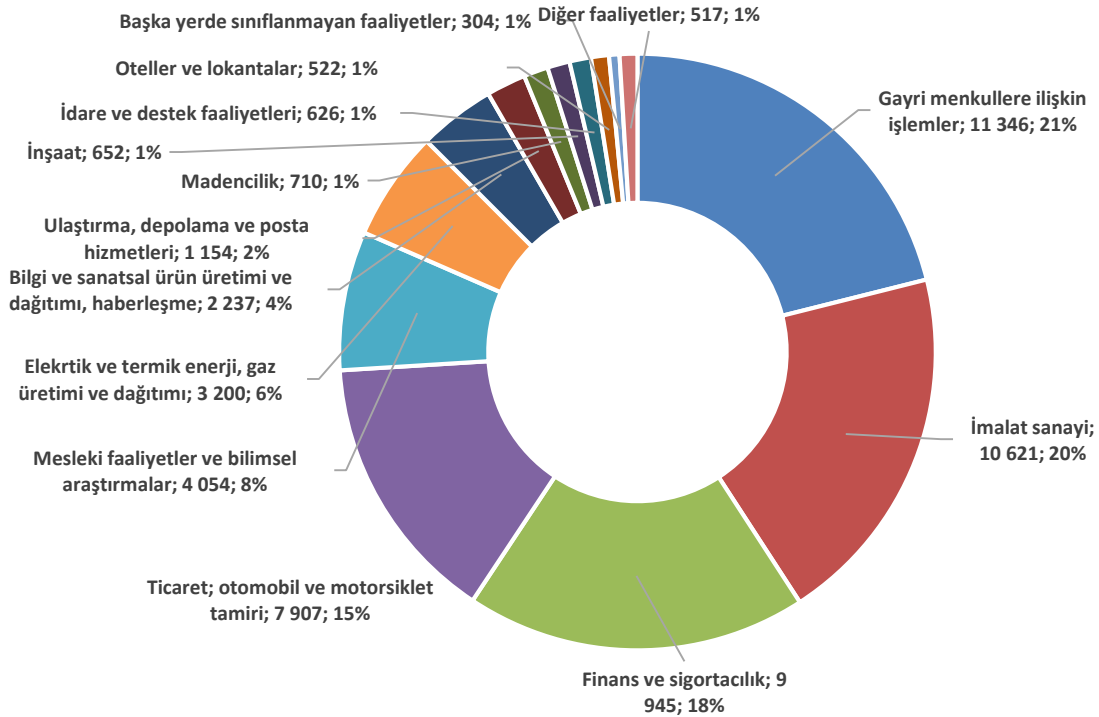
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARET**Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), büyümenin ve net uluslararası yatırım pozisyonunun önemli bir parçası olagelmıştır. DYY tüm ekonomiye katkıda bulunmakla birlikte, özellikle imalat sanayinin üretim kapasitesini arttırmakta ve ülkenin ihracat performansını olumlu etkilemektedir.

2018-2022 döneminde birikimli yabancı yatırımların payı en çok artan sektör “Mesleki faaliyetler ve bilimsel araştırmalar” olmuştur. Söz konusu sektöre yapılan yatırımların payı nispeten küçük olmakla birlikte dönemin başında %4 iken dönemin sonunda %7,5 olarak gerçekleşmiştir. Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyümeye sağladığı katkı nedeniyle bu gelişmenin olumlu ekonomik devinimlere potansiyel oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Yabancı yatırımların önemli bir kısmı imalat sanayi sektörüne yapılmaktadır. Söz konusu sektörün toplam yatırımlardaki payı yıllar içerisinde oldukça istikrarlı seyretnmekte olup, beş yıllık dönemde %18,3’ten %19,7’ye ulaşmıştır. Yatırımların yoğunlaştığı bir diğer sektör olan “Finans ve sigortacılık”ın payında da artış olmuş, dönemin başında %17,3’ten dönemin sonunda %18,5’e ulaşmıştır. En çok yatırım çeken “Emlakçılık” sektöründe ise beş yıllık dönemde yatırımların payında %23,5’ten %21,1’e düşüş gözlenmiştir.

Aşağıda yer alan grafikte 2022 sonu itibariyle Bulgaristan’daki birikimli yatırımların ekonomik faaliyet alanına göre dağılımı verilmiştir.

Şekil 14 2022 Yılı Sonunda Bulgaristan'da Birikimli DYY'nin Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon Euro/%)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Şekilde görüleceği üzere en çok yatırım gayrimenkullere ilişkin işlemler, imalat sanayi ve finans/sigortacılık sektörlerine yapılmıştır.

Bulgaristan’a 2022’de yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) tutarı bir önceki yıla göre %48,7 oranında artarak 2.379 milyon euro olmuştur. Bulgaristan Merkez Bankası’nın verilerine göre 2022 yılının sonunda Bulgaristan’da birikimli doğrudan yabancı yatırımların toplam büyüklüğü 53,8 milyar eurodur. Tablodan görüleceği üzere, 2022 yılında birikimli yatırımlar sıralamasında ilk beş ülke sırasıyla Hollanda, Avusturya, Almanya, İsviçre ve Yunanistan’dır. Ülkemiz 2022 yılı sıralamasında bulunduğu yeri muhafaza ederek 13’ncü kalmıştır. Diğer taraftan, Bulgaristan’daki en büyük Türk yatırımı olan Şişecam, Türk sermayeli Hollanda şirketi olarak Bulgaristan’a giriş yaptığı için sıralamada Türkiye’nin değil Hollanda’nın rakamını etkilemektedir. Diğer taraftan, Bulgaristan’da en büyük 20 yatırımcı ülke toplam doğrudan yabancı yatırımların %87,9’unu yapmıştır.

Tablo 14 Bulgaristan'a En Çok Yatırım Yapan İlk 20 Ülkenin 2020-2022 Döneminde Yıllık Yatırımları ve 2022 Yılı İtibariyle Bulgaristan'daki Birikimli Yatırımları (Milyon Euro)

Ülke	2020	2021	2022	2022 İtibariyle Birikimli DYY	Pay	Δ '21-'22
Toplam	2 974	1 600	2 379	53 795	100,0%	48,7%
1 Hollanda	767	-103	-264	7 442	13,8%	157,4%
2 Avusturya	444	284	466	5 412	10,1%	64,0%
3 Almanya	318	275	235	4 132	7,7%	-14,5%
4 İsviçre	-600	-227	459	3 152	5,9%	-301,9%
5 Yunanistan	73	216	-25	2 959	5,5%	-111,4%
6 İtalya	146	225	197	2 897	5,4%	-12,6%
7 Lüksemburg	641	603	107	2 863	5,3%	-82,2%
8 Kıbrıs	128	-12	351	2 726	5,1%	-2954,5%
9 Belçika	-5	240	145	2 617	4,9%	-39,5%
10 İngiltere	-62	-15	-135	2 169	4,0%	822,6%
11 Macaristan	180	223	197	1 982	3,7%	-11,6%
12 Rusya	46	-277	-30	1 919	3,6%	-89,4%
13 Türkiye	110	76	33	1 177	2,2%	-56,4%
14 Fransa	1	55	207	1 163	2,2%	274,2%
15 ABD	57	-38	71	946	1,8%	-289,6%
16 İspanya	39	-72	-19	820	1,5%	-74,1%
17 Malta	-60	54	62	807	1,5%	14,9%
18 İngiliz Virjinya Adaları	-53	-10	128	776	1,4%	-1419,6%
19 İrlanda	-57	30	-22	689	1,3%	-174,9%
20 Çekya	23	-71	-28	635	1,2%	-59,9%
İlk 20 Toplamı	2 134	1 458	2 136	47 278	87,9%	46,5%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Dış Ticaret

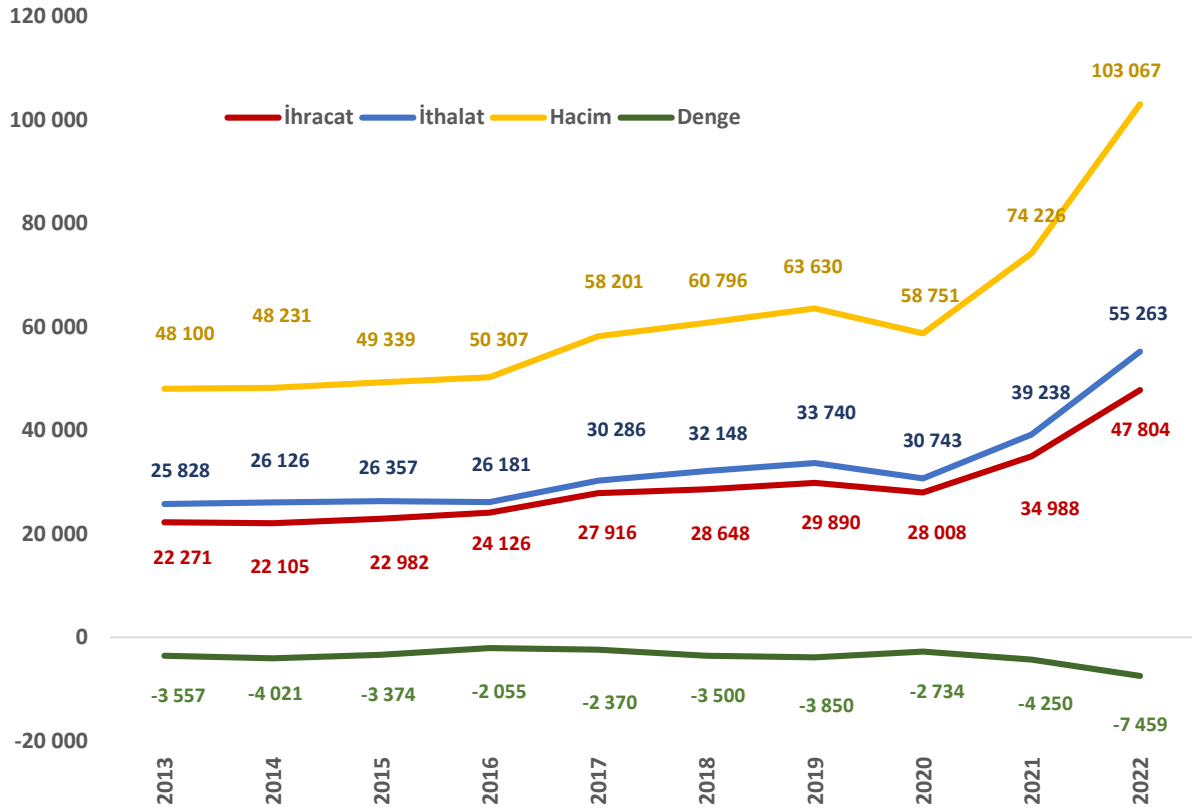
Bulgaristan, küçük, dış ticaret açığı olan, dışa açık bir ekonomidir. Düşük emek verimliliği, öncelikli sektörlerde yatırım eksikliği ve üretimde AR-GE yetersizliği Bulgaristan'ın dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Dünya ticaretinde Bulgaristan'ın payı %1,9 civarındadır. Bulgaristan DTÖ kurallarıyla uyumlu liberal bir dış ticaret rejimi uygulamaktadır. AB üyesi olarak ülkenin dış ticaret mevzuatı AB mevzuatı ile uyumludur.

Bulgaristan'da teknolojik yenilenme yeterince hızlı gerçekleşmemektedir ve operasyonel programlar çerçevesinde yapılan yeterli düzeyde verimli olmayan yatırımlardan ihracat olumsuz etkilenmektedir. Yatırımların menşesi fark etmeksizin Bulgar Ar-Ge ürünlerinin üretime kanalize edilmesi daha çok istisnai bir durumdur. Diğer taraftan, Bulgar bilim insanları ve mucitler ürünlerini Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde satmaktadır. Üniversiteler ile sanayi sektörü temsilcileri arasındaki bağlar kopmuş durumdadır.

Bulgaristan ekonomisi oldukça dışa açık bir ekonomi olup, küresel konjonktürün önemli etkisi altındadır. Nitekim, 2022 dış ticaretinde konjonktürel küresel enerji dalgalanmaları Bulgaristan dış ticaretine yön vermiştir. 2710 GTİP'li yakıt ihracatında hem miktar hem değer olarak artış görülmüştür. Elektrik gibi başka ürünlerde ise ihracat değerlerinde artış olmasına rağmen miktarlarda azalma gözlenmiştir. Bu gelişmelerin arkasında ulusal bir politika olmadığı ve bunlara sadece uluslararası ortamın etki ettiği uzmanlarca değerlendirilmektedir. Covid-19 pandemisinin, Ukrayna'daki savaşın ve uluslararası konjonktürün etkileri, ABD-Çin ve ABD-AB ticari ilişkilerine ilişkin gelişmeler, ülkenin ana ticaret partneri Türkiye ekonomisinde orta vadede yaşanacak ekonomik gelişmeler, lider AB ekonomilerinde yaşanması muhtemel durgunluk Bulgaristan'ın dış ticaretini etkileyecek nitelikte olup, yakından takip edilmesi gereken etkenlerdir.

Son on yıllık dönemde (2013-2022) Bulgaristan'ın ihracatı %114,6, ithalatı %114, ticaret hacmi %114,3 artmıştır. Bu rakamlarda dikkat çeken husus ithalat ve ihracatın artış hızlarının dengeli gelişmesidir. 2013-2022 döneminin ilk 8 yılında ihracat yılda ortalama %3,8, ithalat ortalama %2,4, hacim ise ortalama %3 büyümüştür. Ancak pandemi etkilerinin azaldığı 2021 ve 2022 yıllarında Bulgaristan dış ticareti bir sıçrama yaşamış, bu iki yıllık dönemde ihracat yılda ortalama %30,6, ithalat ortalama %34,1 ve hacim ortalama %32,5 artmıştır. Sıçramanın büyük ölçüde uluslararası konjonktür ile uyumlu olarak enerjide, hammaddelerde, gıdada, makinalarda, metallerde, giysilerde meydana gelen yüksek fiyatlardan kaynaklandığı görülmektedir. Bulgaristan, 2022'de AB'de ihracatı en çok artan ülke olmuştur. Diğer yandan, 2013-2020 döneminde yıllık ortalama ihracat artış oranının ortalama ithalat artış oranının üzerinde olduğu için dış ticaret açığı giderek düşerken, 2021-2022 döneminde ithalat artış hızının ihracat artış hızının üzerine çıkmasıyla iki yılda dış ticaret açığında %172,8 oranında bir büyüme meydana gelmiştir.

Şekil 15 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Dış Ticareti (Milyon Euro)

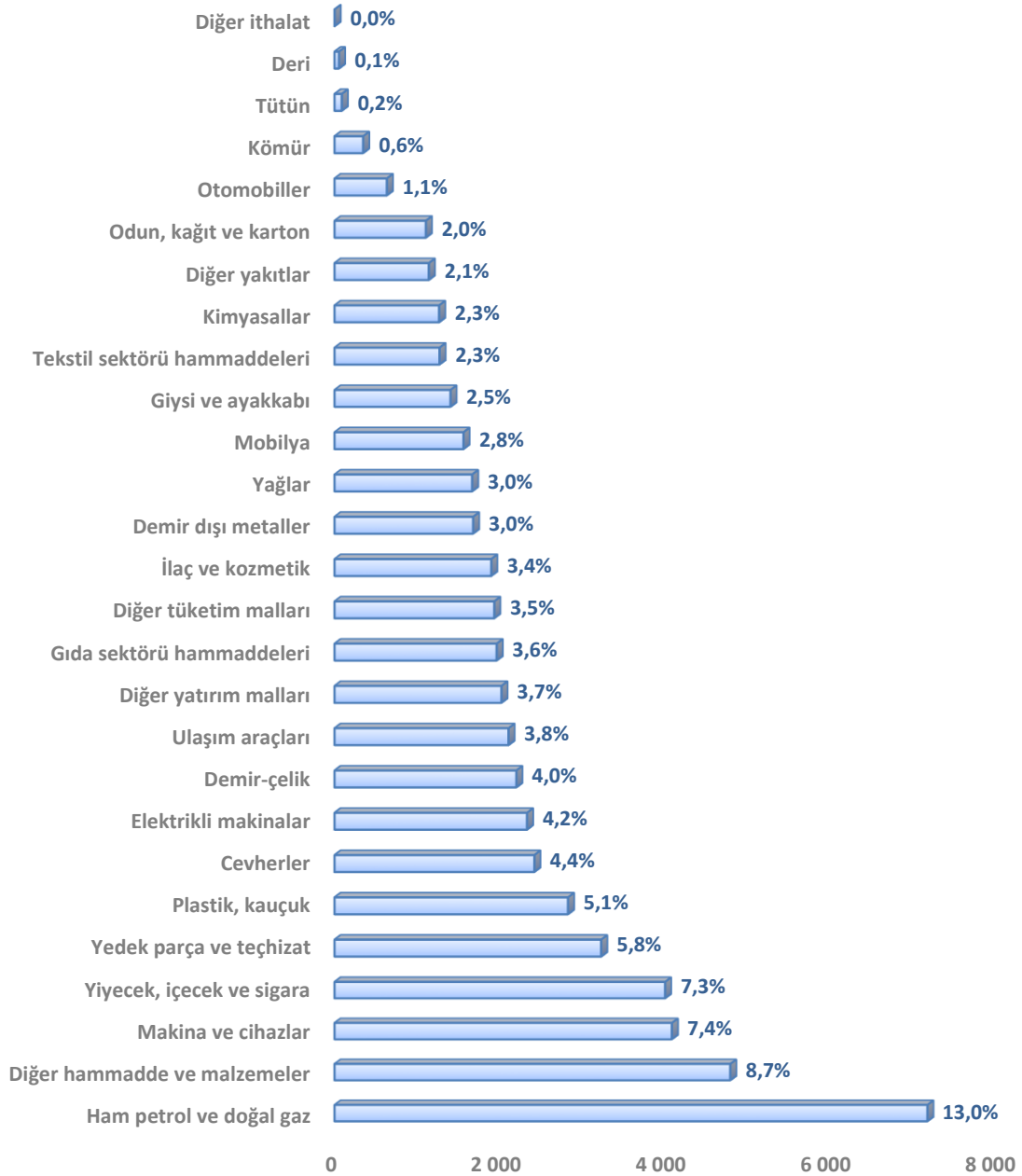

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre 2022’de ülkenin ihracatı yıllık bazda %36,6 oranında artarak 47,8 milyar euro, ithalatı %40,8 artarak 55,3 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi %38,9 büyümüş ve 103,1 milyar euro olmuştur. Dış ticaret açığı önceki yıla göre %75,5 artarak 7,5 milyar euro seviyesinde kayıtlara geçmiştir.

2022 yılında ithalatın bileşenlerinden en büyük payı 7,2 milyar euro ile ham petrol ve doğal gaz alırken, ikinci sırayı yaklaşık 4,8 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemeler almaktadır. Makina ve cihazlar (4,1 milyar euro), yiyecek-içecek-sigara (4 milyar euro), yedek parça ve teçhizat (3,2 milyar euro), plastik ve kauçuk (2,8 milyar euro) en çok ithalatı yapılan diğer ürün gruplarıdır.

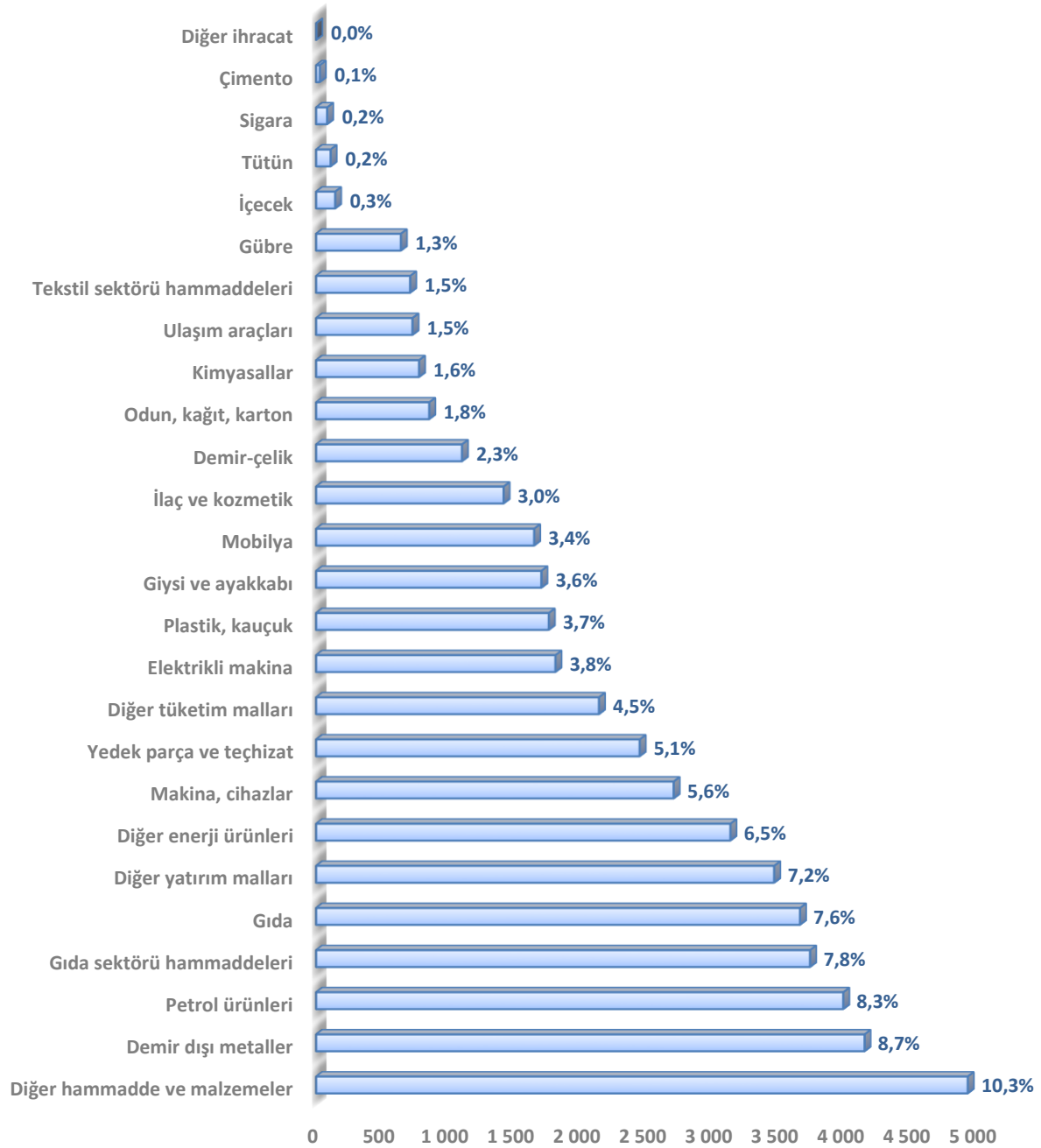
Şekil 16 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro/% Pay)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2022 yılında ihracatın bileşenlerine bakıldığında, birinci sırayı yaklaşık 4,9 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemelerin aldığı görülmektedir. Demir dışı metaller (4,1 milyar euro), petrol ürünleri (4 milyar euro), gıda sektörü hammaddeleri (3,7 milyar euro), gıda (3,7 milyar euro), diğer yatırım malları (3,5 milyar euro), diğer enerji ürünleri (3,1 milyar euro) en çok ihracatı yapılan diğer ürün gruplarıdır.

Şekil 17 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro/% Pay)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

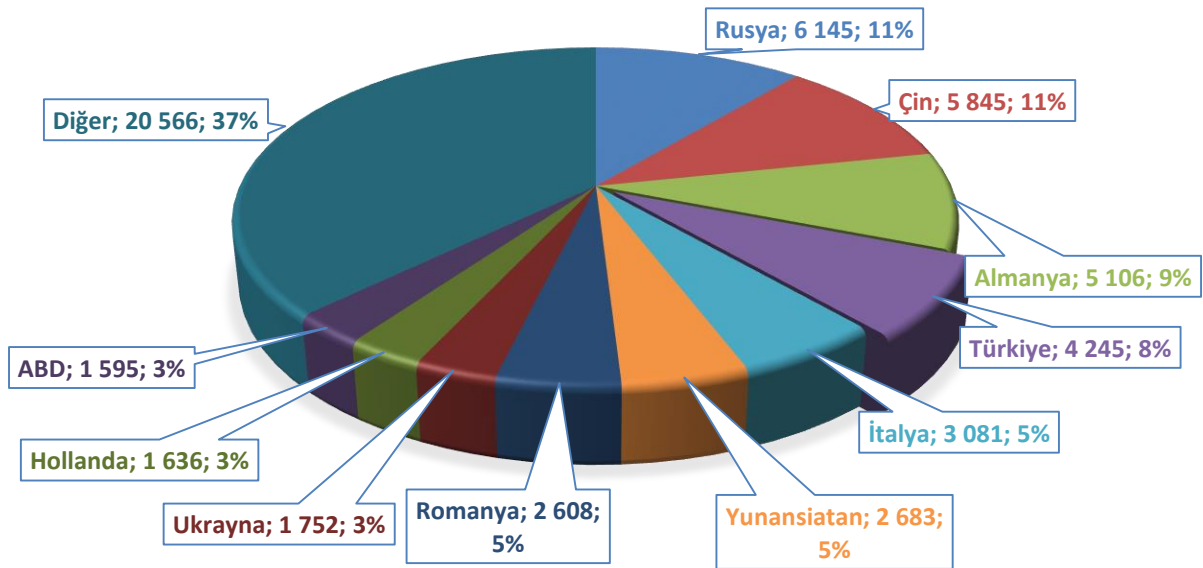
Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre 2022 yılında Bulgaristan'ın AB-27'ye ihracatı 2021'e göre %35,6 artarak 31.383,3 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. AB'ye ihracat toplam ihracatın %65,6'sı kadar gerçekleşmiştir. Almanya, Romanya, İtalya, Yunanistan, Fransa ve İspanya ülkenin ana ihracat destinasyonları olmuştur. Bu ülkelere ihracat, toplam AB'ye ihracatın %66,9'unu oluşturmuştur. AB-27'den ithalat ise yıllık bazda %26,5 artarak 24.643,5 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. AB'den ithalat toplam ithalatın %44,6'sını teşkil etmektedir. En çok ithalat Almanya, İtalya, Yunanistan, Romanya, Hollanda, Polonya, Fransa ve İspanya'dan yapılmıştır. Söz konusu ülkelere yapılan ithalat AB'den ithalatın %77,6'sına

tekabül etmektedir. Bulgaristan'ın AB ile 2022 dış ticaret dengesi pozitif olup 6.739,8 milyon euro düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bulgaristan Merkez Bankası'nın verilerine göre 2022 yılında Bulgaristan'ın üçüncü ülkelere ihracatı önceki yıla göre %38,7 oranında artarak 16.420,9 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Ukrayna, Sırbistan, ABD, Çin, Kuzey Makedonya ve İngiltere üçüncü ülkelerden en çok mal ihraç edilen ülkeler olmuştur. Bu ülkelere ihracat, üçüncü ülkelere toplam ihracatın %51,4'ünü oluşturmuştur. Üçüncü ülkelerden ithalat ise %55 artarak 30.619,5 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Rusya, Çin, Türkiye, Ukrayna, ABD ve Sırbistan'dan en çok ithalat yapılmıştır. Bu ülkelerden ithalat üçüncü ülkelere yapılan ithalatın %67,2'sini teşkil etmiştir. Üçüncü ülkelerle ticarete Bulgaristan'ın dış ticaret dengesi negatif olup 14.198,6 milyon euro düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bulgaristan'ın en büyük dış ticaret fazlası Romanya (2.230 milyon euro), Almanya (1.562 milyon euro), Belçika (504 milyon euro) ve İtalya (488 milyon euro) ile ticaretinde meydana gelmektedir. En büyük dış ticaret açığı ise Rusya (5.658 milyon euro), Çin (5.060 milyon euro), Türkiye (1.420 milyon euro) ve Ukrayna (601 milyon euro) ile ticarete oluşmaktadır. 2022 yılında toplam dış ticaret açığı 7,5 milyar euro iken Rusya ve Çin ile ticarete meydana gelen açık 10,7 milyar eurodur.

Şekil 18 2022 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İthalat Partnerleri (Milyon Euro/%)

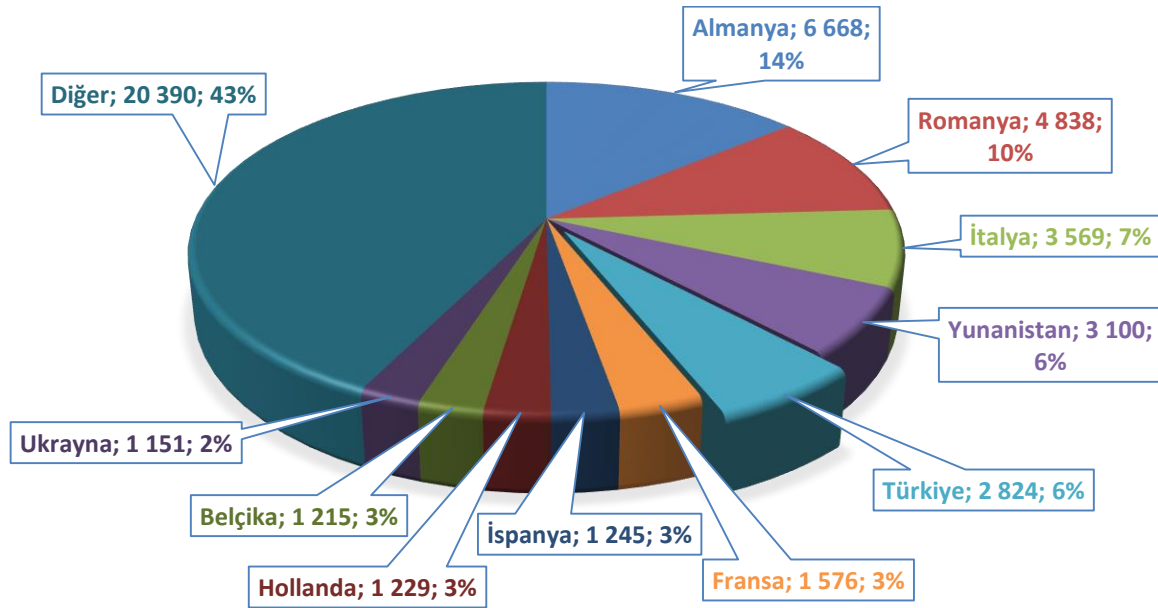

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2022 yılında Rusya 6,15 milyar euro ile Bulgaristan'ın ithalatında birinci sırada yer almıştır. Çin, 5,85 milyar euro ile ikinci, Almanya ise 5,11 milyar euro ile üçüncü ithalat partneri olmuştur. 2022 yılında Türkiye, Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı dördüncü ülke olmuştur. Türkiye'den ithalat 4,25 milyar euro olup, ülkemizin Bulgaristan ithalatındaki payı %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin ithalatındaki ilk 10 ticari partner Bulgaristan 2022 yılı toplam ithalatının %62,8'ini oluşturmuştur.

Ülke ihracatında ilk sırada geleneksel olarak Almanya yer almaktadır. Söz konusu trend 2022 yılında da devam etmiş, Almanya, 6,67 milyar euro değerindeki ihracat rakamıyla ve %13,9'luk payıyla Bulgaristan'ın birinci ihracat partneri olmuştur. Almanya ile ticaretinde Bulgaristan'ın 1,56 milyar euro büyüklüğünde bir dış ticaret fazlası mevcuttur. Romanya, 4,84 milyar euro ihracat değeri ve %10,1'lik payıyla ikinci sırada, İtalya ise 3,57 milyar euro ihracat değeri ve %7,47'lik payıyla üçüncü sırada yer almıştır. Bulgaristan'ın ihracatında Yunanistan dördüncü sırada olup, ihracat değeri 3,1 milyar euro ve toplam ihracattaki payı %6,48'dir. Türkiye, 2022 yılında beşinci sırada yer almış, 2,82 milyar euro ihracat değeri ile Bulgaristan'ın ihracatından %5,9'luk bir pay almıştır. Bulgaristan ihracatındaki ilk 10 ülke toplam ihracatın %57,3'ünü teşkil etmiştir.

Şekil 19 2022 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İhracat Partnerleri (Milyon Euro/%)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Uzun vadede Bulgaristan ihracatının kompozisyonunda katma değeri göreceli düşük ürünler ağırlıktadır. 2022 yılında işlenerek nihai ürüne dönüşebilecek ara ürünler toplam ihracatın %65'ini oluşturmuştur. Ürünlerin sadece %18'i nihai üründür. Ancak ihracatta daha yüksek katma değeri olan ürün çeşitliliği giderek artmaktadır. Özel ürün (savunma sanayi ürünleri gibi) ihracatı hariç bu ihracat, toplam ihracatın dörtte birini oluşturmaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin ana pazarları büyük AB ülkeleri olmakla birlikte, söz konusu ürünler küresel çapta da satılmaktadır. Bulgaristan'ın ihracat listesinde göreceli olarak yüksek katma değerli ürünler şöyledir:

- Elektrikli ve elektronik ürünler, elektrikli el aletleri, hesap cihazları, sensörler
- Optik ürünler
- Süreç yönetim yazılımları
- Otomotiv ve makine sanayi parçaları, hidrolik ürünler, akü, rulman, kablolar
- Motor destekli bisikletler
- Entegre devre kartları
- Video oyunlar
- Buzdolapları, dondurucular

- Eczacılık ve tıbbi ürünler, tıbbi cihazlar
- Kayak, snowboard

Bulgar ekonomisinde her biri 1 milyar euronun üzerinde ihracat yapan 13 sektör bulunmaktadır. 2022 yılında söz konusu sektörler ihracatın %64'ünü oluşturmaktadır. Bu sektörlerden üçü olan savunma sanayi, ilaçlar ve bisikletler katma değeri yüksek ve Bulgar sermayesi ile kurulmuş şirketlerin hakim olduğu sektörlerdir. Diğer sektörlerin ihracatı ise Bulgaristan'da kurulmuş yabancı sermayeli şirketlerin gerçekleştirdiği hammadde veya taşıyon üretimi çerçevesinde ürün ihracatını kapsamaktadır.

Elektrik/elektronik ürünler, bakır ve bakırdan ürünler, makina ve cihazlar, enerji (yakıt ve elektrik enerjisi) en çok ihracatı yapılan ürün gruplarıdır. Son yıllarda elektrik/elektronik ürünlerde ortalama ülke ihracat artışı dünya ithalatı artışından büyüktür. Bakır ve bakırdan ürünlerde, makina ve cihazlarda da benzer durum söz konusudur. Bu nedenle, bu ürünlerin Bulgar üreticilerinin küresel piyasalarda rekabetçi olduğu ve diğer tedarikçilerin yerine geçtiği değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, enerji ürünleri Bulgaristan ihracatında geleneksel olarak ön sıralarda yer almaktadır. Hammadde ve enerji, ihracatın üçte birini oluşturmaktadır.

Bulgaristan ördek karaciğerinde, geçici olarak konserve edilmiş kirazda, pirinç levhalar ve şeritlerde, fren hortumlarında, hidrolik türbinler ve regülatörlerde dünya ihracatında göreceli olarak büyük pay alan ülkelerdendir. Dünya ihracatında Bulgaristan'ın ön sıralarda olduğu ürünlerde belli bir istikrar söz konusudur.

İthalatta tüketim ürünleri ağırlıktadır. Bu nedenle, orta vadede Bulgaristan dış ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin beklentiler tutucudur.

Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 15 **2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Yıllık Ticareti (Milyon Euro)**

Yıllar	İhracat	İhracatta değişim	İthalat	İthalatta değişim	Hacim	Hacimde değişim	Denge	Dengede değişim
2013	22 271	7,2%	25 828	1,4%	48 100	4,0%	-3 557	-24,1%
2014	22 105	-0,7%	26 126	1,2%	48 231	0,3%	-4 021	13,0%
2015	22 982	4,0%	26 357	0,9%	49 339	2,3%	-3 374	-16,1%
2016	24 126	5,0%	26 181	-0,7%	50 307	2,0%	-2 055	-39,1%
2017	27 916	15,7%	30 286	15,7%	58 201	15,7%	-2 370	15,3%
2018	28 648	2,6%	32 148	6,1%	60 796	4,5%	-3 500	47,7%
2019	29 890	4,3%	33 740	5,0%	63 630	4,7%	-3 850	10,0%
2020	28 008	-6,3%	30 743	-8,9%	58 751	-7,7%	-2 734	-29,0%
2021	34 988	24,9%	39 238	27,6%	74 226	26,3%	-4 250	55,4%
2022	47 804	36,6%	55 263	40,8%	103 067	38,9%	-7 459	75,5%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Tablo 16 **2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro)**

Ürün Grupları	2018	2019	2020	2021	2022	'18-'22 Değişim
Ham petrol ve doğal gaz	3 310	3 564	1 779	3 243	7 184	117,1%
Diğer hammadde ve malzemeler	2 551	2 650	2 599	3 568	4 798	88,1%
Makina ve cihazlar	2 778	2 879	2 712	3 205	4 090	47,2%
Yiyecek, içecek ve sigara	2 231	2 542	2 589	2 885	4 008	79,6%
Yedek parça ve teçhizat	1 645	1 679	1 621	2 160	3 233	96,5%
Plastik, kauçuk	1 761	1 832	1 744	2 360	2 830	60,8%
Cevherler	1 838	1 537	1 903	2 069	2 422	31,8%
Elektrikli makinalar	1 199	1 414	1 359	1 756	2 333	94,7%
Demir-çelik	1 208	1 211	1 029	1 682	2 204	82,4%
Ulaşım araçları	1 603	1 501	1 206	1 565	2 109	31,6%
Diğer yatırım malları	1 338	1 630	1 507	1 593	2 023	51,2%
Gıda sektörü hammaddeleri	702	845	1 081	1 099	1 966	179,9%
Diğer tüketim malları	1 065	1 192	1 171	1 422	1 937	81,9%
İlaç ve kozmetik	1 442	1 531	1 585	1 703	1 900	31,7%
Demir dışı metaller	979	894	855	1 247	1 680	71,6%
Yağlar	868	946	701	1 045	1 668	92,2%
Mobilya	896	1 032	1 019	1 387	1 563	74,5%
Giysi ve ayakkabı	830	906	802	963	1 406	69,3%
Tekstil sektörü hammaddeleri	1 242	1 202	965	1 053	1 272	2,4%
Kimyasallar	743	766	749	916	1 268	70,7%
Diğer yakıtlar	387	432	393	611	1 143	195,6%
Odun, kağıt ve karton	627	648	607	759	1 107	76,6%
Otomobiller	491	499	393	485	634	29,1%
Kömür	89	72	56	94	346	287,8%
Tütün	85	79	58	74	88	3,2%
Deri	77	72	52	50	53	-30,8%
Diğer ithalat	165	189	209	245	0	-100,0%
Toplam İthalat (CIF)	32 148	33 740	30 743	39 238	55 263	71,9%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Son beş yıllık dönemde Bulgaristan'ın ithal ettiği ürün gruplarından en çok artış kömürde (%287,8), diğer yakıtlarda (%195,6), gıda sektörü hammaddelerinde (%179,9), ham petrol ve doğalgazda (%117,1), yedek parça ve teçhizatda (%96,5) ve elektrikli makinalarda (%94,7) meydana gelmiştir. Düşüş sadece deride (%30,8) görülmüştür.

Tablo 17 **2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro)**

Ürün Grubu	2018	2019	2020	2021	2022	'18-'22 Değişim
Diğer hammadde ve malzemeler	3 033	3 242	3 395	4 213	4 927	62,5%
Demir dışı metaller	2 759	2 327	2 570	3 215	4 143	50,2%
Petrol ürünleri	2 078	2 351	1 008	1 121	3 982	91,6%
Gıda sektörü hammaddeleri	1 973	2 333	2 257	2 989	3 731	89,1%
Gıda	1 718	1 789	1 884	2 329	3 655	112,8%
Diğer yatırım malları	2 148	1 729	1 805	2 216	3 460	61,0%
Diğer enerji ürünleri	823	924	689	1 768	3 129	280,1%
Makina, cihazlar	1 671	1 865	1 738	2 086	2 700	61,6%
Yedek parça ve teçhizat	1 771	1 856	1 667	2 014	2 444	38,0%
Diğer tüketim malları	1 283	1 447	1 523	1 646	2 136	66,5%
Elektrikli makina	1 029	1 184	1 122	1 479	1 807	75,6%
Plastik, kauçuk	1 014	1 146	1 179	1 475	1 757	73,2%
Giysi ve ayakkabı	1 623	1 619	1 373	1 384	1 701	4,8%
Mobilya	1 130	1 227	1 274	1 609	1 647	45,7%
İlaç ve kozmetik	1 134	1 264	1 344	1 289	1 416	24,8%
Demir-çelik	676	608	535	977	1 101	62,8%
Odun, kağıt, karton	535	555	520	675	854	59,6%
Kimyasallar	463	488	437	542	777	67,7%
Ulaşım araçları	584	639	554	638	727	24,6%
Tekstil sektörü hammaddeleri	598	604	495	572	710	18,8%
Gübre	190	236	158	298	640	236,6%
İçecek	114	179	211	159	143	25,0%
Tütün	121	122	109	111	109	-10,3%
Sigara	97	64	54	54	83	-14,1%
Çimento	23	20	24	31	27	17,4%
Diğer ihracat	60	70	85	99	0	-100,0%
Toplam İhracat (FOB)	28 648	29 890	28 008	34 988	47 804	66,9%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Son beş yılda Bulgaristan'ın ihraç ettiği ürün gruplarından diğer enerji ürünlerinde (%280,1), gübrede (%236,6), gıdada (%112,8), petrol ürünlerinde (%91,6), gıda sektörü hammaddelerinde (%89,1), elektrikli makinalarda (%75,6) en çok artış gözlenmiştir. Düşüş sadece sigara (%14,1) ve tütünde (%10,3) meydana gelmiştir.

Tablo 18 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ticaretinde İlk On Ülke

İhracat Yaptığı 10 Ülke (Milyon Euro)						İthalat Yaptığı 10 Ülke (Milyon Euro)					
Sıra No:	Ülke	Yıllar		Değişim	2022 Pay	Sıra No:	Ülke	Yıllar		Değişim	2022 Pay
		2021	2022					2021	2022		
1	Almanya	5 182	6 668	28,7%	13,9%	1	Rusya	2 841	6 145	116,3%	11,1%
2	Romanya	3 510	4 838	37,8%	10,1%	2	Çin	3 840	5 845	52,2%	10,6%
3	İtalya	2 622	3 569	36,1%	7,5%	3	Almanya	4 292	5 106	19,0%	9,2%
4	Yunanistan	2 426	3 100	27,8%	6,5%	4	Türkiye	3 064	4 245	38,6%	7,7%
5	Türkiye	2 151	2 824	31,3%	5,9%	5	İtalya	2 496	3 081	23,5%	5,6%
6	Fransa	1 267	1 576	24,4%	3,3%	6	Yunanistan	1 661	2 683	61,6%	4,9%
7	İspanya	951	1 245	30,8%	2,6%	7	Romanya	2 183	2 608	19,5%	4,7%
8	Hollanda	871	1 229	41,1%	2,6%	8	Ukrayna	799	1 752	119,3%	3,2%
9	Belçika	1 131	1 215	7,5%	2,5%	9	Hollanda	1 205	1 636	35,8%	3,0%
10	Ukrayna	406	1 151	183,5%	2,4%	10	ABD	673	1 595	137,0%	2,9%
	Toplam ihracat (FOB)	34 988	47 804	36,6%	100%		Toplam ithalat (CIF)	39 238	55 263	40,8%	100%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Tablo 19 2022 Yılında Bulgaristan'ın Ülke ve Mal Gruplarına Göre

İthalatı (Milyon Euro)	Tüketim Malları	Hammadde	Yatırım Malları	Enerji Kaynakları	Diğer İthalat	Toplam İthalat (CIF)
AB Ülkeleri	6 244	8 503	7 235	2 662	0	24 644
Avrupa (AB ve Balkanlar hariç)	927	2 318	600	5 403	0	9 248
Balkan Ülkeleri	1 116	3 526	777	344	0	5 762
Amerika	413	1 364	526	733	0	3 035
Asya	2 612	3 122	4 517	1 112	0	11 363
Diğer Ülkeler	136	855	133	88	0	1 212
Toplam	11 446	19 687	13 788	10 341	0	55 263
İhracatı (Milyon Euro)	Tüketim Malları	Hammadde	Yatırım Malları	Enerji Kaynakları	Diğer İhracat	Toplam İhracat (FOB)
AB Ülkeleri	7 819	12 131	8 007	3 426	0	31 383
Avrupa (AB ve Balkanlar hariç)	879	576	551	1 474	0	3 480
Balkan Ülkeleri	552	2 821	542	1 175	0	5 089
Amerika	329	530	576	1	0	1 436
Asya	848	1 564	955	327	0	3 694
Diğer Ülkeler	353	1 151	508	709	0	2 721
Toplam	10 780	18 775	11 139	7 111	0	47 804

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

BULGARİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL BAZDA DEĞERLENDİRMESİ**Tarım****Genel Durum**

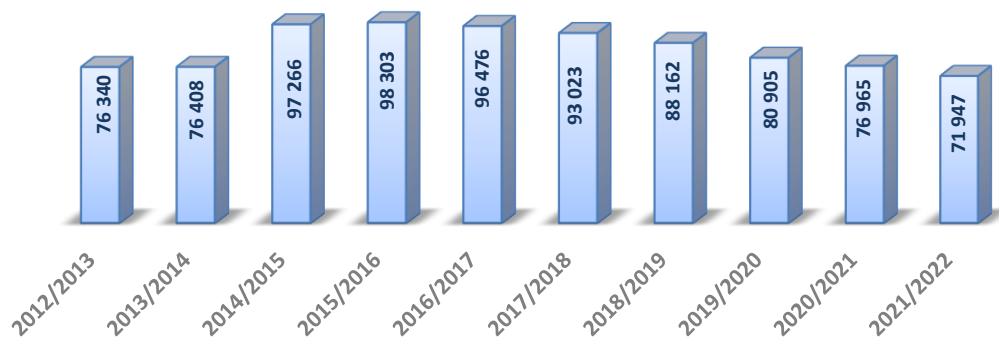
Bulgaristan toprakları, iklim yapısı itibarıyla olumlu koşullar ihtiva etmekte ve tarıma elverişli bir yapı arz etmektedir. Ancak sektörün modernleşmesi, gelirlerin artması, çiftliklerin büyümesine rağmen düşük katma değer ve üretimdeki dengesizlikler hususlarında sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Tarım sektörü diğer ekonomik faaliyet alanlarına yönelik farklı hizmetlerin sunulmasını sağlayarak da gıda ürünleri ticaretinde pozitif dış ticaret dengesi oluşmasına katkı sağlamaktadır. Tarım-hayvancılık sektörü ve tarıma/hayvancılığa bağlı diğer sektörler ülke GSYİH'nın neredeyse %30'unu oluşturmaktadır. Sektörün, kırsal bölgelerin gelişiminde ve istihdamında da rolü büyüktür. Bu sebeple tarım, Bulgaristan ekonomisinde ana sektörlerden biri olup, kilit bir öneme sahiptir.

AB'ye üyelik, finansman imkanlarından dolayı sektörün yenilenmesini ve kapasite artırımını büyük ölçüde güçlendirmiş, sektörel dış ticarete de ivme sağlamıştır. Bu kapsamda AB üyeliğini müteakip destek mekanizmaları çeşitlendirilmiş ve çiftçiye sağlanan destek miktarında da artışa gidilmiştir. Söz konusu destekler, yatırım bazlı doğrudan kaynak dağıtımı çerçevesinde olabilmekle beraber, vergide indirim, sigorta yardımı, uluslararası organizasyonlara katılım yardımı, yakıt desteği gibi kalemlerde de sağlanmaktadır.

Bulgaristan'da tarımsal arazilerin toplam büyüklüğü 5,23 milyon hektardır (ülke topraklarının yaklaşık %47'si). 2021 yılında kullanılan tarımsal araziler yaklaşık 5.046.597 hektardır (ülke topraklarının %45,5'i).⁵

Bulgaristan'da kayıtlı tarımsal üreticilerin sayısı 2021/2022 döneminde yıllık bazda 5.018 azalarak (%6,5) 71.947 olmuştur.

Şekil 20 Yıllar İtibariyle Kayıtlı Tarımsal Üretici Sayısı

Kaynak: Bulgaristan Tarım Bakanlığı

2018-2022 döneminde tarım sektörü yıllık çıktısı 4-6,58 milyar euro arasında gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün Bulgaristan ekonomisindeki payı 2021-2022 yıllarında %5 olarak gerçekleşmiştir.

⁵ Tarım Raporu 2022, Bulgaristan Tarım Bakanlığı, sayfa 15-16

Aşağıdaki tabloda 2018-2022 döneminde Bulgaristan’da tarımsal üretimin sektörel dağılımı verilmiştir. 2022 yılında tarım sektörü çıktısı yıllık bazda %19,4 artarak 6,58 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Tarım üretiminde birinci sırayı hububat-bakliyat üretimi almıştır. İkinci sırada endüstriyel tarım ürünleri gelmektedir. Hayvancılık ürünleri ve hayvanlar Bulgaristan’ın tarım üretiminde 3. ve 4. sırada yer almaktadır.

Tablo 20 2018-2022 Yıllarında Bulgaristan'da Tarımsal Üretimin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)

No:	Ürünler	2018	2019	2020	2021	2022
1	Hububat/Bakliyat	1 443,7	1 499,8	1 333,7	2 264,7	2 805,1
2	Endüstriyel Tarım Ürünleri	890,9	856,8	852,3	1 318,2	1 521,0
3	Hayvancılık Ürünleri	489,5	484,1	497,9	509,5	628,2
4	Hayvanlar	457,1	492,5	505,3	494,0	570,6
5	Tarımsal Hizmet Ürünleri	256,5	251,7	236,2	279,3	314,6
6	Sebze	214,7	217,9	191,1	207,3	217,2
7	Meyve	172,2	170,6	175,6	184,7	196,6
8	Tarımsal Üretimden Ayrılmaz İkincil Faaliyetler	98,5	101,7	104,4	103,4	139,7
9	Silo Yem Bitkileri	90,4	73,3	67,1	88,0	112,5
10	Patates	51,2	44,0	37,4	43,2	50,3
11	Diğer Bitkisel Ürünler	19,0	18,1	20,9	17,6	21,1
	Toplam Tarımsal Üretim	4 183,8	4 210,4	4 021,9	5 509,8	6 577,0

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Not: Cari değerler, Bulgar levasının euroya endeksli olduğu 1,95583 kurundan levadan euroya çevrilmiştir.

Bitkisel üretim nihai tarımsal üretimin %74,9’unu, hayvansal üretim %18,2’sini, tarımsal hizmetler %4,8’ini, tarımsal üretimden ayrılmaz ikincil faaliyetler ise %2,1’ini teşkil etmektedir. 2022 yılında bitkisel üretimin lehine diğer ürün/hizmet gruplarının payında bir azalma olduğu dikkat çekmektedir. Payı en büyük olan hububat-bakliyat grubunda bir yılda ortalama tarımsal üretim artışının üzerinde meydana gelen %23,9’luk artış oranı bunun en önemli nedenlerindendir.

2022 yılında nihai tarımsal üretim değerinin oluşmasında en çok katkı sağlayan bitkisel ve hayvansal ürünler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 21 **2022 Yılında Nihai Tarımsal Üretime En Çok Katkı Sağlayan Bitkisel ve Hayvansal Ürünler**

Bitkisel Ürünler	Pay %	Milyon Leva	Milyon Euro	Değişim %
Buğday	28,3%	3 644,0	1 863,1	32,0%
Ayçiçeği	18,8%	2 422,9	1 238,8	22,7%
Tane mısır	10,9%	1 405,9	718,8	3,5%
Arpa	2,6%	328,7	168,1	40,4%
Kolza	2,5%	316,3	161,7	-5,4%

Hayvansal Ürünler	Pay %	Milyon Leva	Milyon Euro	Değişim %
Süt	6,7%	865,8	442,7	18,7%
Kanatlı	2,8%	355,6	181,8	21,2%
Domuz	2,7%	346,2	177,0	20,5%
Yumurta	2,1%	264,5	135,2	45,4%
Büyükbaş hayvanlar	1,7%	216,3	110,6	8,8%
Küçükbaş hayvanlar	1,5%	197,9	101,2	6,1%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Organik Tarım

Bulgaristan'da organik tarımın gelişimi için oldukça elverişli koşullar mevcuttur. Ekolojik bakımdan temiz bölgeler, iklim, ülkede tarımın geleneksel bir faaliyet olması, çevre ve kırsal bölgelere organik tarımın sağladığı faydaların farkına varılması ve tüketicilerin sağlıklı ürünlere talebinin giderek artması Bulgaristan'da organik tarımın gelişimini teşvik eden başlıca faktörlerdir. Tarım Bakanlığı verilerine göre 2021 yılı sonu itibarıyla kayıtlı organik tarım operatörleri bir yılda 931 azalarak 4.913 olarak gerçekleşmiştir. Bunlardan 4.352'si üreticidir, 286'sı organik tarım ürünleri işlemektedir ve 275'i bu ürünlerin ticaretini (ithalat, ihracat, toptan ve perakende satış) yapmaktadır. Organik tarım operatörleri ülkede kayıtlı toplam çiftçi sayısının %6,4'ünü teşkil etmektedir.⁶

Tarım Bakanlığı verilerine göre 2021 yılında Bulgaristan'da toplam tarım arazilerinin %1,7'si organik tarım ürünlerinin üretiminde kullanılmıştır. Organik tarımın yapıldığı arazi büyüklüğü 2021 yılında önceki yıla göre %25,7 oranında azalarak 86,3 bin hektar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Organik hayvancılık organik bitkisel üretime göre daha az gelişmiştir. Bulgaristan'da organik hayvan yetiştiriciliği sığır (10.408), koyun (19.873), keçi (8.108) ve arıları (219 bin aile) kapsamaktadır.

Bulgaristan Tarım Sektöründe Temel Sorunlar

- 2000 yılında tarım sektörünün ekonomiye katkısı %13 iken 2021 yılında bu oran %4 olup, payda %67'lik bir düşüş gözlenmesi;
- Düşük verimlilik;
- İhracatta ileri teknoloji ürün payının düşük olması;
- Uluslararası pazarlarda bölge ülkelerine nazaran daha düşük rekabet gücü;
- Tarım sektörü ile bilim dünyası arasındaki bağın yeterince güçlü olmaması;

⁶ Tarım Raporu 2022, Bulgaristan Tarım Bakanlığı, sayfa 50

- Arazi mülkiyetinde parçalanma;
- Tarımda dijitalleşme sürecinin yeterli düzeyde olmaması;
- Organik tarımın hedef odaklı ve verimli bir şekilde geliştirilmemesi;
- Ülkede tarım ürünlerini üreten ve işleyen şirketlerin koordineli çalışmaması;
- Hammadde-nihai ürün hattında tarım/hayvancılık sektörünün gıda sanayi ile bağının yeterince gelişmemiş olması;
- Yönetim becerisi, bilgi ve nitelikli işgücü eksikliği;
- Yetersiz sulama ve drenaj altyapısının sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarım sektörünün önünde engel teşkil etmesi;
- Bitkisel ve hayvansal üretim arasında dengesizlik;
- Yetiştirilen bitkisel ürünlerde çeşitliliğin olmamasının (çoğunlukla buğday, mısır, ayçiçeği ve kolza yetiştirilmektedir) ekilen ürün döngüsünü bilimsel temelden yoksun bırakması ve toprak yönetim süreçlerinde olumsuz etki yaratması;
- Erozyon ve mineralli gübrelerin kullanımı sonucunda toprak verimliliğinin gittikçe azalması;
- Ulusal ve AB fonlarından sektöre sağlanan desteklerin verimli kullanılamaması;
- Sektörü düzenleyen mevzuatın sektör dinamiklerinin ardında kalması

Sanayi

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2022 yılında Bulgaristan'da sanayi sektörü gayri safi katma değerini %29,5'ini oluşturmaktadır. Bulgaristan sanayinde önemli sektörler aşağıda sıralanmıştır:

- **Otomotiv:** 67 bin kişiyi istihdam eden sektörün yıllık büyüme oranı %8,6 olup, Bulgar ekonomisinin büyüme oranının üzerindedir. Sektörde 270'in üzerinde şirket faaliyette bulunmakta ve 4,3 milyar euro yıllık ciro gerçekleştirmektedir.
- **Elektronik:** Ekonominin büyüme oranı üzerinde olan sektörün yıllık büyüme oranı %8,92'dir. Sektörde 56 binin üzerinde kişi istihdam edilmekte, 3,7 milyar euro yıllık ciro sağlanmaktadır. Bulgaristan ihracatının %11'i elektronik sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir.
- **Metalürji:** Bulgaristan ekonomisine önemli katkısı olan sektörlerdendir. 2020 yılında metalürjide 5,2 milyar euroluk üretim gerçekleşmiştir. Sektörde demir-çelik üretiminin payı %16, demir dışı metal üretiminin payı %82 ve metal dökümünün payı %2'dir.
- **Makina ve donanım imalatı:** 1.000 civarında firmanın faaliyette bulunduğu ve 32 bin kişinin istihdam edildiği sektörde yıllık üretim yaklaşık 2 milyar euro büyüklüğündedir. Sektörün ülke ihracatına katkısı %4 civarındadır. Üretilen ürünlerin üçte ikisinden fazlası Avrupa pazarında satılmaktadır.
- **Kimya endüstrisi:** GSYİH'nın yaklaşık %4'ünü teşkil etmektedir. Sektörde çalışan sayısı 16 bin civarında olup, firma sayısı 1.600'ün üzerindedir.
- **Gıda ve içecek:** Sektör sanayi üretiminin yaklaşık beşte birini teşkil etmektedir. 100 bin civarında istihdam sağlayan sektörde işgal eden firma sayısı 6 bini aşmaktadır. Ekmek ve unlu mamuller, süt ve süt ürünleri, sığır ve kanatlı etinden ürünler, meyve-sebzeden konserve ve muhtelif ürünler ile şarap üretimi ana alt sektörlerdir.
- **Odun işleme ve mobilya:** GSYİH'nın %3'ünü aşan bir kısmı bu sektörde üretilmektedir. 4 bini aşkın firmanın işgal ettiği bu sektörde istihdam edilenlerin sayısı yaklaşık 55 bindir. Sektör ihracat ağırlıklı olup, Bulgaristan'da üretilen mobilya 70 ülkede pazar bulmaktadır.

Tablo 22 2022 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri

Ekonomik Faaliyet	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Sanayi Toplam	123,5	121,9	127,7	126,5	127,9	126,7	127,6	127,9	125,3	122,3	123,0	122,7
Madencilik	136,1	128,6	138,5	118,7	133,3	118,6	126,6	116,9	119,8	111,9	117,9	124,6
Buna dahil olanlar:												
Kömür	130,6	132,5	150,3	119,4	130,8	113,7	121,7	102,8	109,2	90,9	109,2	101,3
Metal cevheri	128,1	118,3	129,8	103,3	130,9	123,8	119,4	121,0	124,1	118,7	122,9	153,8
Metal dışı hammaddeler	147,7	147,2	151,6	144,6	139,9	141,2	141,1	142,6	147,8	145,3	142,1	136,3
İmalat Sanayi	127,8	126,8	129,3	133,3	135,4	133,1	131,0	132,5	134,5	135,0	132,2	135,9
Buna dahil olanlar:												
Gıda imalatı	122,7	119,9	128,2	128,7	129,3	121,8	117,6	129,1	117,7	117,7	111,4	122,3
İçecek imalatı	103,3	98,7	102,7	108,9	105,2	108,0	102,4	106,5	105,6	110,9	110,6	112,3
Tütün ürünleri imalatı	35,3	31,9	36,7	40,1	41,7	44,9	38,6	43,6	38,6	43,1	29,6	34,2
Giysi dışında tekstil imalatı	125,1	118,6	117,4	117,8	110,6	110,1	108,1	116,3	109,8	101,1	106,4	106,3
Giysi imalatı	81,6	78,3	86,1	88,0	86,3	82,4	80,3	77,5	82,2	83,7	79,3	80,1
Deri işleme, deriden ürün imalatı	77,2	74,7	71,0	72,4	70,5	69,2	66,7	65,4	67,0	66,7	64,5	64,5
Odun işleme ve mobilya dışında ahşap ürünler imalatı	99,2	97,3	108,2	105,4	106,8	89,8	93,7	85,8	84,7	87,7	91,2	83,9
Kağıt, karton imalatı	106,3	105,3	108,2	107,1	111,2	108,2	111,1	106,9	101,0	112,6	111,6	103,7
Yayıncılık ve matbaa	121,1	111,8	117,5	118,6	119,6	109,9	112,9	109,9	109,3	112,3	105,5	106,4
Kimyasal ürün imalatı	156,0	148,5	144,6	132,4	135,7	123,3	121,4	112,6	116,0	110,2	132,1	141,9
İlaç imalatı	126,1	117,2	115,4	129,7	125,2	137,9	126,3	118,8	125,0	129,1	117,8	145,8
Plastik ve kauçuk ürünler imalatı	153,1	147,9	147,7	147,2	147,3	142,7	140,8	134,1	136,2	135,2	124,5	133,6
Diğer metal dışı mineralli hammaddelerden ürün imalatı	128,5	134,9	131,8	131,6	134,7	129,7	128,1	133,3	135,0	133,0	127,2	129,1
Metal imalatı	116,1	117,1	118,5	119,1	122,3	120,7	118,6	120,3	118,0	118,6	111,3	115,1
Makina ve teçhizat dışında metal ürünler imalatı	124,8	118,7	124,6	178,5	155,9	150,5	139,6	152,6	155,3	161,3	178,2	150,3
Bilgisayar ve haberleşme cihazları, elektronik ve optik ürünler imalatı	257,9	242,3	253,3	287,8	296,6	286,1	310,8	277,0	338,9	308,5	237,3	247,4
Elektrik tesisatı imalatı	155,1	155,7	158,6	164,7	167,1	166,2	165,4	164,5	168,4	166,6	170,5	179,6
Genel ve özel kullanımlı makina ve teçhizat imalatı	131,1	129,8	132,7	132,1	136,4	131,1	135,1	134,7	129,6	133,6	125,4	121,5
Otomobil ve römork imalatı	138,7	149,8	154,9	137,8	141,9	160,5	143,0	159,0	163,4	160,1	167,9	186,0
Otomobil dışında araç üretimi	212,7	248,5	219,6	241,8	266,1	293,8	335,2	311,4	330,4	363,1	338,5	332,1
Mobilya imalatı	121,7	117,3	116,1	109,9	115,5	110,5	108,3	98,5	105,7	105,9	100,4	99,9
Başka yerde belirtilmemiş imalat	176,8	179,3	213,5	216,3	222,8	248,9	203,7	201,3	207,8	206,8	210,2	229,1
Tadilat, makina ve teçhizat montajı	112,1	118,7	136,9	118,9	151,1	120,8	124,6	137,2	131,7	121,3	118,2	118,9
Elektrik enerjisi, termik enerji ve gaz üretimi ve dağıtımı	103,9	103,1	116,0	101,7	97,8	111,2	125,1	126,0	92,7	67,5	91,9	79,3
Ara tüketim ürünleri	137,8	134,6	136,9	135,4	137,9	132,7	132,7	131,8	134,6	132,4	130,7	137,5
Enerji ürünleri	103,5	104,5	120,7	103,7	105,7	111,4	122,8	121,3	102,6	80,0	98,5	85,1
Yatırım ürünleri	136,7	135,0	141,7	165,9	167,5	161,7	162,8	165,7	168,9	168,4	166,8	159,9
Uzun vadeli tüketim ürünleri	147,4	147,8	144,0	149,9	152,8	167,6	155,5	146,2	151,9	175,1	156,9	160,0
Kısa vadeli tüketim ürünleri	108,9	105,9	112,1	115,8	115,3	112,7	107,7	110,6	109,1	110,9	104,7	110,6

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü**Not: 2015 yılı baz alınmıştır (2015=100)**

2022 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri adlı tablo, Bulgaristan’da 2022 yılında hangi sektörlerde 2015 yılına göre büyüme yaşandığı konusunu aydınlatmaktadır. 2015 sonuna göre 2022 sonunda sanayi üretiminde %22,7 oranında bir artış gözlenmiştir. İmalat sanayinde ve madencilikte yaşanan artış toplam artışın yönünü ve büyüklüğünü belirlemiştir. Bu sektörlerde gerçekleşen artışlar sırasıyla %35,9 ve %24,6 olmuştur. Elektrik enerjisi, termik enerji, gaz üretimi ve dağıtımında ise %20,6 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

Otomobil dışında araç üretimi, bilgisayar ve haberleşme cihazları, otomobil ve römork imalatı, elektrik tesisatı imalatı, metal cevheri ile makina ve teçhizat dışında metal ürünler imalatı sektörlerinde söz konusu yedi yıllık dönemde önemli artışlar gözlenmiştir. Tütün ürünleri, deri işleme ve deriden ürün imalatı, elektrik enerjisi/termik enerji ve gaz üretimi ve dağıtım, giysi imalatı, odun işleme ve mobilya dışında ahşap ürünler imalatı alanlarında ise önemli düşüşler kaydedilmiştir.

Ulaştırma ve Telekomünikasyon

Ulaştırma

Bulgaristan Türkiye, Batı Avrupa, Rusya ve Karadeniz bölgelerini birbirlerine bağlayan çok önemli uluslararası yol güzergahında stratejik bir konumdadır. Bulgaristan’ın Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz kentlerinin limanları ile Tuna Nehri üzerinde Rusçuk limanları bulunmakta ve böylece ülke gerek deniz, gerekse nehir taşımacılığında ulaşım imkanları sunmaktadır. Altyapının eski ve yetersiz olması ulaştırma sektörünün en büyük sıkıntısıdır ve halihazırda artan ulaştırma ihtiyaçlarını zor karşılayacak durumdadır. Konumundan dolayı ticari anlamda bölgede “köprü” görevini üstlenmesine rağmen, altyapısını yenilemediği ve geliştirmede olduğu durumda yük taşımacılığı sektörü tarafından komşu ülkeler lehine kolayca devre dışı bırakılabilecektir. Bu nedenle Bulgaristan, AB fonlarından da yararlanarak, ulaşım altyapısını yenileme ve genişletme çalışmalarını sürdürmektedir.

Karayolu Ulaştırması

Bulgaristan genelinde kuzeyden güneye dört, doğudan batıya üç ana karayolu şebekesi bulunmaktadır. Bulgaristan karayollarının toplam uzunluğu yaklaşık 20 bin km olup bunun sadece 825 km’si otobandır. Otobanlarda hız sınırı 140 km/saattir. Yolların %40’ı iyi, %27’si orta iyi, %33’ü ise kötü durumdadır ve gittikçe karayolu durumunun kötüleştiği dikkat çekmektedir. Belediye yollarının toplam uzunluğu da yaklaşık 20 bin km’dir.

Tablo 23 **Bulgaristan Karayolları (31.12.2020 itibariyle)**

Yol Sınıfı	Uzunluk (km)
Otoyol	825
1. sınıf	2.879
2. sınıf	4.019
3. sınıf yollar ve yol bağlantıları	12.219
Toplam Uzunluk	19.942

Kaynak: *Usulal İstatistik Enstitüsü*

Bulgaristan uluslararası karayolu şebekesini gösteren harita aşağıda sunulmaktadır:

Harita 3 **Bulgaristan Üzerinden Geçen Pan-Avrupa Transit Koridorları**

Bulgaristan'ı IV, VII, VIII, IX and X no'lu Pan-Avrupa Transit Koridorları kat etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Avrupa'nın toplam 10 ana ulaşım arterlerinden beşinin Bulgaristan üzerinde kesiştiği görülmektedir.

Avrupa IV. No'lu Ulaşım Koridoru: Almanya'nın Dresden kentinden başlar, Sofya üzerinden ikiye ayrılarak İstanbul ve Selanik'e ulaşır. Bulgaristan topraklarındaki uzunluğu (Vidin-Sofya-Kulata) 446 km'dir. Sofya-Kulata arasındaki bölüm ayrıca "Struma Otoyolu" olarak da anılmaktadır. Struma otoyolunun 1'nci, 2'nci ve 4'ncü lotları kullanıma açıktır. 3'ncü lotun Blagoevgrad-Krupnik arasındaki kısmı halen yapım aşamasında olup, Jeleznitsa tüneli ile Krupnik-Kresna arasındaki kısmının yapım işleri projenin finansmanı konusunda sıkıntılar olduğu için henüz başlayamamıştır. Sofya çevre yolunu Struma otobanına bağlamak amacıyla inşa edilen 19 km uzunluğundaki Lyulin Otobanı projesini 137,4 milyon euroluk teklifiyle Türk Mapa-Cengiz ortaklığı kazanmış ve tamamlamıştır. 2018 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Lyulin otobanı kısa olması nedeniyle Struma otobanının bir parçası haline getirilmiştir.

Bulgaristan'ın Vidin kentini Romanya'nın Kalafat kentine bağlayan Tuna üzerindeki 2. köprü Haziran 2013'te kullanıma açılmıştır.

Avrupa VII. No'lu Ulaşım Koridoru: Rotterdam'dan başlayıp Sulina'da biten ve Ren, Main ve Tuna nehirlerini bağlayan su yoludur.⁷

⁷ Bulgaristan Bölgesel Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Kalkınma Stratejisi 2012-2022

Avrupa VIII. No'lu Ulaşım Koridoru: Adriyatik Denizi'ni Karadeniz'e bağlar. Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'ı kat eder. Bulgaristan topraklarındaki (Gyueşevo sınır kapısı, Pernik-Sofya-Burgaz-Varna) uzunluğu 639 km'dir. Burgaz-Varna arasındaki kısmın ileride "Karadeniz Otobanı"nın bir parçası olması planlanmaktadır. Bu koridorun Sofya-Burgaz arasındaki bölümüne "Trakya Otobanı" denmektedir. Trakya otobanı 4. lotunun 15 Temmuz 2013 tarihinde kullanıma açılmasıyla otoban tamamıyla faaliyete geçmiştir. Otobanın Karnobat-Burgaz arasındaki 45 km'lik bölümünün yapımını Türk sermayeli "Doğuş-Eko" Konsorsiyumu kazanmış ve zamanında tamamlayarak teslim etmiştir.

Karadeniz Otobanı: Trakya Otobanı'nın bir uzantısı olacak, Burgaz-Varna güzergahı üzerinde inşa edilecektir. Toplam uzunluğu 103 km olarak planlanmakta olup, sadece Varna – Priseltsi arasındaki 8 km'lik kısmı inşa edilmiştir. Söz konusu otoban için finansman arayışları devam etmektedir, otobanın toplam yapım maliyetinin 470 milyon euro olacağı hesaplanmaktadır. Finansman alternatifleri arasında yap-işlet-devret modeli de bulunmaktadır.

Avrupa IX. No'lu Ulaşım Koridoru: Finlandiya'nın Helsinki şehrini Yunanistan Dedeğaç şehrine bağlar. Bulgaristan topraklarındaki (Ruşçuk – Tırnova – Gabrovo – Eski Zağra – Dimitrovgrad – Kırcaali) uzunluğu 455 km'dir. Bu koridorun Kırcaali – Podkova arasındaki bölümü 2007-2013 AB Ulaştırma Operasyonel Programı çerçevesinde finanse edilmiş olup 2014 başında tamamlanmıştır. Bu bölümün bitmesiyle Kırcaali – Yunanistan sınırı güzergahının tamamı yenilenmiş bulunmaktadır.

Şipka Tüneli: Balkan Dağları altından geçecek olup Gabrovo'yu Şipka'ya bağlayacaktır. Şipka tüneli Gabrovo Çevre Yolu'nun (E-85) bir parçası olacaktır. Uzunluğunun 3,2 km olması planlanmaktadır. 2021 yılında yüklenicisi seçilen projeye ilişkin birçok hata ve belirsizlik de gündemdedir. Bundan dolayı 2026 yılının yaz aylarında bitmesi beklenen inşaat işlerinde gecikmeler yaşanmakta olup, proje bitimi 2027 yılına ertelenmiştir.

Avrupa X. No'lu Ulaşım Koridoru: Orta Avrupa'dan Sofya'ya uzanır, burada iki kola ayrılarak Selanik'e ve İstanbul'a ulaşır. TEM otoyolunun uzantısıdır. Yolun Kalotina sınır kapısı ile Sofya arasındaki uzaklığı 60 km'dir. Avrupa Otoyolu olarak bilinen bu güzergahta Slivnitsa-Sofya Çevre Yolu kısmında yapımı devam eden 16,4 km'lik bir bölüm bulunmaktadır. Orizovo (Filibe yakınlarında) ile Kapitan Andreevo (Türkiye sınırı/Kapıkule) arasındaki bölüme Bulgaristan'da Maritsa (Meriç) Otobanı denmektedir. Maritsa otobanı yapım projesi, AB fonlarından finansmanı sağlanan Ulaştırma Operasyonel Programına dahil edilmiştir. Projenin toplam tutarı 203,8 milyon eurodur. Yapımı iki lota ayrılmış olup, Orizovo - Dimitrovgrad arasındaki lot 2 28.05.2015 tarihinde, Dimitrovgrad – Harmanlı arasındaki lot 1 29.10.2015 tarihinde tamamlanıp kullanıma açılmıştır. Böylece Sofya-Kapıkule mesafesi 2,5 saate inmiştir.

Hemus Otobanı: Otobanın Bulgaristan'ın kuzeyini katederek Başkent Sofya ile Varna kentini birbirine bağlaması amaçlanmaktadır. Söz konusu otobanın E70, E772 ve E83 No'lu birinci sınıf yolların güzergahı üzerinde inşa edilmesi planlanmaktadır. Otobanın Sofya-Yablanitsa arasındaki 79 km'lik kısmı ve Şumnu-Varna arasındaki 88 km'lik kısmı yıllar önce tamamlanmış olup, kullanıma açıktır. Otobanın Yablanitsa-Boaza arasındaki kısmı 2019 yılında tamamlanmıştır, Belokopitovo-Buhovtsi arasındaki kısım ise yapım halindedir.

AB fonlarının 2021-2027 planlama döneminde AB finansmanı ile gerçekleşecek birkaç kilit yol projesinde gelişmeler beklenmektedir. Bu projeler Struma otobanının Krasna Geçit kısmı (Krupnik-Kresna arasındaki lot 3.2), Şipka tüneli ile doğrudan bağlantılı Rusçuk – Veliko Tırnovo otobanıdır. Vidin-Botevgrad yüksek hız yolunun kısmi yapımı, Karadeniz otobanının inşa edilmesi ve Hemus otobanının tamamlanması orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen diğer büyük yol altyapı projeleridir.

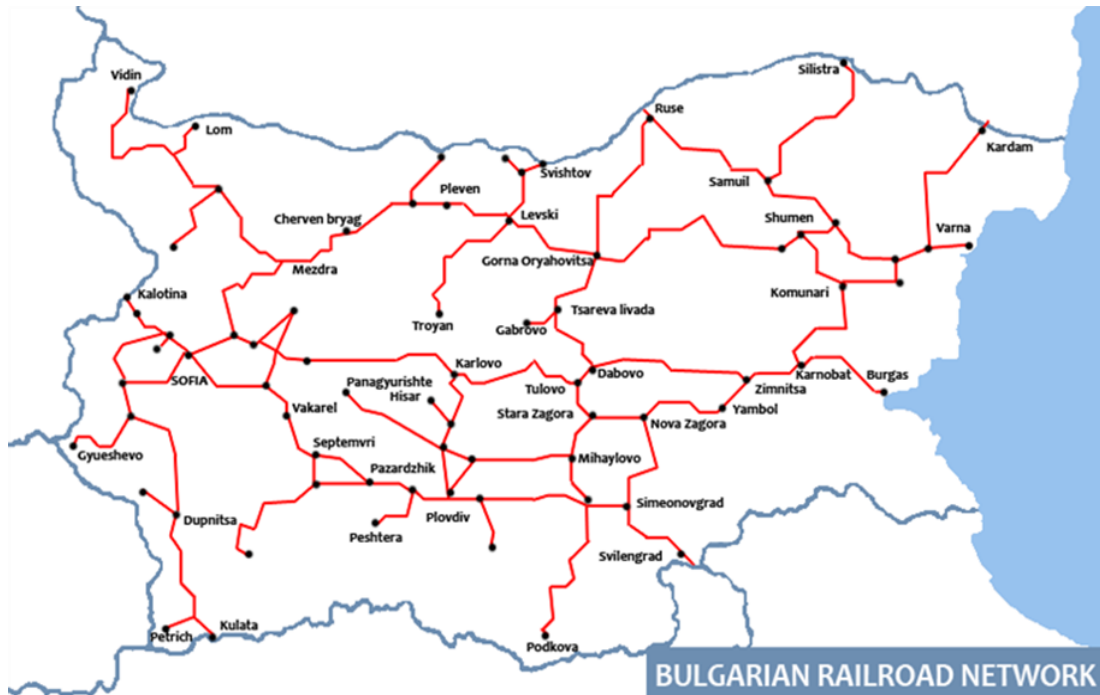
Demiryolu Ulaştırması

Bulgaristan'ın demiryolu ağı bütün ülke üzerine yayılmış olup oldukça kapsayıcıdır. Ağın büyük bir kısmının elektrifikasyonu yapılmıştır. Mevcut taşıma hizmeti talebinden daha büyük talebi karşılayabilecek kapasitede olan ağın durumu geciken tadilatlar nedeniyle kötüdür. Bu nedenle trenlerin azami hız sınırı düşük, seyahat süreleri uzun, konfor düşük, işletme maliyetleri yüksektir. Güvenlik, haberleşme ve güç kaynağı sistemleri hem teknolojik hem fiziksel anlamda eskidir. Bu nedenlerle demiryolu üzerinden gerçekleşen hizmetin kalitesi düşüktür. Ancak son yıllarda, AB fonlarının da desteği ile demiryolu altyapısında bazı önemli hatlar üzerinde modernizasyon işleri yapılmaktadır. Dolayısıyla ülke demiryolu altyapısının uzun vadede potansiyel vadeden bir yapıya kavuşturulacağı değerlendirilmektedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2022 yılında ülkenin demiryolu toplam uzunluğu, 3.034 km tekli hatlar, 995 km çift hatlar olmak üzere 4.029 kilometredir.

Diğer taraftan, 1.410 km tren istasyonu rayları, 153 km dar ve geniş hatlar da demiryolu altyapısına dahildir. Demiryolu ağı üzerinde 47,9 km uzunluğunda 186 tünel, 42,2 km uzunluğunda 999 köprü, 757 demiryolu geçidi, 298 tren istasyonu mevcuttur.⁸

Harita 4 **Bulgaristan Demiryolu Haritası**

⁸ 2019-2023 Demiryolu Altyapısını Geliştirme ve Kullanım Programı, Ulaştırma, Bilgi Teknolojileri ve Haberleşme Bakanlığı, 2018, sayfa 28

Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz limanlarının ve Tuna üzerinde Vidin, Lom, Sviştov, Ruse-İztok (Doğu Rusçuk) ve Ruse-Zapad (Batı Rusçuk) limanlarının demiryolu ağı ile bağlantıları bulunmaktadır.

Tablo 24 **Bulgaristan’da Demiryolu Transit Mesafeleri (km)**

İstasyon	SC Dragoman/Dimitrovgrad	UK Varna Feribot/Odessa	RO Vidin/Golentsi	RO Rusçuk/Giurgiu Nord	RO Kardam/Negru Voda	GR Kulata/Promahon	GR Svilengrad/Dikea	TR Svilengrad/Kapı Kule
Dragoman/Dimitrovgrad	0	549	337	473	654	271	360	376
Kardam/Negru Voda	654	118	730	310	0	811	441	457
Kulata/Promahon	271	706	494	630	811	0	517	533
Rusçuk/Giurgiu Nord	473	205	520	0	310	630	390	406
Svilengrad/Dikea	360	336	583	390	441	517	0	16
Svilengrad/Kapı Kule	376	352	599	406	457	533	16	0
Varna Feribot/Odessa	549	0	625	205	118	706	336	352
Vidin/Golentsi	337	625	0	520	730	494	583	599

Kaynak: BDZ

Bulgaristan Demiryolu İşletmeleri (Bulgarski Darjavni Zeleznitsi - BDZ) demiryolu taşımacılığını sağlamakta olup, Bulgaristan Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığına bağlıdır. 2002’de kurulan Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi (NRIC) ise demiryolu altyapısının geliştirilmesini, bakımını, modernizasyonunu sağlamaktadır.

Bulgaristan Devlet Demiryolları (BDZ) şirketi uzun vadede trenlerin kademeli yenilenmesine ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede yeni demiryolu levazımı alımları ve ulusal demiryolu altyapısına yatırımlar odak konulardır. BDZ, alımlara ilişkin planlarının birkaç aşamada gerçekleşeceğini açıklamıştır. İlk aşamada lokomotif, yolcu vagonları ve dizel trenlerin (Siemens Desiro) yenilenmesi gerçekleşecektir. İkinci aşama birinci aşamayla paralel yürütülecek olup, bu aşamada 2030 yılına kadar 10-15 yeni dizel treninin ve 30-50 yeni yolcu vagonunun kamu ihaleleri ile alımı gerçekleşecektir. Söz konusu tren ve vagonlar orta ve uzun mesafelerde kullanılacaktır. 2030’dan sonra, üçüncü aşamada, kullanım süreleri sona eren Siemens Desiro trenlerinin ve uluslararası hatlarda kullanılan yolcu vagon ve lokomotiflerin kademeli olarak yenileri ile değiştirilmeleri planlanmaktadır.

Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi son yıllarda AB fonlarından sağlanan kaynaklarla Sofya-Filibe, Filibe-Burgaz, Sofya-Dragoman, Sofya-Pernik-Radomir, Sofya-Elin Pelin, Kostenets-Septemvri demiryolu hatlarının modernizasyonu, Sofya demiryolu bağlantı noktasının Sofya-Voluyak kısmı ile Filibe demiryolu bağlantı noktasının geliştirilmesi, Bulgaristan - Kuzey

Makedonya arasında demiryolu bağlantısının tesis edilmesi, Karnobat-Sindel hattı üzerinde gerekli donanımın kurulmasına ilişkin çalışmaları yürütmektedir.

Değeri KDV hariç 1,024 milyar leva (524 milyon euro) olan ve üç lottan oluşan Elin Pelin – Kostenets demiryolu hattı modernizasyon projesi için 2019 yılının başında ihale açılmış, Elin Pelin – Vakarel lotunu Cengiz ve Duygu firmalarından oluşan Türk Cen-Duy JP Elin Pelin konsorsiyumu kazanmıştır.

2021-2027 planlama döneminde Elin Pelin-Kostenets ile Sofya-Pernik-Radomir demiryolu hatlarının modernizasyonunun tamamlanması, Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasında demiryolu bağlantısının tesis edilmesi, Karnobat-Sindel hattı üzerinde gerekli donanımın kurulması öngörülmektedir. Bu dönemde demiryolu projeleri için 590,2 milyon euro AB fonlarından ve 196,7 milyon euro devlet bütçesinden olmak üzere toplam 786,9 milyon euro tahsis edilmiştir.

Sofya Metrosu:

Sofya'daki metro Bulgaristan'da ilk ve tektir. Metro halihazırda 4 hattan oluşmaktadır. Toplam uzunluğu 52 km'dir, istasyon sayısı ise 47'dir. Sofya metrosu, Metropoliten EAD tarafından işletilmektedir. Türk Doğu İnşaat ve Ticaret A.Ş. Sofya metrosunun yapımının belli kısımlarını gerçekleştirmiş, 2027 yılında tamamlanacak olan 3'üncü hat "Slatina hattı" 4'üncü etabının yapımını da üstlenmiştir.

Limnlar

Deniz taşımacılığı, enerji tasarrufu sağlayan ve çevre dostu bir taşımacılık türüdür. Diğer taraftan limanlar, birkaç ulaşım kanalı arasında bağlantı sağlayan noktalardır. Bu nitelikleriyle limanların ülke ulaştırma ve lojistik sektörü üzerinde, bunun da ötesinde, ulusal ekonomi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Bulgaristan'ın ithalat/ihracatının yarısından fazlası limanlar üzerinden yapılmaktadır. Bulgaristan limanlarının her faaliyet alanına hizmet sunmasına rağmen burada işlem gören yükler genellikle petrol sanayi, metal işleme sanayi, enerji, inşaat, tarım, kimya sanayi, hafif sanayi, eğlence ve turizm sektörleri çerçevesinde taşınan yüklerdir. Limanlar intermodal terminallerinin konumlanması, Avrupa ulaştırma koridorları üzerinde olacak modern lojistik merkezlerinin kurulması bakımından önemli merkezlerdir.

Bulgaristan'ın Karadeniz'de Burgaz ve Varna kentlerinde birer önemli limanı bulunmaktadır.

Varna Limanı

Kamuya ait Pristanishte Varna EAD şirketinin işlettiği Varna limanı, ana karanın 30 km içine kadar sokulan Varna Körfezi'nde bulunmakta olup, Batı ve Doğu Varna, Balçık Limanları ile Varna Elektrik Santrali Terminali'nden oluşmaktadır. Batı Varna Limanı ile Balçık Limanı arasındaki uzaklık yaklaşık olarak 70 km'dir. Varna Batı ve Doğu Limanları ise 30 km uzunluğundaki bir kanal ile birbirine bağlı olup, kanal içerisinde derinlik 16 metredir. Varna Doğu Limanı'nda yıllık 4,1 milyon ton yük işlem görmektedir. 14 gemi yeri, 11,5 m derinlik, 2.345 m kıyı uzunluğu, 97,6 bin m² açık ve 41,6 bin m² kapalı depo alanı, 24 adet vinç özellikleri arasındadır. Varna Batı Limanı ise Bulgaristan'ın konteyner kapısı olarak tasvir edilmiş olup yılda 103 bin konteyner söz konusu limanda işlem görmektedir. 19 gemi yeri, 10,5 m derinlik,

3.430 m kıyı uzunluğu, 346,4 bin m² açık ve 21 bin m² kapalı depo alanı, 25 adet vinç ise bu limanın özellikleridir. Liman hakkında daha ayrıntılı bilgi <http://www.port-varna.bg/index.php?l=1&m=1&p=1> sitesinde mevcuttur.

Burgaz Limanı:

Burgaz Limanı, Karadeniz bölgesinde en büyük limanlardan olup, ulusal önem taşımaktadır. Limanı iki şirket işletmektedir.

Bunlardan biri özel BMF Port Burgas (<https://navbul-portburgas.com/?lang=en>) şirkettir. BMF Port Burgas, 2012 ve 2013 yıllarında imtiyaz sözleşmeleri ile Burgas İztok-2 ile Burgas Zapad terminallerinin operatörlüğünü 46 yıl 8 ay süreliğine üstlenmiştir. Söz konusu terminallerde sıvı ve dökme yükler, hububat yükleri, konteynerler, proje bazında yükler işlenmektedir. Bunun yanı sıra bir lokomotif tamir deposu da şirketin işlettiği alanlar arasındadır.

Diğer işletici kamuya ait Port Burgas EAD (<https://port-burgas.bg/>) şirkettir. Söz konusu operatör, ikinci büyük operatör olup, Burgas İztok-1 terminalini işletmektedir. Burgas İztok-1 terminalinde genel ve dökme yükler işlem görmektedir. Temel bilgileri şöyledir: Toplam rıhtım uzunluğu 1.950 m, 14 gemi yeri, 50 bin m² açık depo alanı, 35 bin m² kapalı depo alanı.

Tuna Üzerinden Ulaştırma

Tuna nehri, Avrupa kıtasında jeopolitik ve ekonomik öneme sahiptir.

Harita 5 Tuna Bölgesinin Lojistik Potansiyeli

Nehir, 10 ülkeyi kat etmektedir: Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Moldova üzerinde 50'den fazla liman, 40'tan fazla köprü bulunmaktadır. Tuna'nın en önemli limanları Izmayil (Ukrayna), Galati ve Braila (Romanya), Rusçuk (Bulgaristan), Belgrad (Sırbistan), Budapeşte (Macaristan), Bratislava (Slovakya), Viyana (Avusturya) ve Regensburg'dur (Almanya). Tuna'nın ekonomik kullanımı genellikle yük taşımacılığı ile açıklanmaktadır. Çelik, kağıt, petrol, kimyasal ürünler, makina mühendisliği ürünleri genellikle Tuna üzerinden taşınmakta, bazı kargo hizmetleri de bu yoldan gerçekleştirilmektedir. Ancak sayılan avantajlara rağmen, Bulgaristan'da karayolu taşımacılığının gelişmiş olması, düşük fiyatlarla ve kısa teslimat süreleriyle rekabetçi koşullar yaratması Avrupa'ya yapılan yük taşımacılığında Tuna nehrinin kullanımını sınırlamaktadır.

Rusçuk, Vidin, Nikopol, Tutrakan, Silistre, Sviştov, Oryahovo, Lom Bulgaristan'ın Tuna nehri üzerindeki limanlarıdır. Bunlardan Rusçuk limanı en büyüğüdür. Rusçuk limanı, ana Avrupa ulaşım koridorlarının geçtiği, deniz-demiryolu-karayolu ulaşım imkanlarının birleştiği önemli bir multimodal merkezdir. Rusçuk-Varna limanları arasındaki demiryolu bağlantısı Rhein-Main-Tuna-Karadeniz güzergahı üzerindeki yüklerin yolunu oldukça azaltmakta, netice itibarıyla nakil sürelerini ve maliyeti düşürmektedir. Tuna üzerindeki limanların çoğu 20. yüzyılın başında inşa edilmiştir. Limanlardaki ana sorun, eskimiş makina-teçhizatın yenilenmesi, bakım ve onarımın sağlanması çerçevesinde yeterli yatırımların yapılmamasıdır.

Havayolu Ulaştırması

Bulgaristan, gelişmiş bir havacılık sektörüne ve bu alanda modern hizmet sunacak bir altyapıya sahiptir. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte 2007'de ilk defa "open sky" (hava taşımacılığında serbestleştirme) uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu uygulama çerçevesinde Bulgar hava sahası AB'de uçuş izni olan tüm havayolu şirketlerine açılmıştır.

Bulgaristan'da; Sofya (<https://sofia-airport.eu/en/>), Burgaz (<https://burgas-airport.bg/en/node>), Filibe (<https://www.plovdivairport.com/en>), Yukarı Rahova (Gorna Oryahovitsa) (<http://www.gornaoryahovitsa-airport.bg/index-en.htm>) ve Varna Havalimanları (<https://varna-airport.bg/en/node>) uluslararası nitelikte hizmet vermektedir. Yukarı Rahova (Gorna Oryahovitsa) Havalimanı'ndan ise sadece charter ve özel uçuşlar yapılmaktadır.

İntermodal Terminaller

Tablo 25 **Faaliyette Olan İntermodal Terminaller**

	İntermodal Terminal	Sahibi	Ulaşım Türü	Aşama
1	Filibe	Ulusal Demiryolu Altyapı Şirketi (NRIC) - kamu	Karayolu, demiryolu	İmtiyaz olarak verilmiştir
2	Stara Zagora	Metalimpex - özel	Karayolu, demiryolu	Faal
3	Dragoman	NRIC - kamu	Karayolu, demiryolu	Faal
4	Burgaz, Dolno Ezerovo	Despred - özel	Karayolu, demiryolu, denizyolu	Faal

Kaynak: 2030 Yılına Kadar Bulgaristan'da Kombine Taşımacılığın Gelişimine İlişkin Ulusal Plan

İntermodal terminaller, karayolu, demiryolu ve su taşımacılığının imkanlarını birleştiren ulaştırma üsleridir. Bundan dolayı kilit rol oynayan merkezlerde kurulmaktadır. Söz konusu terminaller, iyi lojistik bağlantılarının sağlanması amacıyla yoğun yük akımı meydana getirmektedir. Son yıllarda intermodal taşımacılık Avrupa ve Bulgaristan'ın ulusal politikalarının önceliğidir. Ülkenin birçok yerinde konumlanacak geniş bir intermodal terminal ağının oluşturulması hedef olarak belirlenmiştir.

Filibe İntermodal Terminalini PIMK Holding Grup işletmektedir. Terminal Filibe'ye sadece 5 km uzaklıkta olan Todor Kableşkov Garının yanında bulunmaktadır. Terminalden Filibe - Çerkezköy arasında taşımacılık yapılmaktadır. Her bir seferde 34 konteyner yüklenebilmekte, patlayıcı ve yasak maddeler dışında her türlü ürün taşınabilmektedir. İntermodal terminalin yıllık kapasitesi 57.600 TEU'dur. Açıklanan tarifeler kapsamında terminal hizmetlerine erişim herkese açıktır.

Stara Zagora'daki intermodal terminal Metalimpex 2003 şirketi tarafından işletilmektedir. Plovdiv – Mihaylovo – Karnobat – Burgas ana demiryoluna çok yakın olan terminal 1990 yılından bu yana faaliyettedir. Sunulan hizmetlere dair herhangi bir fiyat çizelgesi açıklanmadığı için işletici firmanın potansiyel müşterilere eşit ve şeffaf muamele sağlamadığı değerlendirilmektedir.

Burgaz – Dolno Ezerovo intermodal terminali Burgaz limanından 15 km uzaklıktadır. Despred şirketine ait sınai alan üzerinde kurulu olan terminal Plovdiv – Karnobat – Burgas ana demiryolunun üzerinde bulunan Dolno Ezerovo garı ile bağlıdır. Tesis, 4.000 adet TEU depolamaya uygun özel bir konteyner alanı ile 20' ve 40' konteynerleri işleyebilen mobil vince sahiptir. Kamuya açık fiyat listesi olmadığı ve mesai saatleri belirtilmediği için işletici firmanın potansiyel müşterilere eşit ve şeffaf muamele sağlamadığı değerlendirilmektedir.

2010 yılında inşaat işleri tamamlanan Dragoman Ro-La terminali Ulusal Demiryolu Altyapı Şirketi'ne aittir. Terminalde 300 m kullanılabilir uzunluğu olan 3 adet raylı hat bulunmaktadır. Bekleyen kamyonlar için park alanı inşa edilmiştir. Halihazırda Dragoman garındaki terminal, Yunanistan – Pire konteyner terminalinden haftalık gelen blok-trenlerin işlemlerini yapmaktadır.

Yapımı öngörülen intermodal terminallerinden Rusçuk'ta inşa edilecek olanın projesinin finansmanı "Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı" kapsamında onaylanmıştır. Öte yandan, 2021-2027 dönemi "Ulaşım Bağlantıları" programı kapsamında intermodal operatörlerin desteklenebileceği yeni mekanizmanın 2023 sonbaharında açıklanması beklenmektedir. Bu program çerçevesinde sağlanacak finansman ile Ulusal Demiryolu Altyapı Şirketi sonraki intermodal terminallerini Sofya, Vidin, Yukarı Rahova, Varna ve Burgaz'da inşa etmeyi planlamaktadır.

Telekomünikasyon

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı telekomünikasyon alanında devlet politikalarını belirlemektedir. Öte yandan özerk bir devlet kuruluşu olan Haberleşme Denetim Komisyonu (<https://crc.bg/en>), devletin telekomünikasyon politikasını yürütmekte, telekomünikasyon faaliyetinin düzenlemesini ve kontrolünü gerçekleştirmektedir.

Bulgaristan’da A1, Yettel ve Vivacom GSM operatörlüğü yapmakta, ayrıca sabit telefon, mobil ve kablolu internet, kablolu TV hizmeti sunmaktadır. PowerNet ulusal çapta kablolu TV ve internet sağlayıcılarıdır. İnternet ve kablolu TV alanlarında faaliyet gösteren küçük firmalar da yerel çapta faaliyette bulunmaktadır. Bulsatcom Bulgaristan’da en büyük dijital uydu TV hizmeti sağlayıcısıdır.

Hizmetler

Bankacılık

Kredi Kuruluşları Yasası, istikrarlı ve güvenli bir bankacılık sisteminin garanti edilmesi ve mevduat sahiplerinin çıkarlarının korunması amacıyla kredi kuruluşlarının lisans almasını, faaliyetlerini sürdürmesini, denetimini ve sona erdirilmesini düzenlemektedir. Söz konusu yasa hükümlerine göre bankalar ve elektronik para kuruluşları kredi kuruluşları olarak kabul edilmektedir. Başka düzenleme getirilmediği sürece, özel yasa ile oluşturulmuş bankalar da Kredi Kuruluşları Yasası’na bağlıdır. Kredi Kuruluşları Yasası’na göre, kamuya açık bir biçimde mevduat ile iadesi yapılabilecek diğer değerleri çeken ve kendi risk ve hesabına kredi veya benzeri finansman sağlayan kuruluşlara banka adı verilmektedir.

Kamuya açık bir biçimde mevduat ve iadesi yapılabilecek diğer değerleri tutma, mevduat olarak değerli varlıklar tutma ve mevduat ve saklama kuruluşu olma görevlerini yalnızca Bulgaristan Merkez Bankası’ndan banka lisansı almış kişiler, Bulgaristan Merkez Bankası’ndan Bulgaristan Cumhuriyeti’nde şube açma aracılığıyla faaliyet gösterme lisansı almış merkezi üçüncü ülkede olan bankalar ve AB üyesi ülkelerin yetkili organlarından banka lisansı almış ve Bulgaristan Cumhuriyeti’nde doğrudan ya da şube açarak bankacılık hizmeti sunan bankalar yerine getirebilmektedir.

Banka, bir anonim şirket olarak kurulmaktadır. Kredi Kuruluşları Yasası’nda aksi öngörülmedikçe, bankalar Ticaret Yasası’na tabidir. Bankacılık faaliyetinin yürütülmesi için Bulgaristan Merkez Bankası’ndan lisans alınması gerekmektedir. Verilen lisanslar, Bulgaristan Merkez Bankası nezdinde tutulan sicile kaydedilmektedir. Merkez Bankası, kredi kuruluşlarına lisans verme koşullarını belirlemekte ve kredi kuruluşlarına verilen her lisans da Avrupa Komisyonu’na bildirmektedir. Banka kuruluş sermayesinin asgari düzeyi 10 milyon levardır (5,1 milyon euro). Banka, en az iki kişi tarafından ortaklaşa yönetilmelidir. Söz konusu kişilerden en az birinin Bulgarca bilmesi gerekmektedir.

Kredi Kuruluşları Yasası, AB üye ülkelerinde lisans almış bankaların Bulgaristan’daki faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler de getirmektedir.

Bulgaristan Merkez Bankası, bankaları ve üçüncü ülke bankalarının şubelerini denetleyen organdır. Aynı zamanda banka ve banka şubelerinin tasfiyesi veya kapatılması da Bulgaristan Merkez Bankası’nın müsaadesiyle yapılmaktadır.

Banka Denetim İdaresi, bankacılık sistemindeki süreç dinamiklerini ortaya koymak amacıyla bankaları varlıklarına göre üç gruba ayırmaktadır. Birinci grup, varlıkları baz alınarak belirlenen en büyük beş lisanslı bankadan oluşmaktadır. İkinci gruba diğer bankalar dahildir. Üçüncü grup ise yabancı bankaların Bulgaristan Cumhuriyeti’ndeki şubelerini kapsamaktadır. 30 Nisan

2023 itibariyle birinci gruba DSK Bank, UniCredit Bulbank, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria ve First Investment Bank dahildir. İkinci grup Central Cooperative Bank, Allianz Bank Bulgaria, ProCredit Bank (Bulgaria), Bulgarian Development Bank, Investbank, Bulgarian-American Credit Bank, TBI Bank, Municipal Bank, International Asset Bank, D Commerce Bank, Texim Ban ve Tokuda Bank bankalarından oluşmaktadır. Üçüncü gruba ise Citibank Europe - Bulgaristan Şubesi, ING Bank N.V. – Sofya Şubesi, BNP Paribas Personal Finance S.A. - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas S.A. - Sofya Şubesi, T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi, Vargold Bank AG - Sofya Şubesi ve Bigbank AS – Bulgaristan şubesi dahildir.

Bulgaristan Merkez Bankası (BNB) Nisan 2023 sonu itibariyle, bankacılık sektörü aktiflerinin 81,76 milyar euro olduğunu açıklamıştır. Brüt kredi portföyü 45,6 milyar euro, mevduat büyüklüğü 69,9 milyar euro olarak kayıtlara geçmiştir. Sistem bilançosunda öz sermaye 9,05 milyar euro seviyesindedir. Ocak-Nisan 2023 dönemi bankacılık sistemi karı 511 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Likidite tamponu 23,16 milyar eurodur.⁹

T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi yabancı banka şubesi olarak Bulgaristan bankacılık sektöründe hizmet sunmaktadır. T.C. Ziraat Bankası'nın Sofya, Filibe, Kırcaali, Varna ve Burgaz'da ofisleri bulunmaktadır. T.C. Ziraat Bankası Türk yatırımcılarına bazı özel imkanlar sunmaktadır:

- Bulgaristan'da yeni kurulan şirketin nakdi/gayrinakdi kredi imkanlarından faydalanmasının zor olduğu durumlarda, Ziraat Bankası'nın Türkiye'deki herhangi bir şubesi nezdinde önceden tesis edilmiş olan kredi limitlerinden yeni kurulan şirket faydalanabilmektedir. Bulgaristan'da enflasyona paralel olarak kredi faiz oranları daha düşüktür;
- Ayrıca, gayrimenkul teminatı ya da kefalet teminatı gerektiren kredilendirmelerde Bulgaristan'daki şirketin yeterli teminata sahip olmadığı durumlarda Türkiye'den sağlanacak gayrimenkul ipoteği, şahıs ya da grup şirketi kefaleti ile kredi ihtiyaçları karşılanabilmektedir;
- T.C. Ziraat Bankası ayrıca, Türkiye'den yapılacak yerli üretim makina ithalatlarına finansman imkanları sunmaktadır;
- T.C. Ziraat Bankası ile Türk Eximbank arasında yapılan anlaşmaya göre, Türkiye'den ithalat yapan Bulgaristan'da yerleşik firmalar Eximbank alıcı kredilerinden T.C. Ziraat Bankası aracılığı ile faydalanabilmektedirler;
- Uluslararası transferlerin T.C. Ziraat Bankası'nın Bulgaristan'daki şubeleri aracılığıyla daha hızlı ve daha düşük ücretle gerçekleştirme olanağı mevcuttur;
- Banka, yurtdışında TL hesap açma ve işlem yapma olanağı sağlamaktadır;
- Aynı dili konuşmanın sağladığı iletişim kolaylıkları sunmaktadır.

Türk sermayeli D Commerce Bank AD, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde lisanslı banka olarak faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu bankanın ülke çapında 40 civarında şubesi mevcuttur.

⁹ Bulgaristan Merkez Bankası'nın bankacılık sisteminin durumuna ilişkin 31 Mayıs 2023 tarihli bülteni

Turizm

Bulgaristan, Karadeniz kıyısındaki sahil şeridi, tarihi mirası, dağları, kaplıcaları, geniş düzlükleri, ırmakları, gölleri ve mağaraları ile hem yaz, hem kış, hem de kültür turizminde önemli bir potansiyele sahiptir.

Yaz turizmi Bulgaristan'ın geleneksel olarak güçlü olduğu turizm alanıdır. Ancak ülke Yunanistan, Türkiye, Mısır, Tunus gibi ülkelerle rekabet etmektedir. Kış tatili için gelen turistlerin büyük bölümü komşu Balkan ülkelerindendir. Son yıllarda Bulgaristan kültür ve SPA turizminde iyi gelişmeler kaydetmektedir. Bulgarların yurtdışında yaptıkları tatillerde ise Türkiye en çok tercih edilen destinasyonlardandır.

2020 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan koronavirüs pandemisi Bulgaristan turizm sektörünü en çok etkilemiştir. 2020 yılında gelen turist sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Turizm Bakanlığı verilerine göre 2020 yılında yabancı turist sayısı %71,1, toplam turist sayısı ise %50,9 oranında azalmıştır. 2021-2022 döneminde her ne kadar bu sayılarda artış olsa da 2022 yılında sadece Bulgar turistler pandemi öncesi seviyelere ulaşmış, toplam turist sayısı ise 7.621.234 olup, pandemi öncesi 2019 yılında ulaşılan rakamın %93,1'i kadar olabilmektedir. Turizmden sağlanan gelirler de aynı seyri izlemiştir. Pandemi yılı 2020'de %63,5 daralan gelirler, 1,38 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. 2021 ve 2022'de sırayla %48,1 ve %37,5 artış yaşanmasına rağmen 2019 yılı seviyelerine ulaşamamıştır. Nitekim, 2022 yılında turizm gelirleri 2,81 milyar euro olup, 2019 gelirlerinin %74,3'ü kadardır. 2022 yılında Bulgaristan'a en çok yabancı turist Romanya'dan (1.250.156 kişi), Yunanistan'dan (806.868), Türkiye'den (579.248), Almanya'dan (471.168), Polonya'dan (357.553) ve İngiltere'den (331.517) gelmiştir.

Sigortacılık

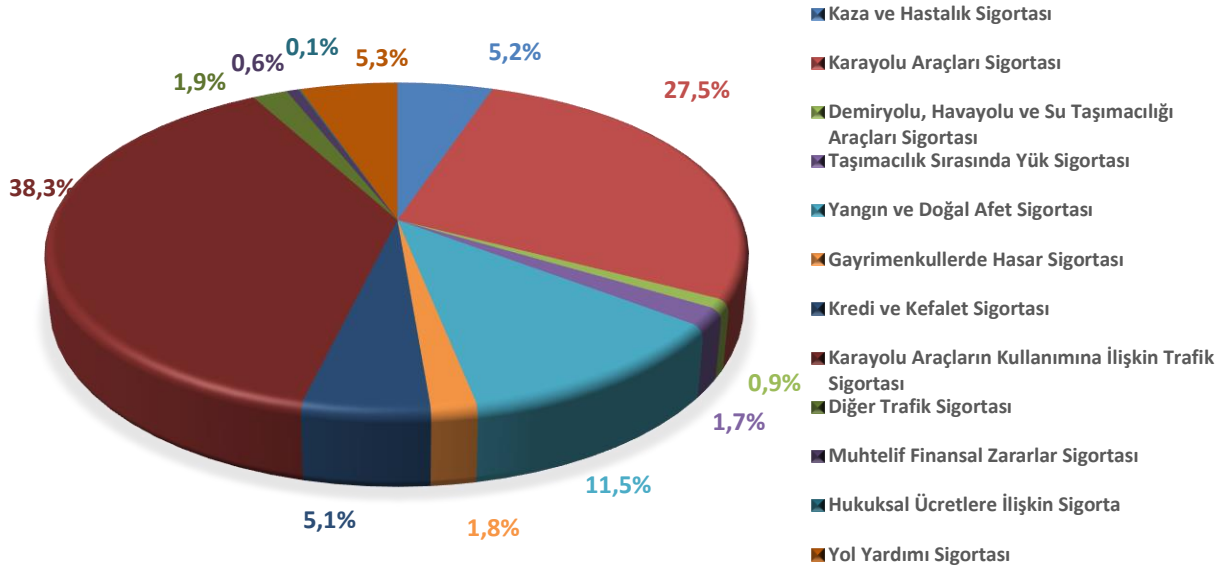
Finansal Denetleme Komisyonu, yürütme erkinden bağımsız bir kuruluş olup faaliyetlerini Parlamento'ya rapor etmektedir. Sermaye ve sigortacılık piyasalarında istikrar ve şeffaflık sağlamak, yatırımcıların ve sigorta yaptırımların haklarını korumak Finansal Denetleme Komisyonu'nun temel amaçlarıdır. Mevzuatı geliştirmek, lisans ve izin vermek, piyasa katılımcılarını denetlemek, ilgililer açısından önemli olabilecek piyasaya ilişkin bilgileri açıklamak Komisyon'un ana faaliyetlerinin çerçevesini oluşturmaktadır.

31 Aralık 2022 itibarıyla genel sigortacılık alanında 23 şirket, hayat sigortası alanında 10 şirket, reasürans alanında ise 9 şirket faaliyette bulunmuştur. 2022 yılında Bulgaristan'da şirketlerin genel sigorta prim gelirleri toplam 1,53 milyar euro olup, en çok gelir sağlamış şirketler Euroins (%15,24), Lev Ins (payı %14,94), Bulstrad Vienna Insurance Group (%11,42), DZI (%9,95) ve Armeec'tir (%7,85). Sektör şirketlerinin toplam hayat sigortası prim geliri 319,76 milyon euro olup, geliri en fazla olan şirketler DZI (%30,3), Bulstrad (%24,1), Allianz (%20,5) ve Unika'dır (%11,3). Reasürans prim gelirleri 2022 yılında 1,8 milyar euro olmuştur.¹⁰

Genel sigorta prim geliri içerisinde trafik sigortası (%38,3), karayolu araç sigortası (%27,5), yangın ve doğal afet (%11,5) toplam gelir içerisinde en büyük paya sahip olmuştur.

¹⁰ https://www.fsc.bg/?page_id=22138

Şekil 21 2022 Yılında Genel Sigorta Prim Gelirlerinin Dağılımı

Kaynak: Finansal Denetleme Komisyonu

Enerji

Bulgaristan'ın Enerji Sektörüne Genel Bir Bakış

Bulgaristan'ın enerji koridorlarının üzerinde bulunması, AB üyesi olarak enerji etkinliği ve çevre konularında birçok hukuksal yükümlülüğü yerine getirme zorunluluğu ülkenin enerji jeopolitiğinde etkin rol almasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, Bulgaristan Balkanlar'da ve Avrupa'nın bütününde enerji güvenliği açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun farkında olan Bulgaristan birçok uluslararası enerji projesinde yer almakta, bunun yanı sıra kendi inisiyatifiyle bazı uluslararası projelere önderlik yapmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan, ülke, Güneydoğu Avrupa'nın önde gelen elektrik enerjisi ihracatçılarından biridir ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha etkin kullanarak daha fazla elektrik ihracatı yapma potansiyeline sahiptir.

Bulgaristan'ın enerji sektörü köklü bir sektör olmasına rağmen küçük bir sektördür. Ülkenin önemli miktardaki yerel doğal kaynakları, güçlü yerel elektrik enerjisi üretimi, büyük petrol işleme kapasitesi bulunmaktadır. Ancak, elektrik dağıtım altyapısının eski ve yetersiz olması, elektrik üretiminde halen kömürün temel girdi olması, ülkenin ham petrol ve doğalgaz tedariklerinde çeşitliliğin kısıtlı olması arz güvenliği bakımından risk oluşturmaktadır. Nitekim 2022 yılında vuku bulan Ukrayna savaşı akabinde Rusya'ya uygulanan yaptırımlar kapsamında bu ülkeden doğalgaz ithalatı tamamen durmuş, Bulgaristan alternatif kaynak arayışına girmiş ve zorlu bir dönem yaşamıştır.

Bulgaristan'da enerji sektörüne ilişkin hukuki çerçeve AB mevzuatı ile uyumlu olup, "Enerji Kanunu", "Yenilenebilir Enerji Kanunu", "Nükleer Enerjinin Güvenli Kullanımına Dair Kanun" ve "Enerji Verimliliği Kanunu" başta gelen yasal düzenlemelerdir. Enerji sektörüne ilişkin

politikalar Bulgaristan Enerji Bakanlığı tarafından belirlenmekte, enerji piyasası Enerji ve Su Denetleme Komisyonu denetimi altında bulunmaktadır.

Stratejik önem arz eden enerji sektörünün temel altyapısı devlete aittir. Elektrik naklinin yapıldığı ağ, doğalgaz nakil altyapısı, nükleer enerji santrali ve ana termik santral söz konusu stratejik öneme sahip varlıklardır. Elektrik dağıtım hizmeti özel sektör eliyle gerçekleştirilmektedir.

Enerji Holdingi EAD şirketi %100 devlete ait olup, Bulgaristan enerji sektöründe kilit rol oynayan kamu şirketlerini şemsiyesi altında birleştirmektedir. Bu şirketler Maritsa İztok EAD madenleri (kömür madenleri), Maritsa İztok 2 EAD termik santrali (linyit kömürden elektrik üretimi), Kozloduy EAD nükleer elektrik santrali, NEK EAD (Ulusal Elektrik Şirketi, elektrik enerjisi üretimi, elektrik enerjisi merkezi olarak satın alımı ve satışı, dağıtım ağına bağlı tüketicilere elektrik enerjisi sağlama, elektrik enerjisi ithalatı ve ihracatı, yatırım faaliyetleri, enerji üretiminde enerji verimliliğine ilişkin önlemleri özendirme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir), ESO EAD (Elektrik Sistem Operatörü, elektrik enerjisi sisteminin cari planlamasını, sisteme ilişkin koordinasyon ve yönetim işlerini, ülke sisteminin diğer ülkelerin sistemleriyle ortak çalışmalarını, elektrik iletim ağının işletilmesi, bakımı ve güvenli çalışmasını gerçekleştirmektedir) ve Bulgartransgaz EAD'dir (gaz dağıtım noktalarına gaz tedariki, ülke toprakları üzerinden gaz transiti, Çiren gaz deposunu işletme). Bulgaristan Enerji Holdingi'nin faaliyet alanı, doğalgaz, elektrik enerjisi, termik enerji, kömür, diğer muhtelif enerji türleri ve enerji üretiminde kullanılan hammadde alanlarında üretim, nakil, transit, depolama, işletme, dağıtım, satış, satın alma ile iştigal eden şirketleri satın almak, işletmek, değerlendirmek ve satmak olarak tarif edilmiştir.

Ülkenin enerji sektörü elektrik üretimine dayanmaktadır. Elektrik enerjisi yerel nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerinde üretilmektedir. Elektrik üretimi, ülkenin ekonomik gelişmesi bakımından önemli rol oynamakta ve bölgesel planda elektrik ihracatını mümkün kılmaktadır. 2021 yılında ülkede 48 TWh brüt elektrik enerjisi üretimi gerçekleşmiştir. Söz konusu rakam önceki yıla göre %17 fazladır. Brüt elektrik üretiminin yapısında nükleer enerjinin payı %34,8, kömürün payı %37,1, doğal gazın payı %6,6, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %19,6, hidrolik santrallerinin payı %1,7, sıvı yakıtın payı %0,2'dir. 2021 yılında ülkede brüt elektrik enerjisi tüketimi yıllık bazda %4 artarak 39 TWh olarak gerçekleşmiştir. Nihai tüketim 32 TWh büyüklüğündedir. 2021 yılında elektrik ihracatı 11 TWh olup, önceki yıla göre %6'lık artış gerçekleşmiştir.¹¹

Bulgaristan'ın önemli miktarda kömür kaynakları bulunmaktadır. Bulgaristan, nükleer yakıtını Rusya'dan ithal etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Bulgaristan'ın doğal kaynaklarının yeterli seviyede işletilmediği değerlendirilmektedir. Burada su, güneş, biokütle, jeotermal ve rüzgar enerjisinde büyük potansiyel olduğu düşünülmektedir. Nitekim, son iki yılda yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişiminde büyük bir patlama görülmekte olup, bu trendin ilerleyen zamanda güçlenmesi beklenmektedir. Bunun nedeni, son 10 yılda yenilenebilir enerji projelerinin maliyetinde %80 oranında bir düşüş olması ve günümüzde bu üretimin göreceli olarak en ucuz olmasıdır. Ancak, ülkedeki fotovoltaik santrallerin %40 oranında artmasına rağmen elektrik ağına yeni güç bağlama kapasitesi çok kısıtlıdır.

¹¹ 2021 Yılında Bulgaristan Enerji Sektörü Durumuna ve Gelişimine İlişkin Bülten, Enerji Bakanlığı, sayfa 21

Enerji Piyasasının Serbestleştirilmesi

Serbestleştirme, sektörün yeniden yapılandırılmasının temel yapı taşlarından addedilmektedir. Bulgaristan enerji sektörünün bazı alanlarında tam serbestleşmiş piyasa koşulları olsa da yıllardır süregelen bir elektrik piyasası serbestleştirme süreci yaşanmaktadır. Halihazırda Bulgaristan elektrik enerjisi piyasasında hem düzenlenmiş piyasa segmenti hem serbestleştirilmiş piyasa segmenti bulunmaktadır.

AB'nin elektrik üretiminin, elektrik nakli ve dağıtım faaliyetlerinden ayrılmasına ilişkin genel şartlarının yerine getirilmesi çerçevesinde 2004-2007 döneminde dağıtım ağı (distribution grid) NEK şirketinden dağıtım operatörlerine devredilmiş, 2014 yılında Elektrik Sistem Operatörü EAD şirketinin NEK EAD'den resmen ayrılması ile de nakil ağı (transmission grid) da NEK'ten ayrılmıştır. Bu gelişme, piyasanın liberalleşmesi yolunda önemli gelişmelerden biridir. Bir taraftan, dağıtım ağı özelleştirilerek üç bölgeye ayrılmıştır. Bu çerçevede Electrohold (<https://electrohold.bg/bg/>) Batı Bulgaristan, EVN (<https://www.evn.bg/?lang=en-us>) Merkez ve Güneydoğu Bulgaristan, Energo-Pro (<https://energo-pro-sales.bg/en/homepage>) ise Kuzeydoğu Bulgaristan dağıtım ağını işletmektedir. Diğer taraftan, Elektrik Sistem Operatörü 2007 yılında NEK EAD'nin iştiraki olarak kurulmuş, 2009/72 sayılı Direktifin gereklerinin yerine getirilmesi çerçevesinde son aşama olarak 2014 yılında ana şirketten resmen ayrılmıştır. Elektrik Sistem Operatörü EAD, Bulgaristan'ın elektrik enerjisi sisteminin cari planlamasını, sisteme ilişkin koordinasyon ve yönetim işlerini, ülke sisteminin diğer ülkelerin sistemleriyle ortak çalışmalarını, elektrik iletim ağının işletilmesi, bakımı ve güvenli çalışmasını gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra şirket, Bulgaristan üzerinden elektrik transitini gerçekleştirmekte ve elektrik enerjisi piyasasını organize etmektedir.

Elektrik piyasasının liberalleştirilmesi çerçevesinde bir diğer önemli gelişme, Ocak 2016'da Bulgaristan Bağımsız Enerji Borsası'nın "bir gün sonra" şeması ile çalışmaya başlamasıdır. 2014 yılında Bulgaristan Bağımsız Enerji Borsası'nın elektrik enerjisi borsa satışları konusunda lisans almasının temel amacı olan efektif elektrik enerjisi piyasasının oluşturulmasına ilk adım, borsanın 2016 yılının başında reel anlamda faaliyete geçmesiyle atılmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında Enerji Kanununda yapılan değişiklikler ile 4 MW'ın üzerinde üretim kapasitesi olan elektrik üreticilerine serbest piyasaya elektrik satışlarını sadece Bağımsız Enerji Borsası aracılığıyla yapma ve 1 MW'ın üzerinde üretim kapasitesi olan yenilenebilir kaynaklardan elektrik üreten veya yüksek verimli kombine elektrik üretimi yapan şirketlere elektrik enerjilerinin tamamını Bağımsız Enerji Borsası'na sunma zorunluluğu getirilmiştir.

Elektrik piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin üçüncü önemli gelişme, 1 Nisan 2016 tarihinde hanehalkının serbest piyasaya çıkışlarını kolaylaştıran kuralların yürürlüğe girmesidir. Standart yük profillerinin devreye girmesi ve elektrik tedarikçisi değiştirme işlemlerinin ücretsiz olmasıyla serbest piyasaya çıkış, bürokratik prosedürler bakımından oldukça kolaylaşmıştır. Ancak elektrik satıcıları arasında büyük bir rekabet gözlemlenmediği, paket hizmetlerde çeşitlilik olmadığı ve konuya ilişkin bilgilendirme yetersiz kaldığı için serbest piyasaya katılımcı sayısı oldukça düşüktür. Ancak borsa, piyasadaki etkisini zamanla güçlendirmiş, temel elektrik enerjisi ticareti yapılan bir platforma dönüşmüştür.

Doğal Kaynaklar ve Madencilik

Bulgaristan’da kömür madenciliği sektörü göreceli olarak küçük olmakla birlikte ülke için büyük öneme sahiptir. Bulgaristan’ın enerji kalemleri içinde kömür en önemli kalemdir. Bulgaristan’da linyit, alt bitümlü, bitümlü ve antrasit kömürü bulunmaktadır. Linyit kömürü (1.200-2.000 ccal) Meriç nehrinin doğu ve batı bölümlerinde ve Sofya civarında yoğun olarak bulunmaktadır. Altbitümlü kömür (3.000-5.000 ccal) Bobov Dol, Pernik, Burgaz ve Blagoevgrad şehirleri civarında, bitümlü kömür (5.000 ccal) ise Bulgaristan’ın merkez bölgesi olan Gabrovo-Tvirditza-İslimiye civarında mevcuttur. En eski ve en yüksek kalorili olan antrasit kömürü (6.000 ccal) Svoje şehri civarında çıkarılmaktadır. Bulgaristan’da bitümlü ve antrasit kömürü ise çıkarılmaya uygun değildir.

Plevne düzlüğünde petrol kaynakları bulunmaktadır. Ancak söz konusu petrol ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bulgaristan’da demir, kurşun, çinko ve bakır cevherleri bulunmaktadır. Ancak demir kaynakları yetersiz olduğu için ithalat da yapılmaktadır. Bulgaristan’da yoğun olarak kireç taşı ve granit de bulunmaktadır.

Para ve Sermaye Piyasaları

Özel mülkiyete izin vermeyen ekonomi politikaları sebebiyle 1991 senesine kadar Bulgaristan’da sermaye piyasası bulunmamaktadır. Doğu Bloku’nun 1989’da dağılmasıyla Bulgaristan’da köklü yapısal, ekonomik ve sosyal reformlar uygulanmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak 1991 yılında Ticaret Yasası’nın yürürlüğe girmesi ile sermaye piyasası oluşturulmaya başlanmıştır. 90’lı yılların sonuna kadar sermaye piyasasının hareketli gelişimi daha iyi hukuksal düzenlemeleri gerektirmiş, bu nedenle Menkul Kıymetlerin Halka Arzı Yasası 1999 yılında Parlamento tarafından onaylanmıştır. Günümüzde Bulgaristan sermaye piyasasının bel kemiğini Finansal Denetleme Komisyonu, Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası – Sofya (BMKB), interbank ve aracılar oluşturmaktadır. Finansal Denetleme Komisyonu 2011 Mayıs ayında aldığı bir kararla 1997 yılında kurulan ve sermaye piyasasına girişleri güvenli bir duruma getirmeyi amaçlayan Bulgaristan’daki tek oluşum Central Depository AD’nin (CDAD) bankacılık hisselerinin Maliye Bakanlığı’na devredilmesine karar vermiştir (CDAD’nin hissedarları, bu karara kadar Bulgar sermaye piyasalarında etkin olan büyük ticari bankalardır).

2022 yılının sonunda Bulgar Menkul Kıymetler Borsası’nın SOFIX endeksi 2021 yılının sonuna göre %5,38 oranında bir düşüş yaşamış, endeks 635,68’den 601,49’a düşmüştür. BGBX 40 da 143,68’den 139,28’e gerileyerek %3,06 oranında küçülmüştür.

Tablo 26 Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası (BMKB) Endeksleri

Endeks	2022 Sonu	2021 Sonu	Değişim
SOFIX	601,49	635,68	-5,38%
BGBX 40	139,28	143,68	-3,06%
BG TR30	731,20	682,96	7,06%
BG REIT	183,17	163,98	11,70%

Kaynak: BMKB

Aynı dönemde işlem sayısı önceki yıla göre %16,3 artarak, yaklaşık 101 bin düzeyinde gerçekleşmiştir. Cirolar 2021 yılında yaklaşık 419 milyon euro iken 2022’de %22,64 artarak

514 milyon euroya ulaşmıştır. Piyasa sermaye değeri geçen yıla göre %1,97 oranında daralarak yaklaşık 15,43 milyar euro olmuş ve GSYİH'nın %19,53'üne tekabül etmiştir.¹²

Perakende Sektörü

2022 yılında dünya çapında etkili olan enflasyon, Ukrayna'daki savaştan dolayı oluşan zorlu jeopolitik durum ve pandemi nedeniyle dünya ticaretinde yaşanan zorluklar Bulgaristan piyasasında fiyat artışını beraberinde getirmiştir. Hızlı tüketim ürün piyasasında Eylül 2021 – Eylül 2022 arasında birim fiyatlarında meydana gelen artış ortalama %12 olmuştur. Diğer taraftan satış hacimlerinde cüzi bir düşüş gözlenmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda satış ciroları %11,6 artarak 5,78 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Netice itibariyle cirolardaki artışın tamamen fiyat artışına bağlı olduğu dikkat çekmektedir. Gıda ve içecekler ürün grubunun piyasadaki payı %62,2 olup, bu grupta meydana gelen %15,3'lik ciro artışı piyasadaki toplam ciro artışını en çok etkilemiştir. Süt ve süt ürünleri ile tatlılar hem payı büyük hem de ciro artış oranı büyük ürün grupları olmuştur. Bebek mamaları niş ürün olmasına rağmen bu kategoride ciro artışları hem değer hem de miktar olarak meydana gelmiştir. İçeceklerde de benzer gelişmeler gözlenmiştir. Organize ticari kanallar en önemli satış yöntemi olmaya devam etmiş, bu kanallar aracılığıyla satışların %32'si gerçekleşmiştir. İki yıllık pandemi önlemleri sonrasında normal gündelik hayata dönüşün akabinde HoReCa kanalları da önem kazanmış ve satışların %14'ünü sağlamaya başlamıştır. Gıda dışı ürünlerde artış %7,7 olarak meydana gelmiştir. Kişisel hijyen ürünlerinde performans evsel hijyen ürünlerine göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Birinci kategoride ciro artışı miktar olarak %2,8, değer olarak %8,1 olmuştur. İkinci kategoride miktarlarda düşüş, değerlerde artış gözlenmiştir. Satış kanalları bakımından değerlendirme yapıldığında eczane ve kozmetik mağazalarının öneminin arttığı dikkat çekmektedir. Eczanedeki satışlarda %10, kozmetik mağazalarındaki satışlarda ise %12 artış yaşanmıştır. Bu kanallar üzerinden gerçekleştirilen satış miktarlarında da artışlar olduğu görülmektedir. Sektörde en büyük market zincirleri Kaufland, Lidl, Billa, T-Market ve Fantastico'dur. DM Bulgaria, Perfumery Douglas Bulgaria, Remedium Eczaneleri, Varnapharma, Galen Eczaneleri gıda dışı ürün satışlarında en büyük mağazalardır.

2021 yılında Bulgaristan mobilya üretimi 600 milyon dolar olup, dünyada en büyük 55'nci mobilya üreticisidir. On yıl önceki üretiminin ise 400 milyon dolar seviyesinde olduğu düşünüldüğünde sektörün büyümesi daha net gözükcektir. Üretilen mobilyanın %85'inden fazlası ihraç edilmektedir. Ülke içerisindeki mobilya piyasasının büyüklüğü ise 420 milyon dolar olup, dünyada 66'ncı sıradadır. 2015 yılında Bulgaristan'da üretilmiş mobilyanın piyasa payı %41 iken 2022 yılında %16'dır. 2022 yılında AB menşeli mobilyanın piyasa payı %43, üçüncü ülke menşeli mobilyanın payı ise %41'dir. AB dışı ülkelerden ithalatın payının ciddi bir sıçramayla 2015'teki %21'den 2022'de 41'e çıkmıştır. Bu gelişme Çin'in Polonya'nın birinciliğini eline geçirmesi sonucunda yaşanmıştır. 2021 yılında Bulgaristan perakende mobilya piyasasının yarısından fazlasını yaklaşık yarım milyar euroluk cirolarıyla sektördeki en büyük beş şirket elinde bulundurmaktadır. JYSK, Velea Global (Videnov mobilyaları) House Market (IKEA), Aiko Multi Concept, Interior bu büyük beş şirkettir.

Elektrikli ev eşyası sektöründe pandemi öncesinde satışlar genellikle lider zincirlerin fiziksel mağazalarında yapılmaktadır. Ancak pandemi süreci online satışları teşvik etmiş, yeni kategorilerin satışlarını artırmıştır. 2021 yılında sektörde en büyük beş şirket Technopolis,

¹² <http://www.bse-sofia.bg/?page=AnnualStatistics>

Technomarket, Zora, eMag ve Magnum-D (Techmart) olup, 2021'de toplam ciroları 876,3 milyon euroya ulaşmıştır.

Pandemi, insanları evlerine hapsetmiştir. Bu dönemde evde okul köşesi ve ofis köşesi oluşturmak, tadilat yapmak, ev bahçesini düzenlemek vb. saikler ile DIY (do-it-yourself) marketlere ilgiyi artırmıştır. Bu ortamda DIY zincirlerinin ciroları 2021'de %14, 2022'de nihai veri olmasa da %20 ila %30 artmıştır. Sektörde en büyük beş mağaza zinciri Praktiker, Mr. Bricolage, Baumax, Anglo Trade ve Gospodinovi Stroymarket'tir. Bu şirketlerin 2021 toplam cirosu 359 milyon eurodur.

Uzmanlar, Covid-19 pandemisi ile birlikte perakende sektöründe yaşanan değişimlerin pandemi öncesinde başlayan süreçlerin hızlanmasından ibaret olduğunu değerlendirmektedir. Pandemi öncesinde çoğu perakendecinin online satışlarının toplam cirosunun %10'unu geçemediği halde, pandemi ile birlikte bu rakamın %15 - %20, bazen %30'lara ulaştığı dikkat çekmektedir. Bu gelişme ışığında artık AVM'lerin web sitesi üzerinden perakende ürünlerinin satın alınabilmesi opsiyonu da değerlendirilmektedir. Pandemi nedeniyle sarsıntıya uğrayan sosyal hayat nedeniyle geleceğin, eğlence ile ilgili çeşitli konseptler sunan AVM'lere fırsat sunacağı düşünülmektedir. Pandemi sürecinde daha büyük markaların daha az sayıda ve daha büyük alanı olan mağazalara yöneldiği dikkat çekmektedir. Aynı oranda online ticarete de önem verildiği gözlenmektedir. Yeni dönemde Click&Collect ve Call&Collect modellerinin öneminin son derece artacağı düşünülmektedir. Beklentilerin tersine evden çalışma modeline geçiş sürecinin ardından artık tüketicilerin evde durmaktan sıkıldığı ve vakit geçirecek sosyal ortamlar arayışı içerisine girdiği görülmektedir.

Pazarlama uzmanlarına göre son dönemde Bulgaristan'daki tüketiciler, büyük hipermarketlerden ziyade daha küçük ve kompakt marketlerden alışveriş yapmayı tercih etmektedir. Büyük hipermarketlerin artık Bulgar tüketicilerin ihtiyaçları için fazla olması ve alışveriş zamanının gerektiğinden fazla uzaması bu gelişmenin nedeni addedilmektedir. 15 yıl önce Bulgar tüketicisinin odağında temel olarak para unsuru yatmaktayken geçen zaman içinde yükselen refah seviyesi ile birlikte ana odağın zaman unsuruna yöneldiği göze çarpmaktadır. Yeni dönemde kuyrukta bekleyen üç kişi olduğunda hızlıca yeni kasa açan marketlerin tercih edileceği değerlendirilmektedir. Uzmanlara göre büyük gıda zincirlerinin daha küçük ölçekli satış noktaları ile AVM'lere girişi müşteri talepleri ile uyumlu olup başarılı bir stratejidir.

Forton Cushman & Wakefield'ın verilerine göre 2023 yılının birinci çeyreğinde toplam AVM alanları başkent Sofya'da 402,3 bin metre kare, Filibe'de 75,7 bin metre kare, Varna'da 122 bin metre kare ve Burgaz'da 62,5 bin metre karedir. **Ortalama kira bedeli Sofya'da 36 euro/m², Filibe'de 24 euro/m², Varna'da 25 euro/m² ve Burgaz'da 21 euro/m²'dir.**

AR-GE ve Yenilikler

2021 yılında Bulgaristan'da 1.074 milyon leva (550 milyon euro) AR-GE harcaması yapılmıştır. Yapılan AR-GE harcamalarında yıllık bazda %4,9 artış olmuştur. Söz konusu harcamaların GSYİH'ya oranı 2020 yılında %0,85 iken 2021'de %0,77 olmuştur. Şirketler AR-GE harcamalarının %65,8'ini, devlet idaresi %27,1'ini, üniversite ve üniversite hastaneleri %6,5'ini, ticari olmayan kuruluşlar ise %0,6'sını gerçekleştirmiştir. AR-GE harcamalarının

finansmanı %40,1 oranında yabancı kaynaklardan, %32,9'u yerel şirket kaynaklarından, %26,1'i devlet bütçesinden sağlanmıştır. En çok AR-GE harcaması teknik bilimler (%51,5), tıp ve sağlık (%19,2), fen (%17,4) bilimleri alanlarında yapılmıştır. 2021 yılında 25.122 kişi AR-GE faaliyetleri ile iştigal etmiştir.

Tablo 27 2021 Yılında Bilimsel Alan ve Sektörler İtibariyle Bulgaristan'da Ar-Ge Harcamaları (Bin Leva)

Bilimsel Alan	Toplam	Sektörler			
		İşletmeler	Devlet	Üniversite	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar
Toplam	1 074 004	707 194	291 274	69 282	6 254
FEN Bilimleri	187 013	25 498	137 842	20 691	2 982
Teknik Bilimler	553 186	491 877	41 301	Gizli bilgi	Gizli bilgi
Tıp ve Sağlık Bilimleri	206 704	179 750	6 804	20 150	-
Ziraat ve Veterinerlik Bilimleri	57 553	2 840	53 519	Gizli bilgi	Gizli bilgi
Sosyal Bilimler	25 591	5 203	14 025	4 727	1 636
İnsan Bilimleri ve Sanat	43 957	2 026	37 783	3 118	1 030

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

- Gizli bilgi

Avrupa Birliği'nde Bulgaristan AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı en düşük olan ülkeler arasında yer almaktadır. 2020 yılında AB ülkelerinden sadece Kıbrıs, Letonya, Malta ve Romanya, Bulgaristan'dan sonra gelmektedir. Türkiye, Rusya ve Sırbistan'ın AR-GE/GSYİH oranı Bulgaristan'ın oranından büyüktür.

Sektörde finansman yapısının değişmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, tıbbın ve eczacılığın yenilik gerçekleştirme konusunda lider sektörler olması, yabancı şirketlerin Bulgaristan'a yerleşerek kendi AR-GE faaliyetlerini buradan yürütmesi, ülkede hızlı internet kullanımının yaygın olması, internet üzerinden yoğun sivil hareketliliğin gerçekleşmesi Bulgaristan'da yeniliklerin gelişimini sağlayacak faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Yenilikleri destekleyen politikaların yetersiz kaldığı noktalar şöyle sıralanmaktadır: Yeniliklerin devlet tarafından desteklenmesinde şeffaflığın ve istikrarın bulunmaması, çeşitli strateji ve programların arasında bağların bulunmaması, stratejilerde yer alan uygulamaların koordinasyon ve muhasebesini yapma mekanizmalarının olmaması, ulusal öncelikler ile AR-GE faaliyetleri arasında bağlantı olmaması, Bulgaristan ihracatında düşük teknoloji ürünlerin ağırlığının bulunması ve ihraç ürünlerinin genellikle düşük katma değerli olmasından hareketle yeniliklerin gelişiminin finansman nedeniyle ihracata yönelik sektörlerle bağımlı olması.

Yeniliklerin gelişimi konusunda ülkenin geri kalmışlığını aşmak için inovatif şirketlere AB finansmanı sağlanabilmekte ve yukarıda bahsedilen açık bu sayede giderilebilmektedir. Söz konusu finansmanın ana hedefi bilimsel araştırmaların ve eğitim kalitesinin artırılmasıyla akıllı gelişimin sağlanmasıdır.

Tablo 28 2012-2021 Döneminde Bazı Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Ülke	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
İsveç	3,23	3,26	3,1	3,22	3,25	3,36	3,32	3,39	3,49	3,35
Belçika	2,28	2,33	2,37	2,43	2,52	2,67	2,86	3,16	3,35	3,22
Avusturya	2,91	2,95	3,08	3,05	3,12	3,06	3,09	3,13	3,2	3,19
Almanya	2,88	2,84	2,88	2,93	2,94	3,05	3,11	3,17	3,13	3,13
Finlandiya	3,4	3,27	3,15	2,87	2,72	2,73	2,76	2,8	2,91	2,99
Danimarka	2,98	2,97	2,91	3,06	3,09	2,93	2,97	2,93	2,96	2,81
İzlanda	:	1,69	1,94	2,18	2,11	2,08	2,	2,32	2,47	2,81
Euro Bölgesi – 20 ülke	2,09	2,11	2,13	2,13	2,14	2,18	2,21	2,25	2,34	2,29
AB-27	2,08	2,1	2,11	2,12	2,12	2,15	2,19	2,22	2,3	2,26
Hollanda	1,92	2,16	2,17	2,15	2,15	2,18	2,14	2,18	2,31	2,25
Fransa	2,23	2,24	2,23	2,23	2,22	2,2	2,2	2,19	2,3	2,21
Slovenya	2,56	2,56	2,37	2,2	2,01	1,87	1,95	2,04	2,14	2,14
Çekya	1,77	1,88	1,96	1,92	1,67	1,77	1,9	1,93	1,99	2,
Norveç	1,61	1,64	1,7	1,92	2,03	2,08	2,03	2,14	2,24	1,94
Estonya	2,12	1,72	1,43	1,47	1,24	1,28	1,41	1,63	1,75	1,75
Portekiz	1,38	1,32	1,29	1,24	1,28	1,32	1,35	1,4	1,61	1,68
Macaristan	1,25	1,38	1,34	1,34	1,18	1,32	1,51	1,47	1,59	1,65
İtalya	1,26	1,3	1,34	1,34	1,37	1,37	1,42	1,46	1,51	1,48
Yunanistan	0,71	0,81	0,84	0,97	1,01	1,15	1,21	1,28	1,51	1,45
Polonya	0,88	0,88	0,94	1,	0,96	1,03	1,21	1,32	1,39	1,44
İspanya	1,3	1,27	1,24	1,22	1,19	1,21	1,24	1,25	1,41	1,43
Hırvatistan	0,74	0,8	0,77	0,83	0,85	0,85	0,95	1,08	1,24	1,24
Türkiye	0,83	0,81	0,86	0,88	0,94	0,95	1,03	1,06	1,09	1,13
Litvanya	0,89	0,95	1,03	1,04	0,84	0,9	0,94	0,99	1,14	1,11
İrlanda	1,56	1,57	1,52	1,18	1,18	1,25	1,17	1,23	1,23	1,06
Lüksemburg	1,21	1,23	1,22	1,25	1,27	1,24	1,17	1,18	1,09	1,02
Sırbistan	0,85	0,68	0,72	0,81	0,84	0,87	0,92	0,89	0,91	0,99
Slovakya	0,79	0,82	0,88	1,16	0,79	0,88	0,84	0,82	0,9	0,93
Kıbrıs	0,44	0,48	0,51	0,48	0,52	0,54	0,61	0,71	0,84	0,87
Bulgaristan	0,6	0,63	0,79	0,95	0,77	0,74	0,75	0,83	0,85	0,77
Letonya	0,66	0,61	0,69	0,62	0,44	0,51	0,64	0,64	0,69	0,69
Malta	0,8	0,74	0,69	0,72	0,56	0,55	0,58	0,56	0,65	0,64
Romanya	0,46	0,39	0,38	0,49	0,48	0,5	0,5	0,48	0,47	0,47
Güney Kore	3,85	3,95	4,08	3,98	3,99	4,29	4,52	4,63	4,8	:
ABD	2,67	2,7	2,72	2,79	2,85	2,86	2,96	3,17	3,42	:
Japonya	3,17	3,28	3,37	3,24	3,11	3,17	3,22	3,2	3,26	:
İsviçre	2,85	:	:	3,04	:	3,03	:	3,15	:	:
Çin	1,91	2,	2,02	2,06	2,1	2,12	2,14	2,23	2,4	:
İngiltere	1,58	1,62	1,64	1,65	1,66	1,68	1,73	1,76	:	:
Rusya	1,03	1,03	1,07	1,1	:	1,11	0,99	1,04	:	:
Karadağ	:	0,37	0,36	0,37	0,32	0,35	0,5	:	:	:
Kuzey Makedonya	:	:	:	0,44	0,44	0,35	0,36	0,37	0,37	:
Bosna Hersek	0,27	0,32	0,26	:	:	:	:	0,19	0,2	:

Kaynak: Eurostat

BÖLÜM II

TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu

Ortak bir tarihsel ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaştığımız komşumuz Bulgaristan, Türkiye açısından önemli bir ülkedir. Türkiye, Bulgaristan'ın önemli bir ticaret ortağı durumundadır. Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü Bulgaristan üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Balkanlar'ın coğrafi olarak merkezi konumundadır. İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine de çok yakındır. Bulgaristan'ın AB'ye üye olması, ülkenin Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin bir parçası olmasından dolayı ikili ticarete sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin sıfırlanması, Bulgaristan'da kurumlar ve gelir vergisi oranlarının %10 olması Bulgaristan'ı Türk yatırımcıları gözünde cazip kılan özelliklerdir. Sonuç itibarıyla ülke hem yatırım imkanları hem de AB pazarına giriş için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Haziran 2023 itibarıyla Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı Türk sermayeli Bulgar firma sayısı 2.313, Türk şirketlerinin kayıtlı temsilcilik sayısı ise 1.411'dir.

Ticari İlişkiler

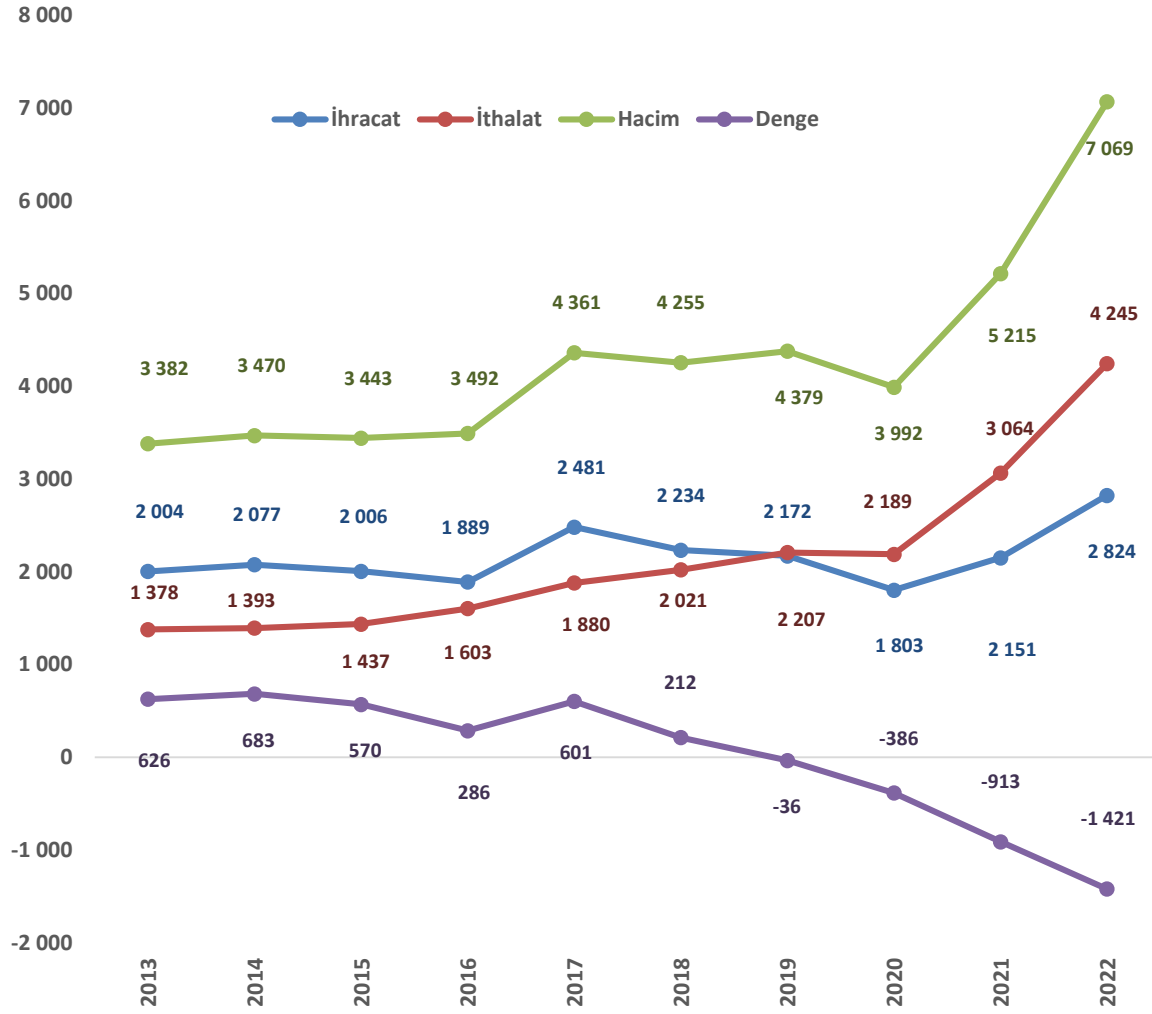
Genel Durum

İkili ticaretin yakın geçmişini özetlemek gerekirse, 2002-2007 yılları arasında Türkiye-Bulgaristan ticaret hacminin yıllık ortalama %26 gibi yüksek bir oranda büyüdüğü, Türkiye'nin Bulgaristan'ın toplam dış ticaretindeki payının sürekli arttığı, ülkemizin Bulgaristan'ın en büyük ihracat pazarı olduğu, Bulgaristan'ın toplam ihracatının %10'dan fazlasını Türkiye'ye yaptığı ve iki ülkenin karşılıklı ticaretinin sürekli dengede olduğu vurgulanmalıdır.

Ancak, uluslararası mali krizin etkisiyle 2008 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi yıllık bazda %10 azalmış, 2009 yılında ise %35 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2007 yılında 3.050 milyon euroya ulaşan ticaret hacmi doruğu kriz sonrasında ancak 2012 yılında 3.152 milyon euroluk ticaret hacmi ile aşılabılmıştır.

Krizin etkilerinin azalmaya başlamasıyla ikili ticaret, 2014 yılına kadar dengesiz bir şekilde Türkiye aleyhine gelişmiştir. Söz konusu dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı yıllık ortalama %11,4'lük oran ile büyümüş, Türkiye'den ithalat ise %4,7'lik yıllık büyüme oranında kalmıştır. Netice itibarıyla 2009 yılında ikili ticarete 89 milyon euro açık veren Bulgaristan, dengeyi lehine dönüştürerek 2014 yılında 683,3 milyon euroluk fazla vermiştir. 2015-2022 döneminde ise trend tersine dönmüştür. Türkiye'ye ihracat ortalama %3,9 yıllık oranla artmış, Türkiye'den ithalat ise %14,9'luk bir yıllık büyüme oranına ulaşmıştır. Bu gelişme sayesinde Bulgaristan'ın Türkiye ile dış ticaret fazlası açığa dönüşmüştür ve son olarak 2022 yılında söz konusu açık 1.421,1 milyon euro seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 22 2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye İle Yıllık Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2022 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı 2,82 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiş, yıllık bazda %31,3 oranında bir artış meydana gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın ihracatında %5,9'luk payla, beşinci sırada yer almıştır.

Aynı dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatı 4,25 milyar euro olmuş, ithalatta yıllık bazda %38,6 oranında bir artış meydana gelmiştir. Toplam ithalattaki %7,7'lik payıyla ülkemiz Bulgaristan'ın dördüncü büyük ithalat partneri olmuştur.

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 7,1 milyar euro olmuştur. Bulgaristan'ın Türkiye ile ticaret hacminin Bulgaristan'ın toplam ticaretindeki payı %6,9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Almanya ve Romanya'nın ardından Bulgaristan'ın üçüncü büyük ticaret ortağı olmuştur.

2022 yılında Türkiye'ye ihracatta artış Türkiye'den ithalattaki artıştan küçük olduğu için Türkiye lehindeki denge 2022 yılında %55,7 büyüyerek 1,42 milyar euroya ulaşmıştır.

Tablo 29 **2013-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye ile Yıllık Ticareti (Milyon Euro)**

Yıl	İhracat			İthalat			Hacim			Denge
	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	
2013	2 004	2,38%	9,0%	1 378	15,37%	5,3%	3 382	7,3%	7,0%	626
2014	2 077	3,61%	9,4%	1 393	1,11%	5,3%	3 470	2,6%	7,2%	683
2015	2 006	-3,39%	8,7%	1 437	3,11%	5,5%	3 443	-0,8%	7,0%	570
2016	1 889	-5,83%	7,8%	1 603	11,57%	6,1%	3 492	1,4%	7,0%	286
2017	2 481	31,35%	8,9%	1 880	17,29%	6,2%	4 361	24,9%	7,5%	601
2018	2 234	-9,99%	7,8%	2 021	7,51%	6,3%	4 255	-2,4%	7,0%	212
2019	2 172	-2,76%	7,3%	2 207	9,21%	6,5%	4 379	2,9%	6,9%	-36
2020	1 803	-17,00%	6,4%	2 189	-0,84%	7,1%	3 992	-8,9%	6,8%	-386
2021	2 151	19,32%	6,1%	3 064	39,96%	7,8%	5 215	30,6%	7,0%	-913
2022	2 824	31,29%	5,9%	4 245	38,56%	7,7%	7 069	35,6%	6,9%	-1 421

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Bulgaristan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin İlk Beş Ülke Arasında Yer Aldığı Başlıca Ürün Grupları

Bulgaristan'ın **ithalatında** Türkiye'nin ilk beş ülke arasında yer aldığı başlıca ürün grupları:

- Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar
- Bakır cevherleri
- Bakır hurdaları
- İzole edilmiş tel ve kablolar
- İşlenmemiş alüminyum
- Demir-çelikten yassı haddelenmiş ürünler
- Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller
- Traktör ve motorlu yolcu taşıma araçları için yedek parçalar
- Taşkömürü, taşkömüründen elde edilen briketler, topak ve benzeri katı yakıt
- Havalandırma makineleri

Bulgaristan'ın **ihracatında** Türkiye'nin ilk beş ülke arasında yer aldığı başlıca ürün grupları:

- Petrol yağları ve mineralli yağlar
- Rafine bakır ve bakır alaşımları
- İzole edilmiş teller ve kablolar
- Elektrik devreleri için teçhizat
- Bakır cevherleri
- Demir-çelikten yassı haddelenmiş ürünler
- Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve benzeri cihazlar
- İşlenmemiş çinko
- Video oyun konsolları ve makinaları, eğlence merkezleri için oyun eşyası
- Karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat

Türkiye'nin Bulgaristan ile Dış Ticaretinde Başlıca Ürün Grupları

Aşağıda yer alan tabloda Bulgaristan'ın 4'lü GTİP bazında Türkiye'den ithalatına ilişkin veriler yer almaktadır. 2022 yılında Türkiye Bulgaristan'a en çok petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, bakır cevherleri ve konsantreleri, bakır teller, elektrik enerjisi, işlenmemiş alüminyum, demir/çelik yassı mamul, izole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler, tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar ihraç etmiştir.

Tablo 30 **2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'den 4'lü GTİP Bazında İthalatı (Bin Euro)**

Sıra No:	GTİP	Açıklama	2018	2019	2020	2021	2022	'22 Pay
1	'2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	348	382	709	14 213	309 500	6,6%
2	'2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	50 190	54 081	174 569	201 308	295 030	6,3%
3	'7408	Bakır teller	30 316	43 805	78 929	119 568	179 111	3,8%
4	'2716	Elektrik enerjisi	47 575	53 937	38 282	81 421	149 066	3,2%
5	'7601	İşlenmemiş alüminyum	20 132	26 347	10 549	42 804	106 095	2,3%
6	'7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. den geniş)	36 604	34 798	30 487	63 302	92 453	2,0%
7	'8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler, tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar	62 042	60 818	48 587	61 629	91 372	2,0%
8	'7604	Alüminyum çubuk ve profiller	21 953	21 272	21 373	47 177	79 313	1,7%
9	'7308	Demir veya çelikten inşaat (94.06 pozisyonundaki prefabrik yapılar hariç) ve inşaat aksamı	11 438	28 220	31 436	37 700	69 090	1,5%
10	'7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (sıcak haddelenmiş) (genişlikleri $\geq$ 600 mm)	52 737	75 864	59 078	32 293	66 710	1,4%
11	'8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	78 177	76 634	62 842	57 629	63 002	1,3%
12	'7225	Diğer alaşımlı çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm veya daha fazla)	467	194	83	357	57 293	1,2%
13	'7219	Paslanmaz çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm veya fazla olanlar)	15 635	14 908	13 767	33 235	55 837	1,2%
14	'0702	Domates, taze veya soğutulmuş	26 244	32 458	37 486	50 261	54 110	1,2%
15	'7214	Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar	29 481	20 316	14 347	23 760	52 085	1,1%
16	'7209	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri (genişliği 600 mm. veya daha fazla, soğuk haddelenmiş, kaplanmamış)	6 216	6 654	7 438	39 437	45 369	1,0%
17	'2701	Taşkömürü, taşkömüründen elde edilen briketler, topak ve benzeri katı yakıt	42	30	40	38	44 772	1,0%
18	'0805	Turuncgiller (taze/kurutulmuş)	35 856	29 334	33 922	44 779	44 257	0,9%
19	'3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	22 082	23 158	22 337	35 327	43 826	0,9%
20	'6006	Diğer örme mensucat	32 385	29 150	29 254	41 478	43 423	0,9%
		Diğer İthalat	1 430 068	1 565 705	1 461 405	2 045 143	2 726 154	58,4%
		Toplam İthalat	2 009 988	2 198 065	2 176 920	3 072 859	4 667 868	100,0%

Kaynak: Trademap

Tablo 31 **2018-2022 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'ye 4'lü GTİP Bazında İhracatı (Bin Euro)**

Sıra No:	GTİP	Açıklama	2018	2019	2020	2021	2022	'22 Pay
1	'7403	Aritılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	299 434	209 035	347 001	529 026	531 082	18,7%
2	'2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	341 242	602 264	164 836	49 514	401 444	14,2%
3	'8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablo	224 774	186 890	147 556	143 449	147 145	5,2%
4	'7204	Demir/çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	63 005	57 265	69 284	152 132	137 867	4,9%
5	'7801	İşlenmemiş kurşun	100 900	86 667	77 070	86 015	93 417	3,3%
6	'7901	İşlenmemiş çinko	78 625	76 038	63 601	64 546	71 127	2,5%
7	'3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	34 529	45 769	38 869	38 766	61 169	2,2%
8	'2807	Sülfirik asit, oleum	11 912	19 786	11 596	29 490	52 052	1,8%
9	'1803	Kakao hamuru (yağı alınmış olsun olmasın)	32 935	44 242	40 942	43 969	51 830	1,8%
10	'7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (sıcak haddelenmiş) (genişlikleri $\geq$ 600 mm)	20 431	24 354	16 187	25 030	48 145	1,7%
11	'8701	Traktörler (87.09 pozisyonuna giren traktörler hariç)	168	222	187	11 717	40 012	1,4%
12	'0102	Canlı büyükbaş hayvanlar	22 434	20 005	21 180	20 007	37 025	1,3%
13	'7007	Emniyet camları	13 451	14 050	16 206	20 812	36 630	1,3%
14	'2836	Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat	10 727	26 231	28 465	28 344	33 380	1,2%
15	'2716	Elektrik enerjisi	33 004	22 729	14 441	1 014	33 297	1,2%
16	'1001	Buğday ve mahlut	1 215	16 975	29 426	14 866	28 821	1,0%
17	'7602	Aluminyum döküntü ve hurdaları	2 936	4 768	6 129	23 780	27 281	1,0%
18	'1104	Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri, hububat embriyonları	11 152	9 343	9 652	16 325	26 927	0,9%
19	'8536	Elektrik devreleri için teçhizat	4 832	7 580	8 297	13 648	26 547	0,9%
20	'4703	Sodali veya sülfatlı kimyasal odun hamuru (çözünür kimyasal odun hamuru hariç)	21 555	17 738	9 628	19 858	23 625	0,8%
		Diğer İhracat	901 442	679 516	682 240	818 035	927 719	32,7%
Toplam İhracat			2 230 703	2 171 467	1 802 793	2 150 343	2 836 542	100,0%

Kaynak: Trademap

Tablodan da görüleceği üzere artırılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımları, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, izole edilmiş teller ve kablolar, demir-çelik hurdaları, işlenmemiş kurşun, işlenmemiş çinko, propilen ve diğer benzer polimerler, sülfirik asit, oleum, kakao hamuru 2022 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye en çok ihraç ettiği ürün grupları olmuştur.

Türk İhracatçı Firmaları İçin Potansiyel Arz Eden Sektörler

Bulgaristan özelinde Türk ihracatçı firmaları için potansiyel arz eden sektörler hakkında Müşavirliğimizce hazırlanan liste aşağıda yer almaktadır. Bu sektörlerin belirlenmesinde Müşavirliğimizce sektörün Bulgaristan ekonomisi ve ithalatındaki payı, sektörün gelecekte vadettiği potansiyel, AB fonlarının kullanımının sektörde yaratacağı potansiyel, sektörün Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatındaki payı, Türk üretici ve ihracatçıların sektörteki rekabet gücü gibi kriterler göz önüne alınmıştır.

Müşavirliğimizce önerilen sektörler:

- Makina ve cihazlar, tarım makinaları (özellikle traktörler), aletler, parçaları;
- Plastik ve plastikten mamul eşya, PVC ürünleri;
- Altyapı ekipmanları, ürünleri ve her türlü sıhhi ve elektrik tesisat ürünleri, çubuk-profiller;
- İlaçlar, medikal cihazlar;
- Otomotiv sektörü ürünleri;
- Mobilya, ağaç ürünleri ve aydınlatma;
- Gıda ve tarım ürünleri;
- Seramik mamulleri, taş, mermer, alçı ve çimento;
- Tekstil ve hazır giyim.

Türkiye'nin Bulgaristan'a İhracatının SWOT Analizi

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatını olumlu etkileyen faktörler

- Bulgaristan'ın AB üyesi olması:
 - Gümrük Birliği nedeniyle ikili ticarete sanayi ürünleri gümrük vergisinden muaftır, tarım ürünleri içinse tercihi vergi oranları uygulanmaktadır
 - Büyük ölçüde iki ülkenin teknik mevzuatı uyumludur
- Bulgaristan ile Türkiye'nin coğrafik yakınlığı:
 - Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü Bulgaristan üzerinden yapılmaktadır
 - Balkanlar'ın merkezinde yer alan ve beş Pan-Avrupa koridorunun üzerinden geçtiği Bulgaristan, lojistik açısından önemli bir noktadır
 - İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine de çok yakındır
- Ülke, multimodal ulaştırma imkanlarından faydalanmayı mümkün kılan bir konuma ve altyapıya sahiptir
- İki ülkenin ortak tarihsel ve kültürel geçmişi mevcuttur
- Balkan coğrafyasında en büyük sayıda soydaşımız Bulgaristan'da yaşamaktadır. Sayıca daha fazla soydaş kökenli vatandaşımız Türkiye'de mukimdir. Çifte vatandaşlık sahibi soydaşlarımızın mevcudiyeti olumlu bir unsurdur. İki ülke arasındaki ilişkilerde merkezi

konuma sahip soydaşlarımız, ticaret alanında her iki ülkede iş adamlarına önemli kolaylaştırıcı avantajlar sunmaktadır. Lisan engelinin soydaşlarımız vasıtasıyla aşılması, ticaret ilişkileri bakımından önemli bir başka teşvik unsurudur.

- Kalite-fiyat oranının Türk ürünlerinin Bulgaristan piyasasındaki rekabet gücünü artırıcı nitelikte olması

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatını olumsuz etkileyen faktörler

- Bulgaristan piyasasının küçük olması
- Vatandaşların satın alma gücünün diğer AB ülkelerine göre düşük olması
- Mal ve kişilerin serbest dolaşımı nedeniyle Bulgarların AB ülkeleri ile ticaret yapma kolaylığı

Bulgaristan'a mal ve hizmet ihracatı çerçevesinde Türk firmalarının istifade edebileceği fırsatlar

- Bulgaristan ekonomisinin büyüme oranı AB'deki ortalama büyüme oranını aşmaktadır. Dolayısıyla nüfusun satın alma gücü diğer üye ülkelere göre daha hızlı artmaktadır. Hayat standardı iyileşmesinden kaynaklanacak talep artışı Türk ihracatçıları açısından yeni fırsatlar yaratabilecektir.
- Bulgaristan'da AB operasyonel programları çerçevesinde birçok altyapı projesinin gerçekleştirilmesinin gündemde olması birçok fırsat yaratmaktadır. Bu kapsamda hem müteahhitlik firmalarına hizmet sunmakla doğrudan, hem de ihracatçılara ihalelerden kaynaklanan mal ihtiyaçlarının karşılanmasında dolaylı yoldan söz konusu süreçte yer alma fırsatı doğmaktadır.
- Bulgaristan'da ortalama yaşın 2030 yılında 46,5'a yükselmesi beklenmektedir. Yaşlı nüfus için hayatı kolaylaştıracak ve sağlığını koruyacak yaşlı dostu ürünler (akıllı sensörlere sahip tekstil ürünleri, ev içi ekipman, dekorasyon ürünleri, ilaç, doğal-sağlıklı yaşam temalı gıda ürünleri) potansiyel arz etmektedir.

Türk ihracatçı firmaları açısından Bulgaristan'daki tehditler nelerdir?

- Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan kaynaklanan belirsizlikler
- AB fonlarının büyük bir bölümünün çeşitli engellerden dolayı kullanılamaması
- Yerli firmalar hakkında yeterli bilgi noksanlığı ve araştırma yapma konusundaki kısıtlı imkanlar (güvenli iş ortağı seçimi önem arz etmektedir)
- Bölgesel ve küresel krizler

Bulgaristan'daki Türk Müteahhitlik Hizmetleri

Müteahhitlerimiz Bulgaristan'da otoyol, metro, tünel, atık ve su arıtma tesisleri, AVM yapım projeleri başta olmak üzere her türlü müteahhitlik işlerini takip etmekte ve hem ana yüklenici hem de taşeron olarak bu tür projelerde yer almaktadır. Firmalarımızca Bulgaristan'da gerçekleştirilmiş/gerçekleştirilmekte olan belli başlı müteahhitlik işleri şöyledir:

2019 yılının başında Elin Pelin – Kostenets demiryolunun modernizasyonuna ilişkin 1,2 milyar levalık (614 milyon euro) büyük altyapı kamu ihalesi açılmış olup söz konusu ihale çerçevesindeki en zor ve en pahalı hat olan Elin Pelin – Vakarel hattı ihalesini Cengiz İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Duygu Mühendislik İnşaat Turizm Dış Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Türk şirketlerinin oluşturduğu DZZD “Cen-Duy JP Elin Pelin” adlı konsorsiyum kazanmıştır.

Türk müteahhit firmalarınca Bulgaristan’da üstlenilen son proje ise Sofya 3’ncü metro hattının Slatina kısmı – lot 4’ün 6 km uzunluğundaki metro tünellerinin inşaat projesidir.

Proje Doğu İnşaat liderliğindeki DVU21 ortaklığı tarafından üstlenilmiştir. Sofya metrosu genişletme projesi kapsamındaki hat 3'ün Slatina hattı Doğu İnşaat'ın Trakya otoyolu Karnobat-Burgaz kesimini oluşturan lot 5, Sofya metrosu genişletme projesi hat 2 lot 1 ve Sofya metrosu genişletme projesi hat 3 lot 4 projelerinin ardından Bulgaristan'da gerçekleştireceği 4'üncü büyük proje olacaktır. 2003'ten beri Bulgaristan'da Avrupa finansmanı ile yapılan altyapı projelerinde faaliyetlerini sürdüren Doğu İnşaat, bu yeni proje ile Sofya metrosu tünel inşaatlarındaki payını 16 km'ye çıkaracaktır.

Bulgaristan'daki Türk Yatırımları

Türk yatırımcılar için Bulgaristan'a yatırım yapılmasını olumlu ve olumsuz etkileyen unsurlar bulunmaktadır.

Neden Bulgaristan: Bulgaristan'da yatırımları olumlu etkileyen unsurlar

- Bulgaristan AB, NATO ve DTÖ üyesidir;
- Bulgaristan, AB üyesi olarak mal, hizmet, sermaye ve insanların serbest dolaşım hakkından yararlanmaktadır;
- Bulgaristan, Türk şirketlerinin ürünlerinin AB pazarlarına girişinde «köprü» veya «giriş kapısı» rolü oynamaktadır;
- Bulgaristan'da kurulan Türk şirketleri Bulgaristan'da AB fonlarından yararlanabilmektedir;
- Bulgar levası euroya 1,95583 kurundan endekslidir;
- Balkanlar'ın merkezinde yer alan ve beş Pan-Avrupa koridorunun üzerinden geçtiği Bulgaristan, lojistik açısından önemli bir noktadır. Ülkenin dört ana havaalanı, iki ana deniz limanı ve Tuna nehri üzerinde çok sayıda limanı bulunmaktadır;
- Avrupa Birliği'nde en düşük kurumlar vergilerinden biri Bulgaristan'dadır: %10. İşsizlik oranı yüksek olan bölgelerde kurumlar vergisinden muafiyet söz konusudur. Gelir vergisi de %10 düzeyindedir;
- Bulgaristan'da iş gücü maliyeti göreceli olarak Avrupa'da en düşüklerindendir;
- Nüfusun yarısı en az bir yabancı dil kullanmaktadır.

Bulgaristan'da yatırımları olumsuz etkileyen faktörler

Düşük emek verimliliği, ülkenin nitelikli iş gücü çekme konusundaki yetersizliği, genç nüfusun Avrupa ülkelerine göç etmesi, yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması, yargıda sıkıntılar, siyasetçilere olan güvenin azalması çeşitli uluslararası kuruluşlarca Bulgaristan'da iş yapma ortamını olumsuz etkileyen faktörler olarak sıralanmaktadır.

Harita 6 **Bulgaristan'da Belli Başlı Türk Yatırımları**

Kaynak: Sofya Ticaret Müşavirliği

Bulgaristan'da önemli yatırımcı konumunda faal durumda bulunan 70 adet Türk firması mevcuttur. Ülkede Türk yatırımlarının toplam tutarı 2,5 milyar euroya yakın bir seviyededir. Türk firmaları tarafından 15.000'den fazla kişi istihdam edilmektedir.

Şişecam: Tırgovişte'de bulunan Şişecam'ın cam kompleksinde cam ev eşyası, düz cam, ayna, beyaz eşya camı, otomotiv camı üretilmektedir. Şişecam, 600 milyon euro yatırım ile Bulgaristan'daki en büyük Türk şirketi olup, 3.400 kişi istihdam etmektedir. Paşabahçe Bulgaristan fabrikası firmanın toplam üretiminin %28'ini gerçekleştirmektedir. Şişecam grubu bünyesinde Türkiye'den sonra en çok otocam üretimi Bulgaristan fabrikasında gerçekleştirilmektedir.

Alcomet: Alcomet firması Bulgaristan'ın liman kenti Varna'ya yaklaşık 100 km uzaklıktaki Şumnu kentinde bulunmaktadır. Fabrika, 370 bin metrekare alan üzerine kuruludur. Metalürji sanayisinde 40 yıldan fazla tecrübesi ile Alcomet Bulgaristan'da en büyük alüminyum hadde ve ekstrüzyon mamul üreticisidir. Mutfak folyosu, yağlı, teknik ve ambalaj folyoları, alüminyum levha ve şeritler, standart ve müşteri çizimine göre üretilen özel profiller üretmektedirler. Üretimin neredeyse tamamı Avrupa ve Amerika'ya ihraç edilmektedir. Alcomet tesisinde dökümhane, haddehane, ekstrüzyon ve mekanik profil işleme bölümleri bulunmaktadır. Şirkette çalışan sayısı 1.100'ün üzerindedir. 2022 yılını cirosu ise 355 milyon eurodur.

Sark Bulgaria (Sarkuysan): 2017 yılında 20 milyon euro yatırım ile kurulan Sark Bulgaria şirketi 2019 yılı Mayıs ayında faaliyete başlamıştır. 70 bin dönüm üzerine kurulu 12 bin m² kapalı alana sahip fabrikada 60 kişi çalışmaktadır. Yıllık 10 bin ton bakır tel üretim kapasitesi bulunan

firma, bakır tel üretiminde ana girdisinin tamamını Türkiye’den ithal eden Sark Bulgaria, üretiminin %80’ini ihraç etmektedir.

Enpay Trafo: Enpay Trafo 1978 yılında Kocaeli’nde kurduğu fabrika ile trafo komponentleri üretimine başlamıştır. 2005 yılında Slovakya’da, 2010 yılında Hindistan’da faaliyete başlayan firma 2017 yılında Bulgaristan fabrikasında imalata başlamıştır. Bugün 50’den fazla ülkeye ihracat yapan firma sektöründe Avrupa pazarında ilk 3’te yer almaktadır. 10 milyon euro yatırım ile 2017 yılı sonunda faaliyete başlayan Bulgaristan fabrikasında gerçekleştirdiği üretimin %80’ini başta Avrupa olmak üzere ABD, Meksika’ya ihraç etmektedir.

Techno-Aktaş AD: Türkiye’deki Aktaş Holding’in Bulgaristan’daki yatırımı olup Filibe şehrinde 2007 yılında kurulmuş ve Mayıs 2008’de üretime başlamıştır. 4.500 metrekare kapalı alanda taşıt araçları için süspansiyon üretimi yapmaktadır.

Sarten Bulgaria Ltd: Tekirdağ Çorlu merkezli Sarten Ambalaj San. A.Ş.’nin Bulgaristan’daki uzantısı olan Sarten Bulgaria Ltd., Plevne’de 2002 senesinde faaliyete geçmiştir. Fabrikada yiyecek ve kimya endüstrileri için metal kutu üretimi yapılmaktadır. 2020 yılında Sarten, 1960 yılında Bulgaristan’ın Lyaskovets kasabasında kurulan Fabrika Metal Ambalaj şirketini satın alarak Bulgaristan’daki ikinci, yurtdışında ise dördüncü fabrikasını çalıştırmıştır. Bu anlaşma ile Avrupa’da metal ambalajda daha güçlü bir konuma gelmeyi amaçlayan Sarten, toplamda 20 fabrikayla ürün gamını genişletmeyi hedeflemektedir.

Teklas: Gebze Kocaeli merkezli Teklas Kauçuk Sanayii A.Ş.’nin Teklas Bulgaria olarak Kırcaali şehrinde 2004 yılında kurulup 15 Ekim 2011 tarihinde hizmete girmiş karayolu taşıt araçları için soğutma ısıtma devresi hortumları, sızdırmazlık parçaları üretimi yapan tesisidir. Teklas Bulgaria’nın halihazırda Kırcaali’de 3, Koşukavak’ta 1, Vratsa’da 1 olmak üzere toplam 5 fabrikası bulunmaktadır. Teklas, 3.100’ün üzerinde kişiye istihdam sağlamaktadır. Kırcaali, Koşukavak ve Vratsa’daki tesislerin inşası için Yatırım Teşvik Yasası kapsamında İnovasyon ve Büyüme Bakanlığı’na bağlı Bulgaristan Yatırım Ajansı’ndan (2016, 2017, 2019 ve 2021 yıllarında) toplam dört "A" sınıf yatırım sertifikası almıştır. 2022’deki en önemli yatırım projeleri için Sürdürülebilir İş kategorisinde ödül alan üç şirket arasındadır.

Odelo Bulgaria: Bayraktarlar Holding’in bir parçası olan Odelo Bulgaria 2018 yılında Filibe’nin Trakya Ekonomi Bölgesi’nde 90 dönüm arazi satın alarak yatırımına başlamıştır. Bulgaristan Yatırım Ajansı’ndan A Sınıf Yatırımcı Sertifikası alan şirketin toplam yatırım bedeli 37 milyon eurodur. Otomobil aydınlatma aksamaları üreten firmanın üretim tesisi 2019 yılında faaliyete geçmiştir. 2022 yılında faaliyete geçen ikinci fabrika mevcut fabrikanın olduğu bölgede 12.000 metrekarelik bir alanda yer almaktadır. Odelo Bulgaria’nın Sofya’da bir AR-GE merkezi faaliyete başlamıştır. Firmanın 2022 yılı cirosu yaklaşık 53 milyon eurodur.

Perfektüp: İstanbul merkezli Türk şirketler grubu Bell Holding’in Eski Zağra’daki alüminyum tüp üretim tesisi olarak 8 Ekim 2012 tarihinde faaliyete geçmiştir. Şirketin ilk yatırım bedeli 3,5 milyon eurodur. 2018 yılında ek hat yatırımı yaparak üretim kapasitesini artırmıştır. Perfektüp ağırlıklı olarak ecza ve kozmetik sektörlerinde kullanılan alüminyum tüpleri üretmektedir.

Standard Profil: Şirketin Bulgaristan fabrikası, 9.720 m²'si kapalı olmak üzere 50.000 m² alanda Eski Zağra'da 2005 yılında üretime başlamıştır. Toplam yatırım değeri 10,5 milyon euro olan ve sızdırmazlık profili üreten yeni tesisi ise Mayıs 2015'te açılmıştır.

Nursan Otomotiv Ltd: 2002 yılından beri Burgaz Belediye sınırları içerisindeki Lyulyakovo köyünde 7.000 m² alanda binek otomobilleri, hafif ve ağır ticari araçlar için kablo sistemleri ve akü kabloları üretmekte ve pek çok ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir.

Akgün Seramik: 2016 yılı başında Türk Akgün Grubu, Bulgaristan'da Novi Pazar'daki fayans fabrikasını satın almıştır. Türk stratejik yatırımcı tarafından fabrikanın satın alınması sayesinde, daha önce kapalı olan tesis yeniden faaliyete başlamıştır. "Dura-Tiles" markasıyla seramik üretiminde Bulgaristan pazarında %10 paya sahip olan firma, Bulgaristan'ın en büyük üç seramik üreticisi arasında yer almaktadır.

Spinner Bulgaria: %50 Türk, %50 Alman sermayeli olan Spinner Bulgaria şirketi 2018 yılında Filibe'nin Trakya Ekonomi Bölgesi'nde arazi satın alarak yatırımına başlamıştır. Toplam 5 milyon euroluk yatırım yapan şirket CNC Takım Tezgâhları üretimi gerçekleştirmektedir.

Smart Grup: Smart Group'un bir parçası olarak Smart Energy Grup AŞ şirketi yenilenebilir enerji kaynaklarına, özellikle de güneş enerjisi odaklı üretime yatırımlar yaparak büyümektedir. Rakovskovo/Burgaz, Mokrishte/Pazarcık, Smirnenski/Razgrad, Boynitza/Vidin, Stambolovo/Hasköy, Milkovitsa/Plevne, Cherni Vrah/Burgaz gibi Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde kurmuş olduğu enerji üretim tesisleri mevcuttur. Bulgaristan'da mevcut yatırımı 24 MW, devam eden yatırımı ise 39 MW'tır. Diğer taraftan, 1.000 MW üstünde proje gerçekleştirmiştir. Şirket, elektrik ticareti (iç piyasa-ithalat-ihracat) için lisans almış bulunmaktadır. Smart Grup'un bir diğer parçası olan Smart Development Partners şirketinin emlak piyasasında arazi alım-satımı, proje geliştirme, imar, inşaat, yap-sat ve yap-işlet modelleriyle ofis, lojistik ve konut alanında birçok projesi mevcuttur.

Milat Carpet Bulgaria: Gaziantep'te halı üretimi yapan Milat Halı Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2019 yılında Bulgaristan'ın İslimiye şehrinde mevcut bir halı fabrikasını satın almıştır. Halı fabrikasına 5 milyon euro yatırım yapan Milat Carpet Bulgaria halihazırda yaklaşık 160 kişi çalıştırmaktadır.

First Dialysis Services Bulgaria EAD: Filibe, Montana ve Pazarcık şehirlerinde diyaliz merkezi işletmektedir.

Eczacıbaşı-Monrol: 2012 yılı başında Monrol Bulgaria firmasının oluşturulması sonrasında Nisan 2012'de Lyulin beldesi sınırları içerisindeki Bansko yolu üzerinde 5.500 m² arsa satın alınması ile Bulgaristan Radyofarmasötik Üretim Tesisi projesi başlamıştır. Bu tesiste kanser teşhisinde kullanılan Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) cihazlarının çalışabilmesi için gerekli olan bir görüntüleme ilacı olan MON-FDG üretilmekte ve Bulgaristan'da bu alandaki ilk tesis olmuştur.

Acıbadem City Clinic: 2016 yılında sağlık sektöründe tek yabancı yatırım olan Tokuda Hastanesi, Acıbadem tarafından satın alınarak bir başka özel hastane olan City Clinic ile

Acıbadem City Clinic adı altında birleştirilmiştir. Bu şekilde Acıbadem grubu Bulgaristan sağlık sektörünün en büyük özel yatırımcısı olmuştur.

Alcao: Altınmarka, Filibe bölgesinde tescil edilen iştiraki Alcao ile Bulgaristan'a giriş yapmıştır. Şirket kakao ve çikolata ürünleri üretimi ve hammadde ithalatı alanlarında faaliyet göstermektedir. 2020 yılında çikolata ve şeker ürünleri üreticileri arasında elde edilen kar bakımından 2'nci sırada yer almıştır.

Penta Glass: Türkiye'deki Dupleks Glass'ın Bulgaristan yatırımı olan Penta Glass, Svilengrad şehrinde 2016 yılında kurulmuştur. Ticari araç lamine ön cam üretimi yapmaktadır ve yatırım büyüklüğü 9 milyon eurodur.

Bulgaristan'da Türk sermayeli **D Commerce Bank** ile **Ziraat Bankası**'nın Sofya Şubesi faaliyet göstermektedir. Ziraat Bankası'nın Sofya, Filibe, Varna, Kırcaali ve Burgaz kentlerinde beş şubesi bulunmaktadır. D Commerce Bank'ın ülke çapında yaklaşık 40 şubesi mevcuttur.

Sofya ve Filibe'de 4 yıldızlı Türk sermayeli **Princess otelleri** faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu otellerden Sofya'da olanın işletmesini **Ramada** firması üstlenmiştir.

İstanbul Hadımköy merkezli lastik servis makinaları ve hidrolik krik o üreticisi **Atek Makina**'nın Filibe kentinde açmış olduğu mağazasının yanı sıra yine aynı şehirde otel yatırımı da bulunmaktadır. Atek Makina yatırımı **City Hotel**'in açılışı 2012 yılında yapılmıştır.

Bulgaristan'ın en gözde kayak merkezlerinden Bansko'da kurulu **Regnum Otel**, Öztürk Şirketler Grubu'na bağlı Regnum Türkiye Gayrimenkul Geliştirme Şirketi'nin Bulgaristan'daki uzantısı olarak kurulmuş olan Regnum-Bulgaria tarafından işletilmektedir.

Diğer başlıca Türk yatırımları ise şu biçimde sıralanabilir: Elektronik ev eşyaları yedek parça üretimi sanayinde faaliyet gösteren Mikro-Ak, İstanbul Üsküdar merkezli Hayat Holding bünyesindeki temizlik ve hijyen ürünleri şirketi Hayat Kimya'nın Bulgaristan uzantısı Varna merkezli Hayat-Bulgaria, ağaç ürünleri imalatı yapan Kastamonu Entegre, Şahinler'in Kırcaali'deki tekstil fabrikası, ilaç sektöründe Ulkar Holding bünyesindeki Düzce merkezli Nobelfarma İlaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin Bulgaristan uzantısı Nobel-Pharma Bulgaria v.b.

Altınbaş, Beko, Bingo, Çilek Mobilya, Dimes, Ece, Efe Rakı, Efes Pilsen, Ege Seramik, English Home, Eti, Familia, Gala Mobilya, Golden Rose, Homage, Anadolu Isuzu, İstikbal, İşbir Yatak, Koska Helva, LC Waikiki, Manolya, Model Tasarım, Molfix, Ozzo,

Razgat Classic, Selimoğlu, Selpak, Şölen, Taç, Tayaş, Temsa, Ülker, Vitra, Yataş, Yatsan ve Yeni Rakı Bulgaristan pazarında pazar payı olan belli başlı Türk markalarıdır.

İKİLİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER, KEK TOPLANTILARI

Bulgaristan ile Türkiye Arasındaki Mevcut ve Sona Eren Anlaşmalar

- Ekonomik İşbirliği Anlaşması (2018)
- Karayoluyla Uluslararası Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması (2015)
- Ticaret ve Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1994)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1994)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (1994)
- Turizm İşbirliği Anlaşması (1997)
- Serbest Ticaret Anlaşması (1998) (Sona ermiştir) Bu anlaşma uyarınca sanayi ürünlerinin ticaretinde iki taraf da gümrük vergisi almamaktadır. Tarım ürünleri içinse tercihli vergi oranları uygulanmaktadır. 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan'ın AB'ye tam üye olması ile birlikte bu anlaşma hükümlerinin yerini Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği hükümleri almıştır.
- Enerji ve Altyapı Alanlarında İşbirliği Anlaşması ve Protokolü (1998)
- Uzun Vadeli Sözleşme (1999)
- İkili Hava Ulaştırma Anlaşması (2004)
- Deniz Ticareti Taşımacılık Anlaşması (2004)
- Bulgaristan, 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında bir gümrük birliği oluşturan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile Tarım ürünlerine ilişkin Rejim hakkındaki 1/98 sayılı OKK'nın ve Türkiye-AB Kömür-Çelik Serbest Ticaret Anlaşması'nın ve diğer tüm Türkiye-AB hukuki düzenlemelerinin bir parçası haline gelmiştir
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması (2004)
- Teknik Düzenlemeler, Standardizasyon, Uygunluk Değerlendirmesi ve Metroloji Alanlarında Danışma ve İşbirliği Mekanizması Tesis Edilmesine Dair Mutabakat Zaptı (2009)
- Türkiye-Bulgaristan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) XVI. Dönem Toplantısı 30-31 Mayıs 2005 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.
- Türkiye-Bulgaristan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) XVII. Dönem Toplantısı 24-25 Ocak 2007 tarihlerinde Sofya'da gerçekleştirilmiştir.
- Türkiye-Bulgaristan Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı son olarak 9-10 Mayıs 2018 tarihlerinde Sofya'da gerçekleştirilmiştir.

YATIRIM VE TİCARET İLİŞKİLERİNDE BİLİNMESİ GEREKEN GENEL KONULAR

Bulgaristan'da İş Yapmak İsteyenler İçin Pratik Bilgiler

Bulgaristan'da İş Kurma Prosedürü

Bulgaristan'da şirket kuruluşu Adalet Bakanlığı'na bağlı Kayıtlar Ajansı çerçevesinde tutulan Ticaret Siciline kayıt ile gerçekleşmektedir. Kayıt prosedürünün zamanı şirket türüne göre farklılık arz etmekte ve 2 ila 5 iş günü arasında değişmektedir. Türkiye'den farklı olarak ticaret ve sanayi odalarına kayıt gönüllülük esasına dayalıdır. Ticaret Siciline kayıt olduktan sonra firmalar hukuki varlık kazanmakta, faaliyetlerine başlayabilmektedir.

Firmaya Ticaret Siciline kayıt esnasında Özel Tanımlama Kodu (Bulgarca kısaltması EIK (EİK)) denilen bir numara verilmektedir. Söz konusu numara 9 (dokuz) haneli olup rastgele belirlenmektedir. Bu numara ile firma, Ticaret Siciline kaydolduğu andan itibaren Ticaret Sicilinden kaydı silinene kadar tanımlanmaktadır. KDV Kanununa göre kayıt yaptıran firmalara Ulusal Gelirler Ajansı "BG" ile başlayan KDV numarası vermektedir. Genellikle KDV numarasının devamı Kayıtlar Ajansı'nca verilen Özel Tanımlama Kodu ile aynıdır, ancak bu zorunlu bir koşul değildir.

Bulgaristan'da %100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. Bulgaristan'da yabancı ortaklarla (gerçek veya tüzel kişi) kurulan şirketler, Bulgar ortağı olsun ya da olmasın, Bulgar şirket addedilmekte ve Bulgaristan Ticaret Kanunu gereklerine göre faaliyette bulunmaktadır.

Limited Şirket, Anonim Şirket, Kolektif Şirket ve Komandit Şirket türleri Bulgaristan Ticaret Kanunu'nun öngördüğü şirket türleridir. Bunların dışında, Bulgaristan'da ticari faaliyetler tek şahıs tacir, holding, şube ve kooperatif şeklinde de yürütülebilmektedir.

Yabancı yatırımcılar tarafından en çok tercih edilen ticari oluşumlar limited şirket (EOOD veya OOD), anonim şirket (EAD veya AD), şubeler ve ticari temsilciliklerdir. Limited şirket (OOD) türünü genellikle daha küçük çaplı iş yapan firmalar tercih etmektedir. Yönetimi anonim şirketlere göre daha kolaydır. Anonim şirketlerin (AD) yönetimleri yapıları gereği daha komplekstir. Ancak bu tür şirketler sermayelerini sermaye piyasası aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşılarak artırabilmektedir. Bu tür şirket yapıları üretim ve finans sektöründeki büyük çaplı yatırımlara mahsustur. Yasayla belirlenen bazı faaliyet alanlarında (örneğin bankacılık ve sigortacılık) anonim şirket zorunlu şirket türüdür.

Limited şirket (Bulgaristan'da OOD olarak kısaltılmaktadır) sermayesinin asgari 2 leva (1,02 €), anonim şirket (Bulgaristan'da AD olarak kısaltılmaktadır) sermayesinin ise asgari 50.000 leva (25.565 €) olması gerekmektedir.

Bulgaristan Ticaret Kanunu'na göre tek bir ortak kendi başına bir limited veya anonim şirket kurma hakkına sahiptir. Bu durumda şirketin türü tek kişilik limited şirket olan EOOD'dir, anonim şirket için ise EAD'dir. Türkiye'de yerleşik bir gerçek veya tüzel kişinin Bulgaristan'da tek başına bir limited veya anonim şirket kurması konusunda bir sınırlama bulunmamaktadır.

LTD şirket (OOD) kuruluşu için başvuruda gerekli olan belgeler

- Şirket bilgilerini içeren bir beyanname (diğer belgeler söz konusu beyannameye ek olarak ibraz edilir);
- Şirket kuruluş sözleşmesi;
- Genel Kurul toplantısı tutanağı (bahse konu tutanakta şirket kuruluş toplantısında alınan kararlar ve toplantı gündemi yer almalıdır);
- Verilen bilgilerin doğru olduğuna dair Ticaret Sicili Kanununun madde 13 fıkra 4'ü çerçevesinde beyanname (beyanda bulunan kişi tarafından imzalanmaktadır);
- Ticaret Sicili Kanununun madde 13 fıkra 5'i çerçevesinde beyanname (belgeleri ibraz eden kişinin beyan eden kişiden farklı olduğu durumlarda doldurulur);
- Ticaret Kanununun madde 142 çerçevesinde rakip faaliyet yasağı beyannamesi (Yönetici tarafından doldurulur);
- Şirket Genel Kurulunun yönetici tayin etme kararı;
- Yönetici veya yöneticilerin noter tasdikli görev kabulü ve imza sirkülerleri;
- Ticaret Kanununun madde 141 fıkra 8 çerçevesinde beyanname (Yönetici, bu sıfat için Kanunun gerektirdiği şartlara uyduğunu beyan eder);
- Mevzuatın gerektirdiği durumlarda devlet mercilerinden alınması gerekli lisans ve izinler;
- Yatırılan sermayeyi gösteren belge (en az 2 leva);
- Şirket adı alma beyannamesi (zorunlu değildir).

LTD şirket kuruluşu için başvuruda 110 leva (elektronik başvurularda 55 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir).

Anonim şirket (AD) kuruluşu

Anonim Şirket kuruluşu için Kayıtlar Ajansı'na şirket bilgilerini içeren bir beyanname ile beyannamede şirket kuruluşuna ilişkin sayılmış belgelerin beyanname ekinde ibraz edilmesi gerekmektedir.

AD kuruluşu için başvuruda 360 leva (elektronik başvurularda 180 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir). Bankacılık veya sigortacılık alanında faaliyette bulunacak AD'nin kuruluşu için başvuruda 1.300 leva (elektronik başvurularda 650 leva) ticaret siciline kayıt ücreti ödenmektedir.

Bulgaristan'da yabancı bir şirketin şube açması

Kendi ülkesinin kanunları çerçevesinde ticari faaliyette bulunmak üzere kayıt yaptırmış her yabancı kişinin Bulgaristan Ticaret Kanununa göre Bulgaristan'da yabancı kişi şubesi açma hakkı bulunmaktadır. Şube, Bulgar mevzuatına göre tüzel kişilik değildir. Ancak şubenin kendi merkezi ve yönetim adresi, yöneticileri, mal varlığı, pasif yasal statüsü vardır. Şubenin unvanı ana şirketin unvanından ve "şube" ekinde oluşmaktadır. Şube, ayrı bir şirket olarak ticari defterlerini tutmaktadır. Şube açma başvurusu Ticaret Sicilini tutmakla görevli Kayıtlar Ajansı'nın herhangi bir bölge temsilciliğine yapılabilmektedir. Yabancı şirket şubesinin açılması

için yapılan başvuruda 340 leva (elektronik başvurularda 170 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir). Şube açmak için gerekli belgeler:

- Şube açma beyannamesi;
- Yabancı şirketin mevcudiyetini (tüzel kişi ise), ulusal kanununa göre ticari faaliyette bulunma hakkını, sicil kaydına göre (var ise) yabancı şirketi temsil eden kişilerin adlarını ve temsil şeklini gösteren belge;
- Yabancı şirketin şube açma kararı;
- Yabancı şirket şubesinin faaliyet alanı izin rejimine tabii ise, gerekli lisans veya izin belgesi;
- Şube açma başvurusunun yapıldığı an itibarıyla tüm değişiklik ve ekleri içeren yabancı şirket kuruluş akdi, sözleşmesi veya tüzüğü;
- Yabancı şirket yöneticisinin, şube yöneticisini yetkilendirdiği noter tasdikli vekâletname;
- Şube yöneticisinin noter tasdikli görev kabulü ve imza sirküleri;
- Kanunların gerektirdiği durumlarda yöneticinin/yöneticilerin uzmanlık veya yeterlilik belgeleri;
- Özel yasaların gerektirdiği diğer belgeler.

Bulgaristan'da yabancı bir şirketin temsilcilik açması

Bulgaristan Yatırımları Teşvik Kanunu gereğince ulusal mevzuatlarına göre ticari faaliyette bulunabilen yabancı kişiler Bulgaristan'da ticari temsilcilik açabilmektedir. Temsilciliklerin Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na (www.bcci.bg) kaydolması zorunludur. Temsilcilik kuruluşu, Oda'nın ticari temsilcilik kaydına dair kararı ile gerçekleşmektedir. Kayıtlı ticari temsilcilikler veri tabanı Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın web sayfasında yayınlanmaktadır. Bu şekilde kurulacak ticari temsilcilik Türkiye'deki şirketten ayrı bir tüzel kişi değildir ve ticari faaliyet gösterme hakkına sahip değildir. Ticari temsilcilik, genellikle Türkiye'deki ana şirket adına Bulgaristan'da destek faaliyetler icra eder (reklam, promosyon, müşteri bulma vs.). Ticari temsilcilik kendi adına gelir ve kazanç elde edemez. Temsilciliğin kurumlar vergisi ödeme sorumluluğu yoktur.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının icra ettiği ticari faaliyet aracılığı ile oturma izni alabilmesi için Bulgaristan'da kurduğu şirkette en az 3 Bulgar veya AB vatandaşını çalıştırması gerekmektedir. Buna rağmen Türkiye'de kurulmuş olan bir şirketin ticari temsilciliğini yapmak için Bulgaristan'a gelen Türk vatandaşlarına bu kural uygulanmamaktadır. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan Türk şirket temsilcisi Türk vatandaşlarına Bulgaristan'da oturma izni verilmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk şirketin ticari temsilciliğinin kurulması çerçevesinde Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından talep edilen evraklar şöyledir:

1. Türkiye'deki şirkete ait Türkiye Ticaret Sicili Gazete çıktısı (altı aydan eski olmamalıdır) – APOSTİL;
2. Türkiye'deki şirket yönetim kurulunun Bulgaristan'da ticari temsilcilik açma kararı;

3. Bulgaristan'da ticari temsilcilik açması ve bu temsilciliği yönetmesi için Türkiye'deki şirket yönetim kurulunun yetkilendirdiği kişiye verilen ve söz konusu kişinin yetki alanını da içeren özel vekâletname orijinali (veya noter tasdikli sureti) - APOSTİL;
4. Bulgaristan'daki temsilcilerin imza sirkülerleri – Türk noteri tarafından tasdik edilmiş (APOSTİL) veya Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın özel beyanname formu üzerinde Oda yetkilisi önünde atılmış imzalar;
5. Ticari temsilciler kayıt ücretinin (120 EURO) ödendiğine dair belge;
6. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası bilgi sistemi için doldurulan kayıt formu.

1, 3 ve 4 nolu evrakların Bulgar makamları tarafından kabul edilmesi için APOSTİL onayı almış olması gerekmektedir. Bu evraklar, Bulgaristan'da yeminli tercüman tarafından tercüme edilip Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra kayıt işlemleri için Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na ibraz edilmektedir.

Türk şirkete ait temsilciliğin Bulgaristan'da bir adresinin olması şart olarak koşulmuştur.

27.06.2017 tarihinde Bulgar mevzuatında yürürlüğe giren değişiklikler, Türkiye'de kurulmuş bir şirketin Bulgaristan'da ticari temsilciliğini yapan Türk vatandaşlarının oturma izni alabilmesi için ilave yeni şartlar getirmiştir. Bulgaristan'da bir Türk şirketinin ticari temsilciliğini yapan Türk vatandaşlarının oturma izni alabilmesi için Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na ilave olarak ibraz etmesi gereken evraklar:

1. Türk şirketin Bulgaristan'da ticari temsilcilik kurduğu andan önce en az 1 yıllık dönemde faal olduğunu gösteren belge. Bu belge, Türkiye'deki şirketin bankasından alınmış referans mektubu veya aşağıdaki belgelerden herhangi biri olabilmektedir:
 - a) Türk şirketin son bilanço ve mali rapor kopyaları (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu belgelerin Bulgarca çevirileri ile birlikte ibraz edilmesi gerekmektedir;
 - b) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin son yıldaki faaliyet alanını, varlık değerini, sermayesini, cirosunu ve kar/zararını gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir;
 - c) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin son muhasebe raporuna (İngilizce olarak) ulaşılabilecek bir elektronik veri tabanını gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu elektronik veri tabanı, Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Türkiye'deki şirketin faal olup olmadığını kontrol etmek amacıyla kullanılır.
2. Türkiye'deki şirketin vergi borcunun bulunmaması. Bu şartın karşılandığını kanıtlamak için aşağıdaki belgelerden herhangi biri kullanılabilir:
 - a) Türkiye'deki şirketin yetkili Gelir İdaresi Başkanlığı biriminden aldığı ve vergi borcu olmadığını gösteren belge. Bahse konu belgenin APOSTİL onayı almış olması ve Bulgaristan'da yeminli tercüman tarafından tercüme edilip Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından da onaylanması gerekmektedir;

- b) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin vergi borcu olmadığı bilgisine (İngilizce olarak) ulaşılabilecek bir elektronik veri tabanını (Gelir İdaresi Başkanlığı'na ait) gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu elektronik veri tabanı, Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Türkiye'deki şirketin vergi borcu olup olmadığını kontrol etmek amacıyla kullanılır.
3. Bulgaristan'daki ticari temsilciliğin faaliyetlerine ilişkin belgeler:
- a) Bulgaristan'da ticari temsilcilik açılmasına ilişkin açıklama belgesi (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu belgenin ticari temsilciliğin hedef ve görevlerini açıklaması ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilmesi gerekmektedir;
- b) Bulgaristan'daki ticari temsilciliğin yıllık eylem planının (mevcut yıl ve bir sonraki yıl için) Türk şirketi müdürü tarafından noter huzurunda onaylanması. Bahse konu eylem planı formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu eylem planı çerçevesinde ihtiyaç duyulan temsilci sayısı konusuna da açıklık getirilir;
- c) Ticari temsilciliğin ofisine ait tapu veya en az bir yıllık kira sözleşmesi. Bahse konu belgelerin Türk şirket müdürü tarafından onaylanmış olması ve Bulgarca olarak ibraz edilmesi gerekmektedir.

27.06.2017 tarihinde Bulgar mevzuatında yürürlüğe giren değişiklikler ile getirilen yeni şartlar sadece ticari temsilcilik aracılığıyla oturma izni almak isteyen Türk vatandaşları için geçerlidir. Oturma iznine ihtiyacı olmayan ticari temsilcilerin bu şartları karşılaması zorunlu değildir.

Kayıt süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası web sitesinde yer almaktadır: <http://www.bcci.bg/tradereg-repres-docreg-en.html>

Vergiler

- Bulgaristan'da uygulanan KDV oranı %20'dir. Bazı istisnai durumlarda %9 oranında KDV uygulanmaktadır:
- ✓ Otelcilik, konaklama (kamp kurma ve karavana yerleri kiralması dahil);
 - ✓ Kitap satışları;
 - ✓ Bebek mamaları;
 - ✓ Bebek bezleri;
 - ✓ Bulgaristan KDV Kanununa göre 31.12.2023 tarihine kadar geçerli olan istisnai durumlar:
 - Restorancılık ve catering hizmetleri (alkol ürünleri satışı hariç);
 - Turizm hizmetleri ve tur operatörleri tarafından organize edilen seyahatler;
 - Spor tesislerinin sunduğu hizmetler.
- Kurumlar vergisi oranı %10'dur. İşsizlik oranının ülke ortalamasının %25 üzerinde olan bölgelerde vergi mükellefleri belirli koşullar altında kurumlar vergisinden muaftır;
- Gelir vergisi oranı %10'dur;
- Temettü vergi oranı %5'tir.

Tablo 32 Bazı AB Ülkelerinde Karşılaştırmalı Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları (2023)

Ülke	Kurumlar Vergisi		Gelir Vergisi	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
Macaristan	%9	%9	%15	%15
Bulgaristan	%10	%10	%10	%10
Romanya	%16 (%1 küçük işletmelerde)	%16 (%1 küçük işletmelerde)	%10	%10
Çekya	%19	%19	%15	%23
Polonya	%19 (%9 küçük işletmelerde)	%19 (%9 küçük işletmelerde)	%12	%32
İsveç	%20,6	%20,6	%0	%20
Avusturya	%24	%24	%0	%55
Fransa	%25	%25	%0	%45
Yunanistan	%22	%22	%9	%44
Almanya	%15,825 +%7	%15,825+%17	%14	%45

Kaynak: <https://dits.deloitte.com/#TaxGuides>

Bulgaristan'da iş yapma maliyeti

Elektrik ve Su

Bulgaristan enerji sektöründe üç elektrik dağıtım şirketi düzenlenmiş piyasada faaliyet göstermektedir: Energo-Pro (<https://energo-pro-sales.bg/en/homepage>), EVN (<https://www.evn.bg/?lang=en-us>) ve Elektrohold (<https://elektrohold.bg/bg/>). Söz konusu elektrik dağıtım şirketleri düzenlenmiş fiyatlardan elektrik satışını sadece hanehalklarına yapmaktadır. Tabloda belirtildiği gibi şirketler farklı elektrik fiyatları uygulamaktadır. Fiyatlar KDV ve ÖTV hariç, leva bazında 1 kWh içindir. Dağıtım, ayrıca kWh bazında ücretlendirilmektedir.

Tablo 33 Haziran 2023 İtibariyle Bulgaristan'da Düzenlenmiş Piyasada Düşük Gerilim Elektrik Fiyatları

Şirket	Gündüz tarifesi	Gece tarifesi
Energo-Pro	0,11311	0,02017
EVN	0,10917	0,02115
Elektrohold	0,11146	0,02629

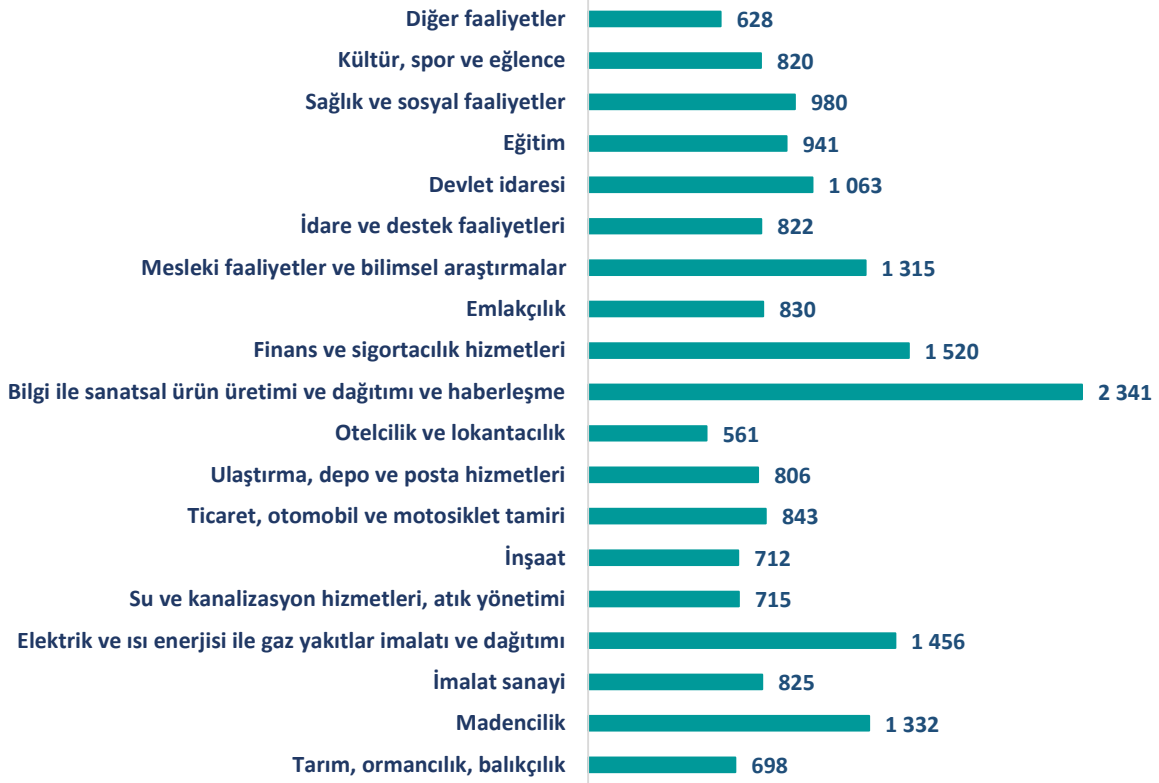
Hanehalkı dışındaki elektrik tüketicileri kullandıkları elektriği serbest piyasadan almaktadır. Serbest piyasada elektrik satışları muhtelif elektrik dağıtım şirketleriyle anlaşmaya varılan koşullar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bağımsız Enerji Borsası IBEX'de

(<https://ibex.bg/en/>) alım-satımlarda ulaşılan fiyat seviyeleri serbest piyasadaki fiyatlara ışıktutmaktadır.

Bulgaristan genelinde su fiyatları belediyelere göre değişim göstermektedir. Sofya'da sanayi kullanımı için suyun m³ fiyatı KDV dahil, 1,53 euro – 1,84 euro arasında değişmektedir.

Ücretler

Şekil 23 2023 Yılı'nın Birinci Çeyreğinde Sektörlere Göre Ortalama Aylık Ücretler (Euro)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Kira ve Satış

- Sofya'da A sınıfı ofis kiralari m² başına aylık 13–15 euro arasında değişmektedir. B sınıfı ofis kiralari ise ortalama ayda 9-10 euro/m²'dir.
- Sofya'da ofislerin satış fiyatı m² başına 1.500 euro civarındadır.
- Filibe'de ofis kiralari m² başına aylık 6,4 eurodur.
- Filibe'de ofislerin satış fiyatı ortalama m² başına 1.175 eurodur.

Akaryakıt Fiyatları

Haziran 2023 itibariyle Bulgaristan'da en çok kullanılan yakıtların ortalama fiyatları aşağıdaki gibidir (fiyatlara KDV ve ÖTV dahildir):

Dizel: 1,26 euro/l; Benzin A95: 1,31 euro/l; Metan: 1,01 euro/kg; LPG: 0,46 euro/l.

Dikkat Edilmesi Gereken Diğer Hususlar, Görüş ve Öneriler

- ✓ Sözleşme yapın: Bulgaristan'da senet ve çek kullanımı yaygın değildir. Bankacılık sistemi ise nispeten gelişmiştir. Bir ihtilaf halinde izlenecek prosedürü sözleşmede açıkça belirtin. Unutmayın ki, işlerin iyi olduğu dönemde kimsenin sözleşmeye ihtiyacı olmaz. Ancak, olası ihtilafları düşünerek aradaki ilişkiyi kayda geçirin. Zorunlu olmamakla beraber sözleşmelerin Bulgar noterliklerinde kaydı resmiyetini güçlendirir. İmzaların teyidi açısından yararlıdır. Sözleşme yaparken mümkünse bir Bulgar avukatın hizmetinden faydalanın.
- ✓ AB teknik mevzuatına dikkat edin: Bulgaristan'ın da üyesi olduğu AB'nin insan sağlığının, çevrenin ve tüketicinin korunması gibi temel gerekleri koruyup gözetleyen teknik mevzuatının gereklerini yerine getirin ve aranan sertifikaları temin edip Bulgarca örneğini de eşya beraberinde bulundurun. Söz konusu mevzuat Türkiye'de de uygulandığı için yetkili Türk kurumlarından mevzuat hakkında bilgi temin edebilirsiniz.
- ✓ AB'nin ve Bulgaristan'ın marka tescil, fikri ve mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatına ve prosedürlerine uyunuz. Markanızı Bulgaristan'da kendiniz tescil ettiriniz. Bir başkası aracılığıyla (distribütör vb.) yapıyor iseniz işlemleri takip ediniz ve denetleyiniz.
- ✓ Firmalar ile temasta mümkün ise Bulgarca bilen eleman kullanınız.
- ✓ Ürününüzü tanıtan Bulgarca katalog hazırlayınız ve potansiyel alıcı firmalara gönderiniz.
- ✓ Ürününüzle ilgili şikayetleri takip edip, en kısa zamanda düzeltilmesini sağlayınız. Satış sonrası hizmetin en az satışın kendisi kadar önemli olduğunu unutmayınız. Bulgar pazarının küçük olduğunu, hem memnuniyetin hem de hoşnutsuzlukların çok çabuk yayıldığını aklınızdan çıkarmayınız.
- ✓ T.C. Ticaret Bakanlığının www.ticaret.gov.tr adresli web adresindeki 'Ülkeler' bölümünden Bulgaristan'ı seçerek ulaşacağınız Müşavirliğimiz sayfasında yer alan 'Müşavire/Ataşeye Danışın' bölümüne ithalatçı/distribütör/imalatçı firma taleplerinizi iletebilirsiniz.

Müşavirliğimiz web sayfasında Bulgaristan genelinde güncel ihale duyuruları, yatırım haberleri, uyarılar, mevzuat ve yasal prosedürler ile ekonomik ve ticari bilgiler de yayınlanmaktadır. Birtakım internet kaynakları ile çeşitli basın yayın organları Müşavirliğimizce günlük olarak taranmakta ve tespit edilen güncel ihale ve projelere ilişkin bilgiler belirli bir format çerçevesinde düzenlenerek web sayfamızda yayımlanmaktadır.

Yabancıların Yasal Statüleri

Yabancıların Bulgaristan'daki yasal statüleri Anayasa, Yabancı Uyruklular Yasası (1998) ve bu Yasanın Uygulama Tüzüğü ile Vizelerin Verilmesine Dair Genelge hükümleri ile düzenlenmektedir. Bu alandaki Bulgar mevzuatı AB'nin ilgili mevzuatıyla uyumludur. 31 Ocak 2012 tarihi itibarıyla Bulgaristan tek taraflı Schengen mevzuatını da uygulamaktadır.

Bulgar Anayasası, aksi kanunla öngörülmediği müddetçe, yabancıların Bulgar vatandaşları ile aynı kanuni haklardan faydalanmasını ve aynı yasal yükümlülüklerle tabi olmasını öngörmektedir.

Bulgar mevzuatına göre, Türk vatandaşlarının hakları aşağıdaki alanlarda sınırlandırılmıştır:

Mülkiyet hakları: Türk vatandaşlarının, yasal miras dışında Bulgaristan'da arazi sahibi olma hakkı yoktur. Türk vatandaşlarının Bulgaristan'da arazilerin üzerine inşa edilmiş taşınmazlara

sahip olma hakkı vardır (bina, daire, ev, depo, fabrika, garaj vs.). Mevzuat, Bulgaristan'da şirket kuran Türk vatandaşlarına, bu şirket adına arazi alma hakkını vermektedir (tarım arazileri dışında). Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte AB vatandaşlarına bu konuda sınırlı sayıda istisnalar tanınmaktadır.

Mesleki haklar: Yabancılar devlet memuru, gümrük memuru veya Dışişleri Bakanlığı memuru olarak istihdam edilemezler. Patent ofisinde, Elektronik Medya Konseyi vb. kuruluşlarda çalışamazlar, noter olamazlar.

Bütün yabancılar Bulgaristan'a girişlerinde ziyaret amaçlarını ve kalacakları adresi beyan etmek zorundadır.

Yabancıların Bulgaristan'a Girişleri

Aksi bir anlaşma ile belirlenmedikçe tüm yabancılar Bulgaristan'a girişleri ve burada ikamet etmeleri için vize temin etmek zorundadırlar.

Bulgaristan Bakanlar Kurulu'nun 12 Nisan 2023 tarihli Kararı'yla, ülkenin vize rejimine ilişkin bazı değişiklikler yapılmış olup, yeni düzenlemeler çerçevesinde vatandaşlarımızın Bulgaristan'ı transit geçiş ve ülkede kalışlarında dikkat etmesi gereken başlıca hususlar aşağıda aktarılmaktadır:

- Schengen bölgesi üyesi veya Schengen müktesebatını uygulayan ülkelerde ikamet eden ve geçerli ikamet izni hamili olan vatandaşlarımız, Bulgaristan'dan sorunsuz olarak transit geçiş yapabilmektedir, ayrıca son 180 gün içinde 90 günü aşmamak kaydıyla Bulgaristan'da ikamet edebilmektedir;
- Schengen bölgesi üyesi veya Schengen müktesebatını uygulayan ülkeler için alınmış geçerli uzun süreli iki veya çok girişli ikamet amaçlı "D tipi" Schengen vizesi bulunan vatandaşlarımız, Bulgaristan'dan 5 (beş) gün içinde sorunsuz olarak transit geçiş yapabilmektedir. Bununla birlikte, vatandaşlarımızın, hamili bulundukları vizenin geçerli olduğu süre ve koşullarda Bulgaristan'da kalabilmeleri için, Bulgaristan'ı ziyaretlerinden önce, sözkonusu vizeyi düzenleyen ülkeye bir kez giriş-çıkış yapmış olmaları ve buna ilişkin giriş-çıkış mühürlerini Bulgaristan sınır makamlarına ibraz etmeleri gerekmektedir. Buna uyulmaması halinde, Bulgaristan çıkışlarında kişilere 500 Leva (250 Euro) tutarında para cezası uygulanmaktadır;
- Schengen bölgesi üyesi veya Schengen müktesebatını uygulayan ülkeler için alınmış geçerli kısa süreli iki veya çok girişli ikamet amaçlı "C tipi" Schengen vizesi bulunan vatandaşlarımız, Bulgaristan'dan 5 (beş) gün içinde sorunsuz olarak transit geçiş yapabilmektedir. Öte yandan, vatandaşlarımızın, hamili bulundukları vizenin geçerli olduğu süre ve koşullarda Bulgaristan'da kalabilmeleri için, Bulgaristan'ı ziyaretlerinden önce, Schengen müktesebatını tam olarak uygulayan bir ülkeye bir kez giriş-çıkış yapmış olmaları ve buna ilişkin giriş-çıkış mühürlerini Bulgaristan sınır

makamlarına ibraz etmeleri gerekmektedir. Buna uyulmaması halinde, Bulgaristan çıkışlarında kişilere 500 Leva (250 Euro) tutarında para cezası uygulanmaktadır.

- Schengen bölgesi üyesi veya Schengen müktesebatını uygulayan ülkeler için alınmış geçerli tek girişli “C tipi” Schengen vizesi hamili vatandaşlarımız, vizeyi düzenleyen ülkeye karayoluyla seyahatlerinde Bulgaristan’dan 5 (beş) gün içinde sorunsuz olarak transit geçiş yapabilmektedir. Bununla birlikte, vatandaşlarımızın, ülkemize dönüşlerinde Bulgaristan transit vizesi almaları gerekmektedir;
- İki veya müteaddit girişli Romanya vizesi hamili vatandaşlarımız, sözkonusu vize ile Bulgaristan’dan Romanya’ya transit geçiş yapabilmektedir. Bununla birlikte, vatandaşlarımızın, hamili bulundukları vizenin geçerli olduğu süre ve koşullarda Bulgaristan’da kalabilmeleri için, anılan vize ile Romanya’ya bir kere giriş-çıkış yapmış olmaları ve buna ilişkin giriş-çıkış mühürlerini Bulgaristan sınır makamlarına ibraz etmeleri gerekmektedir;

Yukarıdaki şartları taşımayan umuma mahsus pasaport sahibi vatandaşlarımızın Bulgaristan vizesi almaları gerekmektedir. Vize gerektirmeyen üçüncü ülkelere veya Schengen bölgesi üyesi olmayan AB üyesi ülkelere seyahat edecek vatandaşlarımız, gidiş ve dönüşte Bulgaristan güzergahını kullanacaklar ise, çift transit veya çok girişli Bulgaristan vizesi almış olmaları gerekmektedir.

NOT: Uygulanan para cezalarına itirazda bulunmak istenilmesi halinde

- Ceza tutanağın düzenlenmesinin akabinde 7 gün içerisinde ceza tutanağına, ceza kararının düzenlenmesinin akabinde 14 gün içerisinde ceza kararına itirazda bulunulabilmektedir;
- İtirazlar tutanağı ve kararı düzenleyen kurumlar nezdinde gerçekleştirilmektedir;
- İtirazda bulunulabilmesi için ödemenin yapılmamış olması gerekmektedir;
- İtirazda bulunulmak istenilmesi durumunda ödeme yapılmadan Bulgaristan’dan çıkılabilmekte, itirazlar Türkiye’den de yapılabilmektedir.

Vize Türleri

Geçerli bir vize dahi Bulgaristan’a giriş garantisi vermeyebilir. Sınır kontrol görevlileri yabancının ülkeye kabulü için gerekli koşullara sahip olup olmadığı konusunda nihai karar verme yetkisine sahiptir.

Yabancı Uyruklular Yasası vize türlerini “havayolu transit vizesi, kısa süreli vize ve uzun süreli vize” olmak üzere üçe ayırmaktadır.

Havayolu transit vizesi (A Tipi), Bulgaristan aktarmalı başka bir ülkeye uçacak kişilere verilen vize türüdür.

Kısa süreli vize (C Tipi), bir yabancıнын 180 günlük bir süre içinde toplamda 90 günden fazla kalmamak kaydıyla Bulgaristan’a bir defalık veya çok sayıda giriş yapma hakkını vermektedir.

Uzun süreli vize (D Tipi), yabancı uyruklunun Bulgaristan’a giriş yapıp sonrasında oturma izni için başvurmasında gerekli olan vize türüdür. Bu vizenin geçerliliği altı aydır ve sahibine 180 güne kadar ikamet izni sağlamaktadır. D tipi vize, geçerli olduğu müddetçe, sahibine Bulgaristan’a çok sayıda giriş yapma hakkını vermektedir. Bir yıl geçerli olan ve 360 güne kadar oturma izni sağlayan D tipi vizesinin verilebileceği yabancılar:

1. Bilim araştırmaları gerçekleştiren yabancılar;
2. En fazla 1 yıl süren programlar çerçevesinde Bulgaristan’da eğitim gören öğrenciler;
3. Master öğrencileri veya stajyerler;
4. Turizm hizmetleri sözleşmesi kapsamında Türk işveren tarafından Bulgaristan’a kontrol ve koordinasyon görevleri ile görevlendirilen yabancılar;
5. Bulgaristan Yatırım Ajansı’na sertifika başvurusunda bulunmuş veya sertifika almış bir Türk yatırımcısı tarafından Bulgaristan’daki yatırım sürecini kontrol etmek amacıyla görevlendirilen yabancılar.

Tüm vize başvuruları ilgili Bulgar diplomatik misyonuna veya konsolosluğuna yapılmalıdır.

Oturma İzinleri

Oturma İzni Türleri

Bulgaristan’da dört tür oturma izni bulunmaktadır:

- Kısa vadeli – kısa süreli vize ülkeye giriş tarihinden sonraki 6 aylık süre zarfında 3 aya kadar oturma izni sağlamaktadır;
- Orta vadeli – 1 yıllık oturma izni ile sağlanır;
- Uzun vadeli – 5 yıllık oturma izni ile sağlanır;
- Daimi – süresiz oturma izni ile sağlanır.

Kısa süreli ikamet için kısa süreli vize (C tipi) alınması yeterlidir. Bir yabancıнын orta vadeli, uzun vadeli ve daimi oturma izni başvurusunda bulunabilmesi için öncelikle uzun süreli bir vize temin etmesi (D tipi) gerekmektedir.

Orta Vadeli İkamet İzinleri Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar

- Bir Bulgar vatandaşının aile mensubu olan yabancılar;
- Bulgaristan’da daimi veya orta vadeli oturma izni almış bir yabancıнын aile mensubu olan yabancılar;
- Bulgaristan’da tedavi gören yabancılar;
- Ülkelerinde emekli olmuş yabancılar;
- Çalışma izni alındıktan sonra Bulgaristan’da istihdam edilen veya serbest meslek icra eden yabancılar;
- Bulgaristan’da oturma süresi boyunca en az 10 kişiye istihdam sağlayarak ticari faaliyette bulunan yabancılar;
- Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası’na bir Türk şirket temsilcisi olarak kaydını yaptırmış olan yabancılar;

- Bulgaristan’da en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) değerinde gayrimenkul alan yabancılar;
- Bir Bulgar şirketi sermayesine en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) yatıran ve şirket adına aynı değerde Bulgaristan’dan gayrimenkul alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az %50 pay sahibi olmaları gerekmektedir;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 250.000 leva (yaklaşık 128.000 euro) yatıran ve şirket adına ülkenin ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerinde aynı değerde maddi ve gayri maddi aktifler alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az %50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 5 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir. Bulgaristan’ın ekonomik olarak gelişmemiş bölgeleri Yatırımları Teşvik Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir.

Uzun Vadeli Oturma İzinleri Verilmesinde Aranılan Genel Koşullar

- Yabancıların Bulgaristan’da yasal bir şekilde ve kesintisiz en az 5 yıl ikamet etmesi gerekmektedir;
- 5 yıllık süre içinde yabancıların Bulgaristan dışında art arda 6 ay ve toplamda 10 ay kalmadığı müddetçe süre kesintiye uğramaz ve Bulgaristan’da ikamet süresi gibi hesaplanmaktadır;
- Yabancıların Bulgaristan’da öğrenci veya stajyer olarak yasal bir şekilde ikamet ettiği sürenin yukarıda bahsedilen beş yılın hesaplanmasında sadece yarısı geçerli olarak kabul edilmektedir;
- Uluslararası koruma haklarından faydalanan yabancılar uzun vadeli oturma izni alabilmektedir.

Daimi Oturma İzni Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar

- Bulgar asıllı yabancılar;
- Yabancıların Bulgaristan’da yasal bir şekilde ve kesintisiz en az 5 yıl ikamet ettiği ve bu süre zarfında ülke dışında en fazla 30 ay kaldığı durumlarda;
- Bulgaristan Yatırım Ajansı’ndan sertifika almış ve yatırım faaliyetlerini icra eden yabancılar;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 500.000 leva (yaklaşık 256.000 euro) yatırım yapan ve şirket adına aynı değerde maddi ve gayri maddi aktifler alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az %50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 10 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir;
- Bulgaristan’da en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) değerinde gayrimenkul alan ve bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar;
- Bir Bulgar şirketi sermayesine en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) yatıran ve şirket adına aynı değerde Bulgaristan’dan gayrimenkul alıp bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az %50 pay sahibi olmaları gerekmektedir;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 250.000 leva (yaklaşık 128.000 euro) yatıran ve şirket adına ülkenin ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerinde aynı değerde maddi ve gayri maddi aktifler alıp bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az %50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 5 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir. Bulgaristan’ın ekonomik olarak gelişmemiş bölgeleri Yatırımları Teşvik Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir;

- Aşağıdaki varlıklara en az 1.000.000 leva (yaklaşık 511.000 euro) yatırım veya ek yatırım yapan yabancılar:
 - o Borsada işlem gören Bulgar şirket hisseleri;
 - o Kamuya ait senetler, hazine bonoları veya diğer mali enstrümanlar (en az altı ay vadesi olan);
 - o Kamunun en az %50'sine sahip olduğu bir şirkete ait mal varlığı (Özelleştirme ve Özelleştirme Sonrası Kontrol Kanunu çerçevesinde);
 - o Kamuya ait şirket hisseleri (Özelleştirme ve Özelleştirme Sonrası Kontrol Kanunu çerçevesinde);
 - o Bulgar fikri mülkiyet hakları (telif hakları, patentler, tasarımlar, markalar, vs.);
 - o Bulgaristan'da imtiyaz hakları.
- 1.000.000 levayı (yaklaşık 511.000 euro), yönetilmesi için lisans almış bir Bulgar kredi kurumuna yatıran yabancılar (en az 5 yıl vade ile);
- Borsada işlem görmeyen bir Bulgar şirketi sermayesine en az 6.000.000 leva (yaklaşık 3.068.000 euro) yatırım yapan yabancılar.

Oturma İzni Başvurularında Aranılan Genel Belgeler

- Başvuru sahibine ait geçerli bir pasaport (en az daha 6 ay geçerli olması gerekmektedir);
- Başvuru ücretinin ödendiğine dair belgeler;
- Başvuru sahibinin Bulgaristan'da kalacağı süre boyunca ikamet edeceği bir yeri temin ettiğine dair belgeler (kira kontratı vs.);
- Standart başvuru formu;
- Başvuru sahibinin Bulgaristan'da kalacağı süre boyunca giderlerini karşılayabilecek mali kaynaklara sahip olduğunu gösteren belgeler.

Oturum izni başvurusu uzun süreli vize süresinin dolmasına en az 14 gün kalmışken "Yabancı Uyruklular İdari Kontrol Ofisi"ne (FNACO) yapılmalıdır. Oturum izni mevzuatın getirdiği şartlara göre yenilenebilmektedir. Başvuru sahibi Bulgaristan topraklarında veya AB üyesi ülkelerden birinde bir önceki takvim yılı içinde ikamet etmemişse yenileme talebi reddedilebilmektedir.

Çalışma İzinleri

Genel Durum

Türk vatandaşlarının Bulgaristan'da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni aracılığı ile Türk vatandaşlarının istihdam edilebilmesi için uyulması gereken şartlar:

1. İşverenin, işgücü piyasası durumu hakkında araştırma yapmış olması;

2. İşverenin istihdam edeceği Türk vatandaşları sayısı son 12 ay içinde istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **%20'sini** geçmemesi (KOBİ'ler için **%35'ini** geçmemesi);
3. Türk vatandaşlarına önerilen iş koşulları ve ücretin aynı görev için Bulgar vatandaşlarına sağlanan iş koşulları ve ücretten daha düşük olmaması;
4. Türk vatandaşının işe ilişkin spesifik bilgi, yeterlilik ve iş tecrübesine sahip olması.

Bulgaristan Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı uygun gördüğü durumlarda ve ülkedeki yatırımları teşvik etmek amacıyla bahse konu şartlardan **bağımsız** olarak çalışma izni verebilmektedir.

Bulgaristan Çalışma Kanunu, **250 kişiden az personele** sahip işletmeleri KOBİ olarak değerlendirmektedir. Birleşik Oturma ve Çalışma İznini süresi **3 yıla kadar** olabilmektedir (iş sözleşmesi süresine bağlı olarak).

Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **15 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **14 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;

- b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süreç en fazla 2 ay daha uzatılabilmektedir.

Genel Kurallarda İstisnalar

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da AB Mavi Kartı Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **%35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen yüksek nitelikli bir Türk vatandaşı istihdamında bu kural geçerli olmamaktadır. Yüksek nitelikli yabancılara, bu imkândan faydalanmaları için AB Mavi Kartı adlı oturma ve çalışma izni verilmektedir.

AB Mavi Kartı alınması için Türk vatandaşının uyması gereken şartlar:

1. Türk vatandaşının işe ilişkin gerekli yeterlilik seviyesine sahip olması – üniversite veya başka bir yüksek eğitim kurumunda en az üç yıl süren eğitim sonucunda diploma veya eğitimi kanıtlayan başka bir belge almış olması – **APOSTILLE ve noter veya Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından tasdik edilmiş çevirisi (yeminli tercüman tarafından yapılmış);**
2. Türk vatandaşının işe ilişkin gerekli iş tecrübesine sahip olması – iş tecrübesini kanıtlayan bir belgeye sahip olması - **APOSTILLE ve noter veya Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından tasdik edilmiş çevirisi (yeminli tercüman tarafından yapılmış);**
3. Türk vatandaşının istihdam edileceği görevde alacağı brüt ücretin Bulgaristan'daki ortalama ücretin en az 1,5 katı olması.

AB Mavi Kart Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru

formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.

3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Türk vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süreç en fazla **1 ay** daha uzatılabilmektedir.

Mavi kart sahibinin aile mensupları da mavi kartın geçerli olduğu süre içinde çalışma hakkına sahiptir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da Faaliyet Gösteren Bir Şirkete Hizmet Vermeleri için Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bir Şirketten Görevlendirilmesi

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına Görevlendirme Çalışma İzni verilmesi için Bulgaristan'da görevliyi kabul eden şirketin **400 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, Bulgaristan İstihdam Ajansına başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan’da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ’lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **%35’ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen Bulgaristan’da faaliyet gösteren bir şirkete hizmet vermesi için Türkiye’de faaliyet gösteren bir şirketten görevlendirilen Türk vatandaşları için bu kural geçerli olmamaktadır. Türk vatandaşlarının bu imkândan faydalanmaları için Bulgaristan İstihdam Ajansından Görevlendirme Çalışma İzni alması gerekmektedir.

Görevlendirme Çalışma İzni süresi 1 yıla kadar olabilmektedir. İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir.

Görevlendirme Çalışma İzni başvuru süreci:

1. Bulgaristan’daki görevliyi kabul eden şirket, Bulgaristan İstihdam Ajansı nezdinde Görevlendirme Çalışma İzni başvurusunda bulunmaktadır;
2. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **30 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini yazılı olarak başvuru sahibine iletmektedir.
3. Bulgaristan’daki görevliyi kabul eden şirket Görevlendirme Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Çalışma İzni çıkış tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
4. D tipi VİZE ile Bulgaristan’a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine 1 yıllık oturma izni başvurusunda bulunması gerekmektedir;
5. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü 1 yıllık oturma izni başvurusunu en fazla 14 gün içerisinde neticelendirmektedir. Mücbir sebeplerden dolayı bu süre en fazla 1 ay uzatılabilmektedir;
6. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan’da Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan’da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan’da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ’lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **%35’ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen kurumsal transfer kapsamında Türkiye’deki ana şirketten Bulgaristan’daki iştirak şirketine çalışmak için görevlendirilen Türk vatandaşları için bu kural geçerli olmamaktadır. Türk vatandaşlarına bu imkândan faydalanmaları için Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni verilmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni kapsamındaki görevler ve süreleri:

- 1.Yönetici ve uzman: 3 yıla kadar;
- 2.Stajyerler: 1 yıla kadar.

İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

- 1.İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
- 2.Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
- 3.Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
- 4.Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
- 5.Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
- 6.İşveren Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
- 7.D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
- 8.Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
- 9.Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **3 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süre en fazla **1 ay** daha uzatılabilmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **%35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen mevsimsel çalışan olarak bir Türk vatandaşı istihdam edildiğinde bu kural geçerli olmamaktadır. Mevsimsel çalışanlara, bu imkândan faydalanmaları için Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni verilmektedir.

Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni sadece aşağıdaki sektörlerde istihdam edilecek kişiler için düzenlenebilmektedir:

1. Tarım;
2. Ormancılık;
3. Balıkçılık;
4. Otelcilik;
5. Restorancılık.

Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **10 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda

Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.

6. İşveren Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İzninin başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir.

İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir. Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni süresi 12 aylık bir süre kapsamında 3 ila 9 ay arasında olabilmektedir (iş sözleşmesine bağlı olarak). Son 5 yıl boyunca Bulgaristan'da mevsimsel çalışan olarak en az bir defa çalışmış olan Türk vatandaşlarına Mevsimsel Oturma ve Çalışma hızlandırılmış prosedür üzerinden verilmektedir.

Yabancıların İstihdam Edilmesi İçin Çalışma İzninin Gerekli Olmadığı Durumlar

- Ticari Denizcilik Kanunu'nun 88. maddesinde yer alan yabancılar;
- Bulgaristan'da uzun vadeli veya daimi oturma iznine sahip olan yabancılar ve onların aile mensupları;
- Sığınma ve Mülteciler Kanunu çerçevesinde, Bulgaristan'da sığınma ve uluslararası koruma hakkına sahip yabancılar;
- Bulgaristan'ın taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerle çalışma izninden muaf tutulan yabancılar;
- Bulgar vatandaşlarının aile mensubu olan yabancılar;
- Uluslararası anlaşmalara göre serbest dolaşım hakkı olan AB, Avrupa Ekonomik Alanı üye ülkesi veya İsviçre Konfederasyonu vatandaşlarının aile mensupları olan yabancılar;
- Bulgaristan Cumhuriyeti'nde akredite edilmiş diplomatik, konsolosluk veya ticari temsilcilik görevlerini icra eden yabancılar ve uluslararası kuruluşların Bulgaristan temsilcileri;
- Bulgaristan Cumhuriyeti tarafından resmen akredite edilmiş yabancı basın mensupları;

- Sığınma ve Mülteciler Kanununun 29. maddesinin 3. fıkrasındaki haklardan faydalanan yabancılar;
- Bakanlar Kuruluna bağlı olan Devlet Mülteci Ajansı'nın merkezlerinde çalışmak için sığınma veya uluslararası koruma isteyen yabancılar;
- Bulgaristan'daki Yabancılar Kanununun 44a. Maddesinin 4. Fıkrasındaki haklardan faydalanan yabancılar.

Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Bulgaristan'a Giriş ve Bulgaristan'dan Transit Geçişlerinde Tabi Oldukları Düzenlemeler

İki ülke vatandaşlarının tabi olduğu vize düzenlemesi 10 Mart 1993 tarihli Vize Anlaşması'na dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının Bulgaristan'a giriş ve bu ülkeden transit geçiş için Bulgaristan'ın Ankara, İstanbul veya Edirne diplomatik misyonlarına veya konsolosluklarına vize başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Türk vatandaşları ayrıca, VFS Global (<http://www.vfsglobal.com/bulgaria/turkey/>) vize hizmetleri şirketi aracılığı ile Ankara, İstanbul, Edirne, Bursa, Gaziantep, Adana ve İzmir'den de vize başvurularını yapabilmektedir. Yalnızca diplomatik pasaport ile hizmet pasaportu hamilleri Bulgaristan'a yapacakları bir ayı aşmayan ziyaretlerinde/yolculuklarında vizeden muaftır.

Genel Olarak Gümrük Vergileri

AB üyeliğinin ardından Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin bir tarafı haline gelen Bulgaristan ile Türkiye arasında sanayi ürünlerinin ticaretinde gümrük vergisi alınmamaktadır. Tarım ürünleri içinse AB'nin Türk tarım ürünlerine uyguladığı tercihli vergi oranları uygulanmaktadır. AB TARİC sisteminden her ürünün AB'ye ithal edilmesi aşamasında aranan şartlar ve belgelere ilişkin mevzuata, gümrük vergilerine ürün GTİP kodu ile arama yapılarak ulaşılmaktadır. İnternet adresi:

(http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/taric_consultation.jsp?Lang=en)

Vergilere İlişkin Uygulamalar

Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması

Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalanmıştır. Bahse konu anlaşma gelir vergisi ve kurumlar vergisini kapsamakta olup gelirin, ikamet veya kaynak ülkelerden yalnızca birinde vergilendirilmesi veya vergilendirme hakkının her iki ülke arasında bölüşülmesi konularında düzenlemeler yapmakta ve bu yolla gelirin her iki ülkede birden vergilendirilmesini engellemektedir.

Kurumlar Vergisinden Muafiyet

Bulgaristan Kurumlar Vergisi Kanunu hükümlerine göre, işsizlik oranı, Bulgaristan ortalama işsizlik oranını %25 oranında aşan belediyelerde yatırım veya ek yatırım yapıldığında, bahse konu yatırım büyüklüğünün yarısı miktarında kurumlar vergisi muafiyet hakkı doğmaktadır. Bahse konu belediyelerin listesi Maliye Bakanlığınca güncellenerek yayımlanmaktadır. Dört yıl boyunca söz konusu haktan efektif olarak faydalanılması mümkündür. Aşağıda sayılan

şartların tümünün yerine getirilmesi durumunda vergiden muafiyet söz konusu olabilmektedir:

- Çalışanların %80'i söz konusu belediye sınırları içinde ikamet etmelidir.
- Vergi muafiyetinin sağlanacağı yıl şirketin herhangi bir vergi veya sosyal sigorta primi borcunun olmaması gerekmektedir.
- Şirket varlıklarının muaf tutulan vergi miktarı kadar artırılması ya da vergi miktarı tutarında bir meblağın bir sonraki yıl işçilere yapılan ödemeler için kullanılması gerekmektedir. İşsizlik oranlarındaki değişiklikler, bu hakkı kazanmış firmanın hak kullanımını engellemez.

Örnek: 2018 yılında Bulgaristan'ın işsizlik oranı yüksek olan bir bölgesine 100.000 euro değerinde yatırım yapılmıştır. Yatırımı yapan işletme, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında oluşacak kurumlar vergisi borcunun toplamda 50.000 euroyu aşmayacak kısmının muafiyet hakkından yararlanabilmektedir.

Gelir Vergisi Uygulamaları

Gelir vergisi mükellefleri gerçek kişilerdir. Vergi oranı %10'dur. Gelir vergisi, brüt ücretten kesintiler çıkarıldıktan sonra kalan tutar üzerinden %10 olarak hesaplanmaktadır.

KDV Uygulamaları

Son bir yılda firma cirosunun 100.000 levayı (51.129 euro) aşması durumunda KDV kaydının yapılması zorunludur. Cironun bu rakamın altında olması durumunda, firma isteğe bağlı olarak kayıt yaptırabilmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'dan Aldıkları Ürünlere İlişkin Ödedikleri KDV'yi Geri Almaları

Bulgaristan'da satın alınan her ürün için tüketiciler **KDV (%20)** ödemektedir. Bulgar mevzuatı, Türk vatandaşlarına Bulgaristan'dan **belirli şirketlerden** aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri alma imkânı vermektedir.

Türk vatandaşlarının Bulgaristan'dan aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri almaları için uymaları gereken şartlar:

1. Ürünlerin fatura tarihinden en geç üç ay sonra AB sınırları dışına çıkarılması;
2. Ürünleri satan şirketin Bulgaristan Ulusal Gelirler Ajansı nezdinde KDV kaydının olması;
3. Fatura değerinin en az 300 leva (**150 euro**) olması;
4. Türk vatandaşının bu hakkını fatura tarihinden itibaren en geç altı ay içinde kullanması.

Aşağıdaki ürün grupları için ödenen KDV'nin geri alınması mümkün değildir:

1. Alkol ürünleri;
2. Tütün ve tütün ürünleri;
3. Sıvı yakıtlar.

Türk vatandaşlarına Bulgaristan'dan aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri alma imkânı veren şirketler:

- **TECHNOPOLIS** – (iade edilecek KDV miktarının % 24'ü kadar komisyon ücreti almaktadır);
- **METRO Cash & Carry** - (iade edilecek KDV miktarının % 10'u + 15 leva komisyon ücreti almaktadır).

Prosedürün işleyiş şekli aşağıdaki gibidir:

- Satıcı ürünlere ilişkin fatura düzenler ve Türk vatandaşına takdim eder;
- Satıcı ürünlere ilişkin KDV İade Başvuru formu - TAX FREE (3 adet) düzenler ve Türk vatandaşına takdim eder;
- Türk vatandaşı fatura tarihinden itibaren en geç 3 ay içinde AB çıkış noktasındaki gümrük görevlilerine (Kapitan Andreevo, Lesovo, Malko Tarnovo, Sofya Havaalanı vs.) fatura ve KDV İade Başvuru formlarını tasdik ettirerek ürünleri AB'den çıkarır;
- Türk vatandaşı fatura tarihinden itibaren en geç 6 ay içinde ürünleri satın aldığı şirket mağazalarında (şahsen veya vekalet vermiş olduğu birisi aracılığı ile) Bulgar gümrük görevlileri tarafından tasdik edilmiş fatura ve KDV İade Başvuru formlarını ibraz ederek ödediği KDV'yi geri alır;
- Türk vatandaşının Bulgaristan sınırlarını terk ettiği sınır kapısında KDV İadesi gerçekleştiren acente şubesi bulunması durumunda KDV iadesinin yerinde alınması da mümkün olmaktadır (ilgili gümrük görevlilerinden KDV İade formu tasdik edildikten sonra).

Bulgaristan Katma Değer Vergisi Kanunu, 5 milyon Bulgar levasını (yaklaşık 2,56 milyon euro) aşan ve en az 20 kişiye istihdam sağlayan yatırım projeleri çerçevesindeki donanım (makine, cihaz, ekipman vs.) ithalatında KDV borcunu (%20) 2 yıl erteleme imkanını sağlamaktadır. Bu imkandan faydalanması için yatırımcının genel olarak karşılaması gereken şartlar:

1. Yatırım projesinin Bulgaristan Maliye Bakanı tarafından onaylanmış olması;
2. Yatırımcının Bulgaristan Katma Değer Vergisi Kanununa göre vergi kaydı olması;
3. Yatırımcının Bulgar devletine karşı herhangi bir vergi veya sigorta borcunun bulunmaması;
4. Yatırım değerinin en az 5 milyon Bulgar levası (yaklaşık 2,56 milyon euro) olması;
5. Yatırım projesinin en fazla 2 yıl içinde tamamlanması;
6. Yatırımın en az 20 kişiye istihdam imkanı sağlaması;
7. Yatırımcının projeyi tamamlaması için yeterli finansman imkanlarına sahip olması.

Genel Olarak Ticari Uygulamalar: İthalat Denetimleri, İzinleri ve Sertifikasyon Gerekleri

Genel Durum

AB İşleyiş Anlaşması'nın 207. maddesine göre ortak ticaret politikası AB'nin ayrıcalıklı yetki alanıdır ve Avrupa Komisyonu tarafından icra edilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun temel

hedeflerinden biri yerel üretimi haksız ticari uygulamalardan korumaktır. Bu doğrultuda çeşitli anti-damping önlemleri, devlet destekli ithalat önlemleri ve koruma önlemleri uygulanabilmektedir.

Bulgaristan gümrük rejimi ilke olarak liberal bir özellik gösterse de özel durumlarda milli güvenliğin, kamu düzeninin ve ahlakın, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamının ve sağlığının, milli zenginliği oluşturan sanat eserleri, tarihi ve arkeolojik değerlerin, sınai ve fikri hakların korunmasına ilişkin birtakım gerekçelere dayanan yasak ve sınırlamalar getirmektedir. Söz konusu kısıtlama ve yasaklamalar AB mevzuatına ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır.

Bazıları aşağıda sayılmış olan uluslararası konvansiyon ve anlaşmalar çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerden kaynaklanan yasak ve gözetimlerin uygulanması söz konusudur:

- Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik Yapıdaki Silahların İmali, Geliştirilmesi ve Depolanmasını Yasaklayan ve İmhasını Konu Alan Konvansiyon;
- Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınmasının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu;
- Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Konvansiyon;
- Bazı Tehlikeli Kimyasal Maddelerin ve Böcek İlaçlarının Uluslararası Ticareti İçin Gerekçelerle Uygunluğu Önceden Sağlanmış Mutabakata İlişkin Prosedür Hakkında Rotterdam Konvansiyonu;
- Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Konvansiyon;
- Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Konvansiyon;
- Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Montreal Protokolü;
- 1961 tarihli Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi ve 1961 tarihli Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesinde Değişiklik Yapan 1972 Tarihli Protokol;
- Psikotrop Maddeler Konvansiyonu;
- Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Konvansiyonu

Bulgaristan'da izin rejimine tabi tutulacak mallar, güvenli veya güvensiz olarak ayrılmakta olup, söz konusu malların bu yöndeki denetimi ülke içerisindeki çeşitli yetkili kuruluşlarca yapılmaktadır. Aşağıda sayılmış olan durumlarda Bulgaristan'da kayıt, lisans ve izin rejimleri uygulanmaktadır:

Mal ihracatı:

- Nükleer Enerjinin Güvenli Kullanımı Yasası'nın hükümlerine uygun bir şekilde ihracatı gerçekleştirilecek nükleer maddeler, radyoaktif maddeler ve diğer iyonize edici ışıyım kaynakları;
- Patlayıcı Madde, Ateşli Silahlar ve Mühimmatın Kontrolüne İlişkin Kanuna göre ihracatı yapılacak patlayıcı madde, ateşli silahlar ve mühimmat;

- Biyolojik Çeşitlilik Yasası, Şifalı Bitkiler Yasası ve Ormanlar Yasası'na göre ihracatı yapılacak yabani bitkiler ve müstahzarları;
- Orman Yasası'na göre ihracatı yapılacak yabani mantarlar;
- Orman Yasası'na göre ihracatı yapılacak işlenmemiş odun ve yakacak odun;
- İhracatı yapılacak yabani hayvanlar ve müstahzarları, midye, deniz ve kara salyangozu, kurbağa;
- Avlanma ve Av Hayvanlarının Korunması Yasası'na göre ihracatı yapılacak canlı av hayvanları ve genetik maddeleri, avda elde edilenler, av hayvanlarından boynuz ve diğer ürünler;
- Kültürel Anıtlar ve Müzeler Yasasına göre ihracatı yapılacak taşınabilir kültürel varlıklar.

Mal ithalatı:

- Nükleer maddeler, radyoaktif maddeler ve diğer iyonize edici ışınım kaynakları;
- Patlayıcı Madde, Ateşli Silahlar ve Mühimmat Kontrolüne İlişkin Kanuna göre ithalatı yapılacak patlayıcı madde, ateşli silahlar ve mühimmat;
- Biyolojik Çeşitlilik Yasasına göre ithalatı yapılacak ve Bulgaristan'da bulunmayan bitki ve hayvan türleri;
- Menkul kıymetlerin kullanımına benzer kullanımı olan halka arz edilecek poligrafik ürünler;
- Bitkileri Koruma Yasasına göre ithalatı yapılacak bitki koruma ürünleri;
- Tıpta İlaçlar ve Eczaneler Yasasına göre ithalatı yapılacak tıbbi ilaçlar;
- Veterinerlik Faaliyeti Yasasına göre ithalatı yapılacak veterinerlik tedavi ürünleri;
- Avlanma ve Av Hayvanlarının Korunması Yasasına göre ithalatı yapılacak canlı av hayvanları ve genler.

Organ, Doku ve Hücre Nakli Yasasına göre söz konusu organizmaların dış ticareti izin rejimine tabii tutulmaktadır.

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Kanununa göre söz konusu organizmaların ticareti izin rejimine tabii tutulmaktadır.

Yerli piyasaya sürülecek tekstil ürünleri için bazı şartlar aranmaktadır. Söz konusu ürünlerin etiketleri ve adlarına ilişkin şartlar yönetmelikle düzenlenmektedir.

Gümrük idaresi, aşağıda sayılmış olan ve çeşitli mercilerce verilen belgelerin denetimini yapmaktadır:

- Şarap, ispiroto, damıtılmış maddeler, ispirotolu içecekler ile üzüm ve şarap ürünleri ithalatında test ve analiz belgeleri;
- İşlenmemiş elmasların ithalatı, ihracatı ve transit geçişinde, Kimberley Süreci çerçevesinde sertifika.

İthalatta aranan standartlar, teknik gerekler ve sertifikalar

AB üyeliğinin ardından Bulgaristan’da AB’nin ürün güvenliği, standardizasyon, akreditasyon, metroloji, uygunluk değerlendirmesi, test, muayene ve belgelendirme mevzuatına geçilmiştir. Bulgaristan’a ihraç edilen ürünlerin insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin tüm kuralları karşılaması gerekmektedir. AB’nin bu alandaki “yeni yaklaşım” mevzuatı kapsamındaki ürünlere “CE” işaretinin ilştirilmesini zorunlu kılmaktadır. AB’nin bu alandaki mevzuatı Türkiye tarafından da uyumlaştırıldığından ihracatçılarımızın bu konuda ihtiyaç duydukları bilgiyi temin ederek uyum sağlamalarında herhangi bir zorluk beklenmemektedir.

Bulgaristan’da ithalat aşamasında ve transit geçişlerde sıkça sorun yaşanan ürünler ve konular ile bunlara ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar

Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında bulunmayan tarımsal, hayvansal ve su ürünlerinin Türkiye’den Bulgaristan’a ihracatında veya bu ülkeden transit geçişlerinde mevzuata uygunluk konusunda birtakım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda gerekli uygunluk değerlendirme belgelerinin ve sertifikaların kuralına uygun düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Sınırdaki Bitki Sağlığı ve Veterinerlik Kontrolleri

Bitki sağlığı ve veterinerlik kontrolü AB tarafından onaylanmış sınır kapılarında Tarım Bakanlığı’na bağlı Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye-Bulgaristan sınırında söz konusu kapı Kapitan Andreevo’dur. Adı geçen kontrol birkaç aşamadan oluşmaktadır:

1. Evrak kontrolü (menşe ülkeden verilen gerekli sağlık sertifikaları; ihracat belgeleri vb.);
2. Ürün kimlik kontrolü (ürünün geldiği bölge, üreticisi, sağlık sertifikasını hazırlayan doktor, etiket vb.);
3. Fiziki kontrol (ürünler araçtan indirilmekte, belli yerlerden numune alınıp kontrol edilmektedir; örneğin portakal taşıyan bir araçtan tüm paletler indirilip, değişik paletlerden 10 portakal alınıp incelenmektedir; eğer şüphe uyandıran bir durum söz konusu ise, 2-3 portakal alınıp laboratuvar analizine gönderilmektedir).

2019 yılında Bulgaristan’ın AB’nin TRACES elektronik sistemini kullanmaya başlaması çerçevesinde AB’ye ithal edilecek bitki sağlığı ve veterinerlik kontrollerine tabi ürünler için söz konusu ürünler sınıra ulaşmadan önce Bulgar bitki sağlığı ve veterinerlik otoritelerine yazılı ön bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Ön bildirimi yapılan ürün sınır kontrol noktasına geldikten ve gerekli kontrollerden geçtikten sonra Bulgar yetkililer Ortak Sağlık Giriş Belgesi (CHED) düzenlemekte, bu belge ürüne varış noktasına kadar eşlik etmektedir.

Meyve-Sebze İthalatında 2019/1793 Sayılı AB Regülasyonuna Göre Kontroller

2019/1793 sayılı AB Regülasyonu çerçevesindeki denetimleri Bulgaristan Tarım Bakanlığı’na bağlı Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı yürütmektedir. Bu Regülasyonun Ek 1 ve Ek 2’sinde yer alan ülkemiz menşeli bazı meyve-sebzeler, kuru yemişler, baharatlar ve tohumlar zirai ilaç kalıntısı ve toksin tespiti için analize tabi tutulmaktadır. Söz konusu ürünler ve analiz sıklıkları AB mevzuatında yapılan değişiklikler ile sürekli değişebilmektedir.

2019/1793 sayılı AB Regülasyonu çerçevesinde yapılan kontrollerin sıklığı firmalarımızın şikayet konusu olmakta ve kontroller esnasında tahsil edilen ücretler (yükleme-boşaltma, laboratuvar testleri, uygunluk sertifikası hazırlanması, kargo vb. hizmetlere ilişkin bedeller) ihracatımızı olumsuz etkilemektedir.

Denetim işlemleri için araç sürücüsünün yanında test ve belgelendirmeyi karşılayabilecek yeteri kadar para bulundurması önem arz etmektedir. Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı'nın güncel tarifesi kapsamında muhtelif bedeller alınmaktadır.

Bulgaristan'ın Savunma ile İlgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Mevzuatı

Bulgaristan, BM Güvenlik Konseyi, AB ve AGİT kararları ile uyumlu bir şekilde silah ve silahlara ilişkin ekipmanın satış ve tedarikinde yasak veya gözetim uygulamakta ve ayrıca silah ve muhtemel ikili kullanımı olan mal ve teknolojilerin dış ticaretini kontrol etmektedir. Çifte kullanımı olan ürünlerin Bulgaristan'dan transit geçiş yapabilmesi için Bulgaristan'ın Savunma ile İlgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Kanun hükümleri gereğince Bulgaristan İhracat Kontrolü ve Toplu İmha Silahlarının Yayılmamasına İlişkin Kurumlararası Komisyonu'ndan izin alınması gerekmektedir. Konu ile ilgili mevzuata <https://exportcontrol.mi.government.bg/Modulen.php?id=1325> internet sitesinden ulaşmak mümkündür. Gerekli belge ve işlemler konusunda <https://exportcontrol.mi.government.bg/indexen.php> adresinde ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Bu işlemlerin takip edilmesi için Bulgaristan'da yerleşik bir aracı firmanın ihracatçı/gönderici firma tarafından yetkilendirilmesi gerekmektedir. Bu izin işleminin mal Bulgaristan sınırına gelmeden çok önce başlatılması önerilmektedir.

Bulgaristan Sınır Kapılarında Marka Tescil Kontrolleri

Bulgaristan gümrük kapılarında yapılan marka tescil kontrolleri neticesinde Bulgar Patent Ofisince tescillenmiş markalara sahip ihraç malları taşıyan Türk kamyonları, marka tescil evrakları sürücü tarafından hemen tevsik edilemeyince durdurulmakta ve sürücüler kimi zaman savcılığa sevk edilmektedir. Marka tescil konusunda bir sorunla karşılaşmamak için Bulgaristan güzergahından mal gönderecek tüm firmaların mal beraberinde aşağıda sayılan belgelerin asıllarını veya noter tasdikli nüshalarını bulundurmaları en uygulanabilir yol olarak görülmektedir:

- Alıcı ile marka arasındaki illiyet bağıını gösteren belge ile alıcı ve üretici/gönderici Türk firması arasındaki sipariş sözleşme/yetki belgesi (uluslararası tanınan bir markanın sahibi veya lisanslı temsilcisi Türkiye'deki bir firmaya sipariş verdiği durumda);
- Gönderici firmanın markanın Türkiye'deki tescil sahibi veya lisanslı temsilcisi olduğunu gösteren belgeler ile gönderici ile marka/lisans sahibi farklı firmalar ise aralarındaki illiyet bağıını gösteren sözleşme/yetki belgeleri (bir Türk markasını taşıyan ürünün Bulgaristan'dan transit geçmesi durumunda);
- Bulgaristan Patent Ofisine tescil edilmiş bir markalı ürün Bulgaristan'a ithal ediliyor ise mala eşlik eden yasal belgelerde (ithalat beyannamesi, fatura vb.) belirtilen alıcı Bulgaristan'da söz konusu markanın yetkili/lisanslı temsilcisi ise başkaca bir belgeye

gerek yoktur. Alıcı farklı bir firma olarak görünüyorsa bu firma ile Bulgaristan'da markayı temsil eden firma arasında sözleşme/yetki belgesi Bulgar Gümrüklerince sorulabilmektedir.

Bulgaristan'da Piyasa Denetimi

Ürünlerin serbest dolaşımına ilişkin mevzuat ile Eski ve Yeni Yaklaşımın ilkeleri birçok Bulgar yasa ve yönetmeliğine dahil edilmiştir. Böylelikle mevzuatta imalatçı, ithalatçı, distribütör ve perakende satıcılara getirilen şartlara uyulması ve piyasaya sürülecek ürünlerin güvenli ve uyumlaştırılmış kurallara uygun olması sağlanmıştır. Yasal olarak aranan şartların uygulanmasını teminen Bulgaristan'da çeşitli denetim organlarının yer aldığı bir sistem mevcuttur. "Piyasa denetim organları" olarak adlandırılan söz konusu organlar, tehlikeli ve mevzuata uygun olmayan ürünlerin piyasaya arz edilmesini önlemek amacıyla kontrol ve denetim prosedür ve yöntemleri (önlem alma, belge üzerinde kontrol, fiziki kontrol, piyasadan çekme vb.) uygulamaktadır. Bulgaristan'a ihraç edilen ürünlerin güvenlik şartlarına uygunluğunun denetimi hem ithalat aşamasında gümrük yetkilileri tarafından hem de ürün piyasada iken ilgili kurumlar tarafından icra edilmektedir. İthal ürünlerin payı kayda değer büyüklükte olduğu için denetim faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğu toptan ve perakende satış aşamasında gerçekleşmektedir.

Bulgaristan'da piyasa denetimini yapan tek bir organ ve spesifik bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ürün grubu özelliklerine göre çeşitli kurumlara denetim görevi yüklenmiştir. Bulgaristan'da denetim sektörel bazda gerçekleştirilmektedir. Tüketicileri Koruma Komisyonu, Metroloji ve Teknik Denetim Devlet Ajansı, Bölgesel Sağlık Müfettişlikleri, Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı, İlaçlar İcra Ajansı, Tarım Bakanlığı ve Bölgesel Çevre ve Su İşleri Müfettişlikleri piyasa denetim organlarıdır. Sınırdaki ürün denetimleri çerçevesinde Gümrükler Ajansı, mevzuatın öngördüğü durumlarda diğer piyasa denetim organlarıyla birlikte çalışmaktadır.

Yatırım Teşvikleri, Destek Veren Kuruluşlar

Bulgaristan'da yapılan büyük çaplı yatırımlar Bulgaristan Yatırım Ajansı (<https://investbg.government.bg/>) tarafından desteklenmektedir. Yatırım Teşvikleri Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Tüzük hükümlerine göre yatırımlar, belirli kriterler baz alınarak sınıflandırılmaktadır ve çeşitli desteklerden yararlanabilmektedir.

Tablo 34 Yatırım Sınıflarını Belirleyen Kriterler

Kriter: Asgari Yatırım Değeri (Milyon Euro)

Bölge veya Sektör	B Sınıfı	A Sınıfı
İmalat sanayi	2,5	5
İşsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	1	2
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri: - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç); - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı; - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanlarının onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç); - Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı	1	2
Aşağıda verilen hizmet sektörlerinde: - Depolama ve ambarlama; - Büro yönetimi ve destek faaliyetleri; çağrı merkezleri faaliyetleri; başka yerlerde sınıflandırılmamış diğer işletme destek hizmet faaliyetleri (outsourcing);	0,75	1,5
Yüksek teknoloji ve bilgi yoğun hizmet sektörlerinde: - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri; - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı; - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri; - Eğitim; - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri	0,5	1

Kriter: Yaratılan İstihdam + Asgari Yatırım Değeri

Bölge veya Sektör	B Sınıfı	A Sınıfı
Genel durum: İmalat sanayi	€ 1m 100 kişilik istihdam	€ 2m 150 kişilik istihdam
Genel durum: Hizmet sektörü	€ 0,25m 100 kişilik istihdam	€ 0,5m 150 kişilik istihdam
İşsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	10 kişilik istihdam	25 kişilik istihdam
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri: - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç); - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı; - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanlarının onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç); - Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı	10 kişilik istihdam	25 kişilik istihdam
Yüksek teknoloji veya bilgi yoğun hizmetler: - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri; - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı; - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri; - Eğitim; - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri	25 kişilik istihdam	50 kişilik istihdam

Öncelikli Yatırım Projesi Kriterleri: Yaratılan İstihdam + Asgari Yatırım Değeri (Milyon euro)

Bölge veya Sektör	İstihdam	Yatırım Değeri
Genel durum (tüm ülke, tüm sektörler)	150	50
İmalat sanayi	150	25
İşsizlik oranı, ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	100	25
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri	100	15
Yüksek teknoloji hizmetleri	50	10
Sanayi bölgesi inşaatı ve bahse konu sanayi bölgesinin sanayi parkına dönüştürülmesi	15	7,5
Teknoloji parkı yapımı	50	7,5

Tablo 35 **Yatırım Teşvikleri Kanunu Çerçevesinde Sağlanan Destekler**

Destek Türü	B Sınıfı	A Sınıfı	Öncelikli Yatırım Projesi
Hızlandırılmış idari prosedürler	Evet	Evet	Evet
Bulgaristan Yatırım Ajansı tarafından yatırımcının kamu ile olan idari işlerini takip edecek bir görevli atanması	Hayır	Evet	Evet
Kamu ihalesi prosedüründen geçmeden, kamuya ait gayrimenkul alma hakkı	Evet	Evet	Evet
Yatırım projesi kapsamında çalışanların mesleki eğitimine ilişkin finansal destek	Evet	Evet	Evet
Yatırımın yapıldığı araziye kadar altyapının inşaatı için finansal destek	Evet (sanayi bölgelerinde gerçekleşen iki veya daha fazla yatırım projesi için)	Evet	Evet
Yeni istihdam edilen personel için işveren tarafından ödenen sigorta primlerinin iade edilmesi (en fazla iki yıllık süre ile)	Evet	Evet	Evet
Hibe destek	Hayır	Hayır	Evet: - Bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri: %50; - Eğitim: %50; - İmalat sanayi: %10* (işsizlik oranı, ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar)
Kamu Özel İşbirliği (PPP) imkanları	Hayır	Hayır	Evet
Arazi statüsü değişiminde vergi muafiyeti	Hayır	Hayır	Evet
Daha ucuz fiyatlarda arazi alma imkanı	Hayır	Hayır	Evet
Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin sübvansiyon	Hayır	Hayır	Evet

*Hibe destek imalat sanayinin tüm alt sektörleri için geçerli değildir.

Bulgaristan’da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında Yatırımın Yapıldığı Araziye Kadar Teknik Altyapının Devlet Tarafından Finansmanı

Bulgaristan devleti, ülkede yapılan yeni yatırım veya ek yatırımların ihtiyacı olan teknik altyapının inşa edilmesinde finansal destek sağlamaktadır.

Teknik altyapı nedir?

- Ulaştırma ve iletişim sistemleri: Yollar, ulaşım ağı, doğalgaz bağlantıları vs.;
- Elektrik enerjisi taşıma sistemleri;
- Su şebekeleri;
- Hidroteknik sistemler ve tesisler: barajlar, kanallar vs.

Bu finansmandan kim faydalanabilir?

- Öncelikli yatırım sertifikasına sahip olan şirketler;
- A sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler;
- Bir sanayi bölgesinde gerçekleşecek 2 veya daha fazla sertifika almış yatırım projesi

Bu finansmandan faydalanmak için uyulması gereken genel şartlar

- İnşa edilecek teknik altyapıya ilişkin projenin Ekonomi Bakanlığı’na ibraz edilmesi (miktar-değer hesaplaması yapılarak);
- Bahse konu projenin inşaat izni alma sürecinde kullanılan proje olması gerekmektedir;
- Bahse konu projenin teknik altyapısının sahibi (genellikle yerel belediyeler veya kamuya ait diğer kuruluşlar) tarafından onaylanmış olması gerekmektedir;
- Ekonomi Bakanlığı’na Çevre Bakanlığı’nın yerel birimi tarafından projeye ilişkin onayının ibraz edilmesi;
- Ekonomi Bakanlığı’na yatırımcının gerçekleştirdiği proje çerçevesinde tedarikçilere vadesi geçmiş borcunun bulunmadığına dair beyanname ibraz edilmesi;
- Ekonomi Bakanlığı’na yatırımcının son 3 yılda aldığı devlet desteklerini gösteren beyanname ibraz edilmesi

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

Finansman, Bakanlar Kurulu’nun onayladığı proje giderlerinin %100’ünü karşılamaktadır.

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı’na destekten faydalanmak istediğini beyan eden ve yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, talep edilen finansal destek miktarı, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;

4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra Ekonomi Bakanlığı yatırımcı ve teknik altyapının sahibi (genellikle yerel belediyeler veya kamuya ait diğer kuruluşlar) ile destek sözleşmesi imzalar.

Tablo 36 Bulgaristan İnovasyon ve Büyüme Bakanlığı'nın Yıllar İtibariyle Yatırım Destekleri İçin Bütçesi (Leva):

2008	2009	2010	2011	2012	2013
19 999 646	11 702 972	2 063 276	2 500 000	4 199 991	289 620
2014	2015	2016	2017	2018	2019
1 494 2 95	3 572 718	6 085 973	7 000 000	6 199 828	8 381 484
2020	2021	2022			
16 374 711	7 146 296	18 591 407			

Bulgaristan'da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında İstihdam Edilen Personel için İşveren Tarafından Ödenen Sigorta Primlerinin Geri Alınması

Bulgaristan Mevzuatı, ülkede yapılan yeni yatırımlar veya ek yatırımlar sayesinde yaratılan istihdama kolaylık sağlayan bazı fırsatlar sunmaktadır. Bunlardan biri yatırım yapan işletmelerin, yatırımın akabinde istihdam ettikleri yeni personel için işveren olarak ödedikleri sosyal ve sağlık sigortası primlerini geri alabilmeleridir. Bu fırsattan faydalanmak için uyulması gereken genel şartlar:

- Yatırımın A sınıfı, B sınıfı veya öncelikli yatırım projesi sertifikasına sahip olması;
- Yatırım sonucunda yeni istihdam yaratılması;
- Yatırım sayesinde istihdam edilecek personelin, sektör ortalaması üzerinde ücret alması;
- Yatırımcının, Bulgaristan İstihdam Teşviki Kanunu çerçevesinde herhangi bir borcu veya yükümlüğü bulunmaması;
- Bahse konu sosyal sigorta giderlerine ilişkin başka bir kamu kurumundan finansman alınmamış olması.

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

Finansman azami büyüklüğü, işletmenin yatırım sayesinde istihdam ettiği personelin sayısı ve bu personel için işveren tarafından reel olarak ödenen sosyal ve sağlık sigorta primleri kadardır.

İşveren, personeli için ödediği sosyal ve sağlık sigorta primlerinin ne kadarını geri alabilmektedir?

- İşsizlik oranı ülke ortalamasının üzerinde olan belediyelerde yapılan imalat ve yüksek teknoloji hizmet yatırımlarında, işveren, personeli için ödediği 24 aylık sosyal ve sağlık sigorta primlerini talep edebilmektedir;
- Diğer tüm durumlarda, işveren, personeli için ödediği 12 aylık sosyal ve sağlık sigorta primlerini talep edebilmektedir.

Bu destekten faydalanan yatırımcılar için başka ne gibi yükümlülükler vardır?

- Bu destekten faydalanan büyük işletmeler yatırımlarını ve yarattıkları istihdamı en az 5 yıl devam ettirmek zorundadır;
- Bu destekten faydalanan KOBİ'ler yatırımlarını ve yarattıkları istihdamı en az 3 yıl devam ettirmek zorundadır.

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları:

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı'na destekten faydalanmak istediğini beyan eden ve yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, personele ödenen ücret, talep edilen destek miktarı, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;
4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı ile destek sözleşmesi imzalar.

Örnek: 800 leva brüt ücret alan bir çalışan için bir işveren yaklaşık 146,88 leva sağlık ve sosyal sigorta primleri ödemek zorundadır (her iş kategorisine göre sosyal sigorta primleri değişmektedir). İşsizlik oranı ülke ortalamasının üzerinde olan bir belediyede 100 kişiye istihdam sağlayan bir imalat yatırımında, işverenin 24 aylık sigorta giderleri:

100 (çalışan sayısı) x **146,88** (sigorta giderleri) x 24 (ay) = 352 512 leva (**180 122** euro)

Bulgaristan'da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında Çalışanların Mesleki Yeterlilik Eğitimine Devlet Tarafından Finansman Sağlanması

Bulgaristan devleti, ülkede yapılan yeni yatırım veya ek yatırımların ihtiyaç duyduğu eğitimli personelin sağlanmasına yönelik finansal destek vermektedir.

Bu finansmandan kim faydalanabilir:

- Öncelikli yatırım sertifikasına sahip olan şirketler;
- A sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler;
- B sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler.

Bu finansmandan faydalanabilmek için aşağıdaki şartlardan en az birine uyulması gerekiyor:

- Yatırımın yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetlerine yönelik olması:
 - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç);
 - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı;
 - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;
 - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;
 - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;

- Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç);
- Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı.
- Yatırımın yüksek teknoloji hizmetlerine yönelik olması:
 - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri;
 - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı;
 - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri;
 - Eğitim;
 - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri
 -
- Yatırımın işsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılmış olması

Yaratılan İstihdama İlişkin Karşılanması Gereken Şartlar:

- Yatırım projesi neticesinde yeni istihdam yaratılması;
- Çalışanların, yatırım projesinin tamamlanması ardından en geç 3 yıl içinde istihdam edilmeleri;
- Yeni yaratılan istihdamın en az 5 yıl sürdürülmesi (KOBİ'ler için 3 yıl);
- Çalışanların icra ettikleri göreve ilişkin ülke ortalamasının üzerinde ücret almaları.

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

- Finansman, Bakanlar Kurulu'nun onayladığı proje giderlerinin %100'ünü karşılamaktadır. Çalışanların mesleki yeterlilik eğitimi kim verebilir?
- Çalışanlara mesleki yeterlilik eğitimi, bir eğitim kurumu tarafından olduğu gibi yatırımcı tarafından da verilebilir. (en az 30 kişinin (stajyerler dahil) eğitim görmesi gerekmektedir)

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları:

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı'na destekten faydalanmak istediğini beyan eden, yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren ve mesleki yeterlilik eğitim projesini içeren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, talep edilen finansal destek miktarı, mesleki yeterlilik eğitim kalitesi, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;
4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra Ekonomi Bakanlığı ve yatırımcı/eğitim kurumu arasında destek sözleşmesi imzalanır.

Gayrimenkul Yatırımı

Bulgaristan Mülkiyet Yasası'na göre Bulgaristan'da yabancı gerçek ve tüzel kişilerin doğrudan gayrimenkul edinme hakkı bulunmamaktadır (binalar hariç). Yabancı gerçek ve tüzel kişiler gayrimenkuller üzerinde bazı sınırlı haklara (kullanma hakkı gibi) sahip olabilmektedir. Bulgaristan Anayasası ve Yatırım Teşvikleri Kanunu'na göre yabancı yatırımcılar yerlilerle eşit işleme tabi olup, Bulgaristan'da kurulmuş şirketler, yabancı sermaye paylarına bakılmaksızın, gayrimenkul edinme hakkına sahiptir (tarım arazileri dışında). Bulgaristan'da kurulmuş bir şirket, şirket ortaklarından biri yabancı gerçek veya tüzel kişi ise ve şirket beş yaşını doldurmamış ise, tarım arazisi satın alamamaktadır.

Yabancıların Bulgaristan'da gayrimenkul almaları ve yönetimi ile ilgili bilgi ve yardım portalı: <http://www.property-in-bulgaria.bg/>

Avrupa Birliği Fonları

Avrupa Birliği üyelerinin ekonomik gelişimini desteklemek amacıyla finansman sağlayan ve akıllı, sürdürülebilir ve birleştirici büyümeyi hedefleyen fonlar mevcuttur. Avrupa Birliği'nde ortak yönetim kapsamındaki fonlarının uygulanması Avrupa Komisyonu ile üye ilkelerin ulusal organları arasında paylaşılmaktadır. AB'de programların %70'inin yönetimi bu şekilde gerçekleştirilmektedir. AB üyelerindeki ulusal ve yerel yönetimler finansman sağlanacak projeleri belirlemekte olup, bu projelerin operasyonel yönetiminden sorumludur. Yakınsama politikaları ile tarım sektörü ortak yönetimin uygulandığı ana alanlardır. AB'den finansmanda ortak yönetim Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (bölgesel ve kentsel gelişime yönelik fon), Uyum Fonu (göreceli olarak az gelişmiş bölgelere yönelik fon), Avrupa Sosyal Plus Fonu (sosyal yaklaşma ve iyi yönetim fonu), Adil Geçiş Fonu (iklim konusunda nötr durumuna geçiş sürecinde mağdur olan bölgelerin desteklenmesi fonu), Kırsal Bölgelerin Gelişimine İlişkin Avrupa Tarım Fonu ve Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Araştırmacılar, tarımsal üreticiler ve kırsal bölgelerde yerleşik şirketler, KOBİ'ler, gençler, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve diğer yararlanıcılar AB finansmanından yararlanabilmektedir.

2014-2020 planlama döneminde Avrupa yapısal ve yatırım fonlarından Bulgaristan'a toplam 10,7 milyar euro tahsis edilmiştir. Haziran 2023 itibarıyla tahsis edilen bu kaynakların kullanım oranı %67,7'dir. 2021-2027 planlama döneminde Avrupa ortak yönetim fonları kapsamında Bulgaristan'a tahsis edilen parasal kaynak 9,6 milyar euro olup, Haziran 2023 itibarıyla kullanım oranı %0,6'dır.¹³ Bunun yanı sıra Pandeminin olumsuz etkilerinin giderilmesini amaçlayan Toparlanma ve İstikrar Mekanizması kapsamında ülkeye toplam 6,3 milyar euro tahsis edilmiştir. Söz konusu parasal kaynağın 2026 yılının sonuna kadar Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı kapsamında yatırıma dönüştürülmesi planlanmaktadır.

2021-2027 döneminde Avrupa ortak yönetim fonları kapsamında programlar itibarıyla Bulgaristan'a tahsis edilen AB kaynakları şöyledir:

- İnsan Kaynaklarını Geliştirme Programı: 1.648.922.418 €;

¹³ <https://www.eufunds.bg/bg>

- Eğitim Programı: 786.795.000 €;
- Gıda ve Temel Maddi Destek Programı: 189.450.000 €;
- Çevre Programı: 1.531.590.093 €;
- Teknik Destek Programı: 100.279.500 €;
- İşletmelerde Rekabetçilik ve İnovasyon Programı: 1.228.150.000 €;
- Ulaşım Bağlantıları Programı: 1.615.989.000 €;
- Sığınma, Göç ve Entegrasyon Fonu Kapsamında Bulgaristan Cumhuriyeti Programı: 28.505.022 €;
- Sınırların Entegre Yönetimi ile Vize Politikaları Kapsamında Bulgaristan Cumhuriyeti Programı: 121.499.182 €;
- İç Güvenlik Fonu Kapsamında Bulgaristan Cumhuriyeti Programı: 44.619.194 €;
- Akıllı Dönüşüm İçin Bilimsel Araştırmalar, İnovasyon ve Dijitalleşme Programı: 885.510.000 €;
- Bölgelerin Gelişimi Programı: 1.421.070.000 €;

Bulgaristan’a Avrupa fonlarından sağlanan finansman konusunda ayrıntılı bilgi <http://www.eufunds.bg/en> sitesinde mevcuttur.

Bulgaristan pazarına girmeyi düşünen Türk firmalarının Bulgaristan’da firma kurmaları durumunda AB fonlarından faydalanabilecekleri hususunu göz önünde bulundurmaları önemlidir.

Kamu İhaleleri

Kamu ihaleleri sistemi aracılığıyla, Avrupa fonları ve programları çerçevesinde gelen finansman dahil, ülke ölçeklerine göre önemli büyüklükte kamusal kaynakların dağılımı sağlanmaktadır. Yeni yüzyılın başından bu yana kamu ihalelerin hacmi gittikçe artmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 1 milyar euro değerinde kamu ihalesi gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında kamu ihalelerin hacmi 5 milyar euroya çıkmıştır. 2010 yılında ekonomik kriz nedeniyle söz konusu değer 3 milyar euroya gerilemiştir. Kamu ihale sözleşmeleri çerçevesinde kullanılan para, yıllar itibariyle %6 ila %15 arasında değişse de ortalama olarak GSYİH’nın %9’una tekabül etmektedir. AB’de bu ortalama %16 düzeyindedir.

2022 yılında 21.955 kamu ihalesi açılmıştır. Bunlardan 4.416’sı inşaat, 10.794’ü ürün tedariki, 6.745’i hizmet alımı sektörlerinde açılmıştır. Aynı yıl 10,6 milyar euro değerinde 30.284 kamu ihalesi sözleşmesi ve 3.595 sözleşme eki imzalanmıştır.

Kamu ihale prosedürlerinin yürütülmesi çerçevesinde yolsuzluk baskıları, mevzuatın ihlali ya da mevzuatın zayıf yönlerini kullanma konusunda yapılan girişimler ortaya çıkmaktadır. Prosedürlerin uygunsuz bir biçimde yapılması iş yapma ortamını bozmakta, rekabeti ihlal etmekte, finansman imkanlarını azaltmaktadır. Finansmanı tamamen ulusal bütçeden sağlanan kamu ihalelerinde yolsuzluk riski, AB fonlarından finansmanı sağlanan kamu ihalelerindeki yolsuzluk riskinin dört katıdır. Bulgaristan kamu ihaleleri denetim organları da yüksek yolsuzluk riskini teyit etmektedir. Yapılan denetimler sonucunda kamusal kaynaklarla

finansmanı sağlanan iki vakadan birinde ihlallerin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Netice itibarıyla kamu kurumları ve belediyelerin devletin ve AB'nin kaynaklarını verimsiz bir şekilde harcamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. En sık rastlanan sıkıntılar şeffaflık, haksız rekabet, değerlerin belirlenmesi konularında yaşanmaktadır.

Nitekim, Devlet Finansal Denetim Ajansı'nın 2022 yılı raporundan kamu ihalelerinin kamu kaynakları harcamalarında suistimal ve ihlaller için uygun bir ortam oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yapılan denetimlerde kamu ihale prosedür ve sözleşmelerinin %40'ında kusurlar tespit edilmiştir. Teknik hatalardan, teknik dokümantasyonda şüphe uyandıran şartların konulması ile apaçık sahtekarlığa kadar varan bir dizi kusur bulunmuştur. Devlet denetmenleri 7.069.041.023 leva (3.614.343.283 euro) değerinde toplam 1.008 kamu ihalesini denetlemiştir. İhlal tespit edilen ihale sayısı 403 olup, bu ihalelerin toplam değeri 3.068.680.311 levadır (1.568.991.329 euro).

Sektördeki iş fırsatları aşağıdaki internet sayfalarından takip edilebilir.

- Kamu İhaleleri Ajansı (resmi kurumların açtığı bütün ihaleler yayınlanmaktadır):
<https://app.eop.bg/today/reporting/search>
- Ulusal İmtiyaz İhaleleri Sicili (Bulgarca):
<https://ncr.government.bg/>
- Avrupa Birliği resmi gazetesinin bir bölümü olan iş fırsatları internet sayfası:
EU Tenders Electronic Daily:
<https://ted.europa.eu/TED/main/HomePage.do>

Birtakım internet kaynakları ile çeşitli basın yayın organları Müşavirliğimizce günlük olarak taranmakta ve tespit edilen güncel ihale ve projelere ilişkin bilgiler belirli bir format çerçevesinde düzenlenerek Bakanlığımız internet sitesinde Müşavirliğimizin raporlarının bulunduğu kısımda yayımlanmaktadır.

Serbest Bölgeler ve Sanayi Bölgeleri

Serbest Bölgeler

Ülkede her biri önemli ulaşım rotaları üzerinde kurulu 3 serbest bölge bulunmaktadır. Bahse konu bölgelerde yasal olan her çeşit ekonomik faaliyete izin verilmektedir. Bölgelerdeki imkanlar, kolaylıklar ve hizmetler depolama, paketleme, markalama, dağıtım, re-eksport v.b. genel ticari faaliyetler için elverişli ve uygundur. Dolayısıyla, yabancı sermayeli şirketler, bu bölgelerde Bulgar şirketleriyle aynı veya daha iyi yatırım fırsatlarına sahiptir. Serbest bölgelerin yasal statüsü Anonim Şirket'tir, arsa ve altyapıları devlete aittir.

Serbest bölgelerde genellikle AB dışından ithal edilen ürünler, KDV ve gümrük vergisi alınmadan muhafaza edilmektedir. Bu ürünler üçüncü ülkelere (AB dışı) ihraç edileceği zaman KDV ve gümrük vergisinden muaftır. Gümrük vergisi ve KDV sadece Bulgaristan ve AB'ne satılan ürünler için alınmaktadır.

Ruşuk (Ruse) Serbest Bölgesi

Ruşuk Serbest Bölgesi, ülkedeki en büyük serbest bölgedir. Tuna nehri kıyıları üzerinde kurulmuş olup, Ruşuk kenti, Ruşuk limanı ve Bulgaristan ile Romanya'yı birbirine bağlayan

Tuna Köprüsü'ne yakındır. Bölge, halihazırda, 30.000 m² alana sahip 29 binayı, 20.000 m² açık depolama alanını, bir demiryolu istasyonunu, petrol ürünleri deposunu v.b. içeren 377 bin metrekare endüstriyel alanı işletmektedir.

Bölgenin sunduğu avantajlar şunlardır:

- Cazip konum
- İyi gelişmiş bir altyapı
- Üretim, depo ve ofis alanlarının bir arada olduğu bir yapı
- Gümrük, ulaştırma vb. alanlarda danışmanlık hizmetlerine erişim kolaylığı
- Rekabetçi fiyatlar
- 24 saat güvenlik hizmeti

İletişim Bilgileri:

71, Tutrakan Blvd., P.O.B. 107

7003 Ruse, Bulgaria

Tel: +359 888 849 044, +359 885 248 690

E-mail: manager@freezone-rousse.bg;

Web: www.freezone-rousse.bg

Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi

Ülkenin ikinci büyük kenti Filibe'de kurulu olan Filibe Serbest Bölgesi, önemli ulaşım noktaları üzerinde bulunmaktadır. İyi kurulmuş bir demiryolu ağı ve karayolu ağından faydalanmaktadır. Filibe Uluslararası Havaalanı bölgeye yalnızca 10 km uzaklıktadır. Balkanların tam merkezinde konumlanmış olması yabancı yatırımcıların Bölgeye ilgisini artırmaktadır.

Filibe Serbest Bölgesi'ni cazip kılan başlıca avantajlar şöyledir:

- Üçüncü ülke menşeli ürünlerde, makina ve ekipmanda, hammaddelerde vs. gümrüksüz ithalat ve ihracat imkanı;
- KDV ve yerel vergiden muafiyet;
- Üretim ve depo alanları kiralama imkanı;
- Bölgede %100 yabancı sermayeli veya yabancı-yerel sermayeli şirket kayıtlarının kısıtlama olmadan yapılması;
- İthalat ve ihracat işlemlerinde bürokrasinin olmaması;
- Bulgar Ticaret Kanunu kapsamında veya ulusal mevzuatları kapsamında kurulmuş yabancı şirketler Bölgede faaliyette bulunabilmektedir;
- Bulgar piyasasına, Avrupa'ya ve Ortadoğu ülkelerine kolay erişim;
- Nitelikli ve görece ucuz iş gücü.

İletişim Bilgileri:

242A, Vasil Levski Str. (Karlovska Shosse), P.O.B. 75

4003 Plovdiv, Bulgaria

Ticaret Bölümü: +359 885 162 878

E-mail: trade@freezone.bg; director@freezone.bg

Web: www.freezone.bg

Burgaz Serbest Bölgesi

Burgaz Serbest Bölgesi, Bulgaristan'ın en büyük Karadeniz limanı olan Burgaz limanı yanına kurulmuş olup, Burgaz bölgesinin coğrafi ve stratejik konumunun ve yoğun ticaret ilişkilerinin avantajlarından faydalanmaktadır. Bölge intermodal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kapsamında potansiyel taşımakta olup, depo, lojistik ve ulaştırma alanlarındaki ihtiyaçların karşılanması için uygundur. Burgaz Serbest Bölgesi, A.Ş. statüsünde bir şirkettir ve Maliye Bakanlığı, Burgaz Limanı, Burgaz Belediyesi, birkaç banka, birkaç sigorta şirketi başta olmak üzere toplam 44 hissedarı bulunmaktadır. Bölge, yaklaşık 160 bin m² alan üzerinde kurulmuştur. Kapalı depo ve üretim alanları 14 bin m², açık alanları ise yaklaşık 140 bin m²'dir. Bölgenin lojistik terminalinde modern depo ve üretim alanları, idari binalar, gümrük ofisi, çalışan bir altyapı, 7/24 güvenlik hizmeti mevcuttur. Burgaz Serbest Bölgesi, intermodal terminal görevini de icra etmektedir. Bölge, gemi konteynırları, tren vagonları, kamyonlar, havayolu yük birimleri gibi muhtelif ulaştırma birimlerinin çapraz sevkiyatını (cross docking) gerçekleştirme imkanı sunmaktadır.

Burgaz Serbest Bölgesi'nde gerçekleştirilen başlıca faaliyetler aşağıda sıralanmaktadır:

- İhracat, ithalat ve transit işlemleri yapılacak ürünlerin depolanması;
- Yükleme-boşaltma işleri;
- Ambalajlama, tasnif, etiketleme, baskı, parçalara ayırma, birleştirme vs.;
- Banka teminatları, sigorta ve diğer finansal hizmetler;
- Modern yazılımla tutulan depo kayıtları;
- İdari, gümrük ve lojistik hizmetleri, sertifika düzenleme.

İletişim Bilgileri:

5, Trapezitsa Str., P.O.B. 154

8000 Bourgas, Bulgaria

Tel: +359 56 842 047

E-mail: info@freezonebourgas.com

Web: www.freetradezone-bourgas.com

Sanayi Bölgeleri

Bulgaristan'daki sanayi bölgeleri, üretim, depolama, lojistik ve diğer faaliyetler için oldukça çekici koşulları uygun fiyatlara sunmaktadır. Yatırım projeleri devlet, belediyeler ve çeşitli yerel ve yabancı ticaret ve sanayi odaları tarafından desteklenmektedir.

AB yasaları ile uyum süreci, bölgesel idareleri yerel ekonomileri canlandırmak ve güçlendirmek için yabancı yatırımcı çekmeye teşvik etmiştir. Özel sektör işbirliği ile arsa, altyapı ve benzeri kaynakları sağlayarak, sanayi bölgeleri ve yüksek teknoloji parkları yapımı geliştirilmektedir. Devlet, sanayi bölgeleri ve teknoloji parkları kurulumunu ve doğrudan yabancı yatırım akışını desteklemek amacıyla Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'ni kurmuştur. Bu şirketin yönetimi altında 13 sanayi bölgesi mevcuttur:

8 Faal Bölge

- Rusçuk (Ruse) Serbest Bölgesi
- Vidin Sanayi Parkı
- Svilengrad Sanayi Bölgesi
- Varna Transit Ticaret Bölgesi
- Sofya – Bojurişte Ekonomi Bölgesi
- Burgaz Sanayi ve Lojistik Parkı
- Teliş Sanayi Bölgesi (Plevne’de)
- Zagore Sanayi Bölgesi (Eski Zağra’da)

Geliştirme Aşamasında Olan 5 Bölge

- Karlovo Sanayi Parkı
- Kırcaali Sanayi Bölgesi
- Batı Varna – Suvorovo Sanayi Parkı
- Simitli Yüksek Teknoloji Parkı – Blagoevgrad
- Sofya Zapad Sanayi Parkı

Bu bölgelere yatırım yapan yatırımcılara, üretim, depolama veya lojistik amaçlı Sanayi Bölgeleri Ulusal Şirketi’nin sahip olduğu stratejik alanlara sıfırdan yatırım imkanları, uygun altyapı vb. gibi bazı fırsatlar sunulmaktadır. Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi’nin internet sayfası: <http://nciz.bg/>

Trakya Ekonomi Bölgesi (TEB)

Merkezi Filibe’de bulunan Trakya Ekonomi Bölgesi (TEB) Bulgaristan’ın en büyük sanayi bölgeleri arasında yer almaktadır. Trakya Ekonomi Bölgesi Bulgaristan’ın en büyük ekonomi projelerinden biridir. TEB, 9 belediyeyi (Filibe, Asenovgrad, Kaloyanovo, Kuklen, Maritsa, Parvomay, Rakovski, Rodopi, Stamboliyski) kapsayan, “Tasarım ve İnşaat Kümesi” ile “Filibe Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kümesi”nden oluşan ve kurumlarla işbirliği içinde olan bir kamu-özel girişimidir. Trakya Ekonomi Bölgesi, Bulgaristan’ın Filibe bölgesinde kurulan ilk bölgenin 1996 yılında faaliyete geçmesinden günümüze kadar 3 milyar euroyu aşkın yatırım çekmiş olup, halihazırda 200’ün üzerinde şirket ve sayısı 50 bini aşan çalışana ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin toplam büyüklüğü 10.700.000 metre karedir.

TEB, Filibe bölgesindeki 6 sanayi bölgesini bünyesinde birleştirmektedir: "Maritsa", "Rakovski", "Kuklen", "Plovdiv" Sanayi Parkı, "İnovasyon" Parkı ve "Kaloyanovo" Tarım Merkezi.

“Maritsa” Sanayi Bölgesi yaklaşık 5.000.000 metre karelik bir alanı kapsamakta ve ülkenin en büyük 30’dan fazla sanayi ve lojistik şirketine ev sahipliği yapmaktadır. Filibe’nin merkezine 6 km uzaklıkta olan Sanayi Bölgesinde mühendislik, elektronik, gıda ve lojistik sektörlerinden firmalarının yatırımları bulunmaktadır. Liebherr, Socotab, Latecoere, Schneider, Sensata, Osram, DB Schenker, Maxcom, Ted bölgedeki büyük şirketler arasında yer almaktadır.

„Rakovski“ Sanayi Bölgesi 1.000.000 metre karelik bir alana sahiptir ve halihazırda alanlarının yaklaşık %85’i doludur. Sınırları içerisinde Kaufland Bulgaria, ABB Bulgaria, Ixetic, Zobe, Fine Jarsey, Brunat" ve lojistik ve imalat sektörlerinde büyük ölçekli diğer sanayi yatırımcılarının

ana üsleri bulunmaktadır. Filibe merkezine 14 km ve Trakya otobanına 4 km uzaklıktadır. Otomotiv, kimya, tekstil, lojistik, gıda, enerji ekipmanları sektörlerinden firmaların yatırımları bulunmaktadır. Bölgedeki büyük şirketler arasında ABB, Magna, Kaufland, Zobe, William Hughs, Brunata yer almaktadır.

“Kuklen” Sanayi Bölgesi, Filibe ve Asenovgrad şehirleri arasındaki Kuklen kasabası sınırlarında yer alan yaklaşık 1.000.000 metre karelik bir alanı kapsamaktadır. Bölge, Bulgaristan'ın en büyük demir dışı metal üretim şirketi olan KCM 2000 AD'nin yanı sıra Mecalit, Techno Aktas ve Odelo gibi bir dizi uluslararası şirkete de ev sahipliği yapmaktadır. Burada makina mühendisliği, kimya, otomotiv, metalurji, lojistik sektörlerinden firmalarının yatırımları ağırlıktadır.

“Plovdiv” Sanayi Bölgesi, Profilink, TVT, Elko Mes, Enko, Koestler vs. şirketlerin üslerinin bulunduğu yaklaşık 300.000 metre karelik bir alanı kapsamaktadır.

“İnovasyon” Parkının, Çin ve Avrupa arasında bir köprü olması hedeflenmektedir. Filibe merkezine 15 km uzaklıkta olup, 2.600.000 metre karelik bir alanı kapsamaktadır. Parkta, ticari tesislerin ve üretim tesislerine sahip bir teknoloji parkının, karayolu ve demiryolu taşımacılığına sahip bir kargo terminalinin ve lojistik üslerin inşa edilmesi öngörülmektedir.

“Kaloyanovo” Tarım Merkezi, Filibe şehir merkezine 25 km uzaklıktadır ve 800.000 metre karelik bir alanda yer almaktadır. Bölge öncelikle geleneksel tarım ve doğal tarım ile ilgili işletmelere yöneliktir.

TEB Ekibi, Filibe, Burgaz, Gabrovo ve Hasköy olmak üzere dört ilde Bulgaristan'daki sanayi bölgelerinin gelecekteki gelişimi için AB'nin "Yeşil Anlaşması" uyarınca stratejik bir proje olan "Karbon Nötr Endüstriyel Parklar" konsorsiyumunun temelini oluşturmaktadır.

Trakya Ekonomi Bölgesi'nin internet sayfası: <https://tez.bg/>

Başlıca Basın-Yayın Kuruluşları, Radyo ve Televizyon Kanalları

TV Kanalları

Ulusal çapta yayınlanan ve en çok izlenen Bulgar televizyon kanalları BTV, Nova TV, BNT'dir. Ayrıca, kablolu TV'ye abone olunarak çok sayıda yerli ve yabancı kanal da izlenebilmektedir. Vivacom, A1, Bulsatcom, Yettel ödemeli TV hizmeti sunan şirketlerin en büyükleridir.

Bulgar televizyonunda yayınlar Bulgarcadır. Yabancı filmler zaman zaman altyazılı orijinal dilinde, ancak genelde Bulgarca dublaj ile yayınlanmaktadır.

Bulgaristan'da kişisel uydu antenler aracılığıyla Türk özel ve resmi televizyon yayınlarının yanı sıra, çok sayıda yabancı kanal da net olarak seyredilebilmekte, bazı Türk özel radyo istasyonları da dinlenebilmektedir.

Radio Kanalları

En çok dinlenen ulusal radyo kanalları Darik, Horizont, Radio City, Vitosha, N-Joy, Fresh, Radio 1, BG Radio, Z-Rock, Veronika, Veselina v.b. Bunların dışında yerel yayın yapan birçok radyo kanalları da mevcuttur.

Gazeteler

En çok okunan günlük gazeteler Capital Daily, Trud, 24 Çasa, Standart, Monitor, Sega v.b. En çok okunan haftalık ekonomi ve politika gazetesi Capital'dir.

Dergiler

Tasarımdan moda, ekonomiden politikaya, bilimden bilişime birçok konuyu işleyen çok sayıda dergi bulunmaktadır. Bazıları şöyledir: Ikonomika (Ekonomi), Manager (Ekonomi), Tvoyat Biznes (Ekonomi, yatırım), Forbes BG (Ekonomi), Gradat (İnşaat), Jenata Dnes (Bayanlara yönelik dergi), Eva (Bayanlara yönelik dergi), Bulka (Düğün), Svatba (Düğün), Auto Bild BG (Otomobil), Nash Dom (Mobilya, iç mimari), Idealen Dom (Mobilya, iç mimari), Agronom (Tarım). National Geographic gibi bazı dergiler Bulgarca olarak da yayınlanmaktadır.

Firma veri tabanları/ticari kataloglar

<http://beis.bia-bg.com/index.php?lang=en&p=searchbeis&selcomp=>
<https://www.business.bg/en/>
<https://yellowpages.bg/business/companies-in-bulgaria/>
<http://www.informator.bg/cgi-bin/index.pl?LANG=en>
<https://timberchamber.com/en/members/list>
<http://www.investbulgaria.com/searchCompany.php>

YIL İÇİNDE AÇILAN FUARLAR

Tablo 37 **Bulgaristan'da Düzenlenen Önemli Fuarlar**

Sıra	Fuarın Adı	Fuarın düzenlendiği şehir	Fuarın düzenlendiği sektör	Organizatörün adı	Web
1	Architectural Building Week/ Mart-Nisan aylarında düzenlenmektedir	Sofya	İnşaat	Inter Expo Center Ltd.	https://buildingweek.bg/index.php/en/
2	Expomebel/ Mart-Nisan aylarında düzenlenmektedir	Sofya	Mobilya	Inter Expo Center Ltd.	https://furnitureexpo.bg/index.php/en/
3	Bata Agro/ Mayıs ayında düzenlenmektedir	Stara Zagora	Tarım ve tarım makinaları	Bulgaristan Tarım Makinaları Satıcılar Derneği	https://bata-agro.com/en/
4	Bulmedica, Buldental Derma & Aesthetics/ Mayıs-Haziran aylarında düzenlenmektedir	Sofya	Tıbbi ve dişçilik cihaz ve ekipmanları, dermatoloji ve estetik	Inter Expo Center Ltd.	https://bulmedica.bg/en/
5	International Technical Fair/ Eylül-Ekim aylarında düzenlenmektedir	Filibe	Yatırım malları ile teknolojiyi konu alan fuarın kapsadığı başlıca sektörler: • Bilgi ve dijital teknolojiler, haberleşme • Elektrik/elektronik • Oto servis ekipmanları • Makina ve robotlar • İnşaat • Enerji mühendisliği, ekoloji, su yönetimi • Kimya sanayi • Ofis makinaları • Diğer	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2023/international-technical-fair-2023
6	Copis/ Eylül-Ekim aylarında düzenlenmektedir	Sofya	Reklam ve baskı	Inter Expo Center Ltd.	https://copis.com/index.php/en/

Belli başlı fuar organizatörleri ve adres bilgileri ise aşağıda verilmiştir:

Tablo 38 **Bulgaristan'da Belli Başlı Fuar Organizatörleri**

<u>PLOVDIV/FILIBE – Uluslararası Fuarı</u> 37, Tzar Boris III - Obedinitel Blv., 4003 Plovdiv Tel: (+359) 32 902 242 E-mail: fairinfo@fair.bg Web: https://www.fair.bg/en	<u>Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası</u> 9, Iskar Str., 1058 Sofia Tel.: (+359 2) 811 74 77 E-mail: m.damyanova@bccci.bg; fairs1@bccci.bg Web: https://www.bccci.bg/
<u>Inter Expo Center:</u> 147, Tzarigradsko shosse, 1784 Sofia Tel.: (+359 2) 965 52 31 Web: http://en.iec.bg/	

BELLİ BAŞLI EKONOMİK VE TİCARİ KURULUŞLAR, PORTALLER, RESMİ KURUMLAR

Belli Başlı Kuruluşlar

KOBİ Geliştirme Ajansı (Bulgarian Small and Medium Enterprises Promotion Agency)

Ekonomi Bakanlığı'na bağlı ve küçük, orta büyüklükteki işletmeleri destekleyen ve ticareti geliştirme ajansı olarak faaliyette bulunan bir kuruluştur.

2-4, Lege Str.

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 940 79 40

E-mail: office@sme.government.bg

Web: <https://www.sme.government.bg/>

Bulgaristan Yatırımlar Ajansı (Invest Bulgaria Agency)

Ekonomi Bakanlığı'na bağlı, büyük yabancı yatırımların teşviki ve devletle ilişkilerine destek veren bir ajanstır.

23, Vrabcha Street, fl. 3

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 985 55 00

E-mail: iba@investbg.government.bg

Web: <http://investbg.government.bg>

Gümrükler Ajansı (Customs Agency)

47, G.S. Rakovski Street

Sofia 1202

Tel: +(359) 2 9859 45 28

E-mail: delovodstvo@customs.bg

Web: <https://customs.bg/wps/portal/agency/home>

Ulusal İstatistik Enstitüsü (National Statistical Institute)

2, P. Volov Street

Sofia 1038

Tel: +(359) 2 985 71 11

E-mail: info@nsi.bg

Web: <https://www.nsi.bg/en>

Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası

(Bulgarian Chamber of Commerce and Industry-BCCI)

Bulgaristan'daki bölgesel ticaret ve sanayi odalarını ve sektörel odaları şemsiyesi altında toplayan ticaret odalar birliğidir. Başkanı, Türkiye'deki DEİK ile birlikte Türk – Bulgar İş Konseyi'nin eş başkanlığını yürütmektedir.

9, Iskar Str.

Sofia 1058

Tel: +(359) 2 811 74 00

E-mail: bcci@bcci.bg

Web: <https://www.bcci.bg/en.html>

Bulgaristan İşverenler ve Sanayiciler Konfederasyonu (Confederation of Employers and Industrialists in Bulgaria)

8, Han Asparuh Str.

Sofia 1463

Tel: +(359) 2 981 9169

E-mail: office@ceibg.bg

Web: <http://www.krib.bg/en/>

Bulgaristan Sanayi Odası (Bulgarian Industrial Association – BIA)

76, Chataldja Street

Sofia 1527

Tel: +(359) 2 932 09 11

E-mail: office@bia-bg.com

Web: <https://en.bia-bg.com/>

Bulgaristan Sanayi Sermayesi Derneği

15, Trakia Street

Sofia 1527

Tel: +(359) 2 963 37 52

E-mail: bica@bica-bg.org

Web: <https://bica-bg.org/en/>

Bulgaristan İnşaat Odası

6, Mihail Tenev Street

Sofia 1784

Tel: +(359) 2 806 29 12, 806 29 81

E-mail: office@ksb.bg

Web: <https://ksb.bg/>

Bulgaristan KOBİ Derneği (NASMB)

99, G. S. Rakovski Str

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 491 42 12

E-mail: nasmb@abv.bg

Web: <https://nasmb-bg.org/index.php/en/>

Bulgar Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Şirketleri Derneği – AEBTRI

6, Iskarski prolom Str.

Sofia 1680

Tel: +(359) 2 958 14 75, 958 14 76, 958 14 13

E-mail: aebtri@aebtri.com

Web: <https://aebtri.com/>

Metroloji ve Teknik Denetim Devlet Ajansı

52A, G. M. Dimitrov Blvd.

Sofia 1797

Tel: +(359) 2 980 63 17

E-mail: damtn@damtn.government.bg

Web: <https://www.damtn.government.bg/en/>

Patent Ofisi

52-B, Dr. G. M. Dimitrov Blvd.

Sofia 1040

Tel: +(359) 2 9701 321

E-mail: services@bpo.bg

Web: <https://www.bpo.bg/>

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası – EBRD

17, Moskovska Street

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 932 14 14

Web: <http://www.ebrd.com/bulgaria.html>

Avrupa Yatırım Bankası

9, Moskovska Street

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 907 79 00

Faks: +(359) 2 926 42 00

E-mail: sofia@eib.org

Web: <https://www.eib.org/en/infocentre/contact/offices/ue/bulgaria.htm>

Dünya Bankası

2, Samara Str., Fl. 4

Advance Business Center

Sofia 1715

Tel: +(359) 2 969 72 29

E-mail: info@worldbank.bg

Web: <https://www.worldbank.org/en/country/bulgaria>

Bulgaristan Avrupa Programları Danışmanları Derneği

5, Lachezar Stanchev Str.

Sopharma Business Towers, B Block, Fl. 12

Sofia 1756

Tel: +359 2 810 00 71

E-Mail: info@bakep.org

Web: <https://www.bakep.org/>

İhracat Sigorta Ajansı (Bulgarian Export Insurance Agency)

55, Al. Stamboliiski Blvd.

Sofia 1301

Tel: +(359) 2 923 69 11

E-mail: office@baez.bg

Web: <https://baez.bg/>

Rekabeti Koruma Kurumu (Commission for Protection of Competition)

18, Vitosha Blvd.

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 935 61 13

E-mail: delovodstvo@cpc.bg

Web: <https://www.cpc.bg/en/homepage>

Standardizasyon Kurumu (Bulgarian Institute for Standardization)

13, Lachezar Stanchev Str., Izgrev

Sofia 1797

Tel: +(359) 2 817 45 23

E-mail: info@bds-bg.org

Web: <https://bds-bg.org/en/>

Türk İşadamları v.b. Derneklerinin İsim, Adres, Telefonları

Bulgar-Türk Ticaret ve Sanayi Odası (BULTİŞAD)

Başkan : Burhan Nemutlu

Merkez Ofis : 25, Lyuben Karavelov Str., En.A, Fl.1, Shumen

Tel : +359 54 830 485

Cep : +359 876 631 071

Sofya Ofisi : 58, Vasil Stefanov Str., Manastirski Livadi, Sofia 1404

Cep : +359 878 850 733

E-mail : office@bgtrchamber.com

Web : <https://bgtrchamber.org/bg/homepage-bg/>

Bulgar - Türk İşadamları Derneği (BULTİŞ)

Başkan : Kemal Karaman

Adres : Vladaya Sok., No: 3, 4003 Plovdiv

Cep : +359 878 553 859

E-mail : chairman@bultis.bg

Web : <http://www.bultis.bg/>

Bulgaristan'daki Sektörel Kuruluşlar

Asmacılar ve Şarap Üreticileri Odası	http://bulgarianwines.org/
Meyve ve Sebze İşleyen Şirketler Birliği	http://www.org-bg.net/
Bitkisel Yağlar ve Yağdan Ürünler Üreticileri Derneği	http://sunoil-bg.org/
Mandıracılar Derneği	http://www.milkgb.org/
Et İşleyen Şirketler Derneği	http://www.amb-bg.com/
Meşrubatçılar Derneği	https://bsda-bg.org/
Endüstriyel Ekmek Odası	http://www.bread-industrial.org/
Değirmenciler Birliği	https://ubm-bg.org/
Biracılar Derneği	https://pivovari.com/
Kanatlı Hayvan Yetiştiricileri Derneği	http://www.bpu-bg.org/
Kimya Sanayi Odası	https://bcc2001.com/
İnşaat Odası	https://ksb.bg/
Selüloz ve Kağıt Sanayi Odası	http://www.bappi.org/
Konfeksiyon ve Tekstil Üreticileri ve İhracatçıları Birliği	http://www.bgtextiles.org/
Bulgar Moda Derneği	https://www.facebook.com/camaramoda.bg
Ulusal Otel, Restoran, Kafeterya İşletmecileri Derneği	http://www.xopeka.com/
Otel ve Restoranlar Birliği	https://www.bhra-bg.org/
Ulusal Emlak Birliği	https://nsni.bg/
Bulgar İlaç Üreticileri Derneği	https://bgpharma.bg/
Matbaacılar Birliği	https://www.printunion-bg.org/
Pencere Kapı ve Cephe Üreticileri Derneği	https://bulwindoors.org/
Bulgaristan Ulaştırma ve Lojistik Derneği	https://nsbs.bg/en/home

AB Fonları ile İlgili Web Sayfaları

AB Fonları resmi sayfası: <https://www.eufunds.bg/en>

Bulgaristan Avrupa Programları Danışmanları Derneği: <https://www.bakep.org/>

Belli Başlı Ekonomi ve Haber Portalleri

Dnevnik Portalı: <http://www.dnevnik.bg/>

Capital Gazetesi: <https://www.capital.bg/>

Trud Gazetesi: <http://www.trud.bg/>

24 Chasa Gazetesi: <https://www.24chasa.bg/>

Sega Gazetesi: <http://www.segabg.com/>

Piyasa Ekonomisi Enstitüsü: <http://ime.bg/en/>

Haber Portalleri:

<http://www.novinite.com/>

<http://www.novini.bg/>

<http://www.dariknews.bg/>

<http://www.vesti.bg/>

<https://news.bg/>

<http://www.mediapool.bg/>

Yatırım/Ekonomi Portalı: <http://www.investor.bg/>
Finans/Sermaye Pazarı Portalı: <http://www.infostock.bg/infostock/control/home>
Ekonomi Portalı: <http://econ.bg/>
Ekonomi/Finans Portalı: <https://money.bg/>
Ekonomi/Finans Portalı: <http://www.banker.bg/>
Ekonomi Portalı: <http://www.manager.bg/>

Bulgaristan'da Bazı Resmi Kurumların Web Siteleri

Cumhurbaşkanı: <https://www.president.bg/>
Bakanlar Kurulu: <https://www.government.bg/en>
Parlamento: <https://www.parliament.bg/en>
Tarım Bakanlığı: <https://www.mzh.government.bg/en/>
Savunma Bakanlığı: <https://www.mod.bg/en/index.php>
Eğitim ve Bilim Bakanlığı: <https://www.mon.bg/en/100000>
Çevre ve Su İşleri Bakanlığı: <https://www.moew.government.bg/en/>
Maliye Bakanlığı: <https://www.minfin.bg/en>
İçişleri Bakanlığı: <https://www.mvr.bg/en/home>
Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.bg/en/>
Bölgesel Kalkınma ve Bayındırlık Bakanlığı: <https://www.mrrb.bg/en/>
Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı: <https://www.mi.government.bg/en/homepage/>
İnovasyon ve Büyüme Bakanlığı: <https://www.mig.government.bg/?lang=en>
Enerji Bakanlığı: <https://www.me.government.bg/en>
Turizm Bakanlığı: <https://www.tourism.government.bg/en>
Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı: <https://www.mtc.government.bg/en>
Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı: <https://www.misp.government.bg/index.php?section=HOMEN2&lang=eng>
Sağlık Bakanlığı: <https://www.mh.government.bg/en/>
Kültür Bakanlığı: <https://mc.government.bg/index.php?l=2>
Adalet Bakanlığı: <https://www.justice.government.bg/>

Diğer Resmi Kurum ve Kuruluşlar

Bulgaristan Yatırımlar Ajansı: <http://investbg.government.bg>
Bulgaristan Merkez Bankası: <https://www.bnb.bg/?toLang=EN>
Gümrükler Ajansı: <https://customs.bg/wps/portal/agency-en/home>
KOBİ Geliştirme Ajansı: <https://www.sme.government.bg/en/>
Ulusal İstatistik Enstitüsü: <http://www.nsi.bg/en>
Bulgaristan Akreditasyon Servisi Ajansı: <https://www.nab-bas.bg/en/>
Bulgar Bilimler Akademisi: <https://www.bas.bg/?lang=en>
Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi – NRIC: <https://www.rail-infra.bg/en/1>

Bulgaristan Belediyelerinin Milli Birliği: <https://www.namrb.org/lang/en>

Bulgaristan Rekabet Kurumu: <https://www.cpc.bg/>

Bulgaristan Standardizasyon Kurumu: <http://www.bds-bg.org/en>

Finansal Denetleme Komisyonu: <https://www.fsc.bg/?lang=en>

Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası: <http://www.bse-sofia.bg/?page=main&language=en>

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Temsilcilikleri

T.C. Sofya Büyükelçiliği: <http://sofya.be.mfa.gov.tr/>

T.C. Filibe Başkonsolosluğu: <http://filibe.bk.mfa.gov.tr/>

T.C. Burgaz Başkonsolosluğu: <http://burgaz.bk.mfa.gov.tr/>

T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Filibe Ticaret Ataşeliği ve Burgaz Ticaret Ataşeliği: www.ticaret.gov.tr linkinden ülkeler bölümünden Bulgaristan seçilerek ulaşılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliği

Ticaret Müşavirliği

Cherni Vrah Bulvarı № 102D, Kat 8, Sofya 1407

Telefon: +359 2 958 12 02, +359 2 854 87 25

Web: www.ticaret.gov.tr

E-mail: sofya@ticaret.gov.tr

Türkiye Cumhuriyeti Filibe Başkonsolosluğu

Ticaret Ataşeliği

Filip Makedonski Bulvarı № 10, Filibe 4000

Telefon: +359 32 275 185, +359 32 275 186

Web: www.ticaret.gov.tr

E-mail: filibe@ticaret.gov.tr

Türkiye Cumhuriyeti Burgaz Başkonsolosluğu

Ticaret Ataşeliği

Demokratsia Bulvarı № 38, Burgaz 8000

Telefon: +359 56 879 940

Web: www.ticaret.gov.tr

E-mail: burgaz@ticaret.gov.tr